

А К А Д Е М И Я   Н А У К   С С С Р

Н. Н. ПОППЕ

БУРЯТ-МОНГОЛЬСКИЙ
ФОЛЬКЛОРНЫЙ И ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
СБОРНИК

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР

А К А Д Е М И Я   Н А У К   С С С Р

ТРУДЫ ИНСТИТУТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ XXI

ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ СЛОВЕСТНОСТИ МОНГОЛОВ

Том V

Н. Н. ПОППЕ

**БУРЯТ-МОНГОЛЬСКИЙ
ФОЛЬКЛОРНЫЙ И
ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
СБОРНИК**

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР
МОСКВА 1936 ЛЕНИНГРАД

Напечатано по распоряжению Академии Наук СССР

Непременный секретарь академик *Н. Горбунов*

Редактор издания А. Н. Самойлович

ПРЕДИСЛОВИЕ

Количество собранных материалов по разным говорам бурят-монгольского языка в настоящее время настолько возросло, что издание диалектологического сборника оказалось делом вполне осуществимым.

Издание подобного рода сборника является по нашему мнению весьма своевременным по той причине, что при решении разных вопросов, связанных с созданием новой бурят-монгольской письменности, мы не имеем до сих пор под рукой сборника, который давал бы более или менее ясное представление о бурят-монгольском языке в целом и обо всех его говорах. Особенно в таком сборнике ощущается необходимость теперь, когда зашла речь о приобщении бурят западных аймаков к новой письменности и о поднятии их речевой культуры.

В настоящий сборник включены материалы по говорам агинских, селенгинских, баргузинских и аларских бурят и эхирит-булгатов Эхирит-Булгатского аймака БМАССР. Происхождение этого материала таково: материалы по говору агинских бурят были собраны экспедицией Государственного института культуры БМАССР и Академии Наук СССР летом 1930 г., материалы по говорам селенгинских бурят — экспедицией названных учреждений летом 1931 г. Материалы по говору аларских бурят были собраны экспедицией Академии Наук СССР 1928 г. и, наконец, материалы по говорам баргузинских бурят и эхирит-булагатов одноименного аймака БМАССР экспедицией Института культуры летом 1932 г.

В задачи настоящей вводной заметки не входит описание говоров, представленных в настоящем сборнике; не останавливаясь на вопросах о территории распространения их и об их взаимоотношениях, которые мы полагаем осветить подробнее в другом месте, ограничимся здесь лишь сообщением некоторых подробностей относительно самого материала.

Включенные в сборник записи образцов говора агинских бурят принадлежат исключительно нижеподписавшемуся. Все они были собраны в центральной части Агинского аймака (сомоны Агинский, Хойт-Агинский, Урд-Агинский, Кункурский, Будалан-Ульский), за исключением записей шаманских текстов, произведенных в Саган-Ульском и Хара-Шибирском сомонах.

Из селенгинских говоров представлен лишь говор цонголов по записям пишущего эти строки. Материал был собран в Нойхоне, в коммуне

„Искра“. В виду того, что материалы по говорам селенгинских бурят уже изданы отдельным сборником, в настоящее издание включена лишь запись одной сказки. Материалы по говору баргузинских бурят были собраны отчасти составителем сборника, отчасти его сотрудниками по экспедиции Л. Ч. Гомбоином и А. М. Хамгашаловым. В виду того, что говор бурят Баргузинского аймака на всей территории своего распространения совершенно однородный, можно было не указывать, в каком месте сделана каждая запись в отдельности. В общем же материал собирался в Улюне, Цаган-Нуре, Дэрэнском сомоне и в коммуне Арбижал в Баянгольском сомоне.

Материалы по говору эхиритов Эхирит-Булгатского аймака были собраны теми же лицами в районе села Хогот (улус Хандагай и др.), а материалы по говору булгатов того же аймака ими же в окрестностях Усть-Орды в улусе Харанут и в коммуне „Путь Ленина“ в Булусинском булуке.

Наконец, материалы по говору аларских бурят отражают лишь собственно-аларский говор, т. е. говор бурят района Олзо-Хиги. Записи эти принадлежат Д. М. Самсонову, родом из заимки Тайшин близ улуса Зоны, а также пишущему эти строки.

Таким образом в сборнике представлены все главнейшие говоры бурят-монгольского языка.

Материалы представляют собою записи всех видов устного творчества — песен, загадок, пословиц, сказок, преданий, улигеров и шаманских призываний, а также образчиков обыденной речи и речи официальной, напр., доклада на политическую тему. Таким образом материал можно считать достаточно разносторонним, что несомненно представляет собою положительное явление, поскольку сборник должен дать представление о бурят-монгольском языке в целом и всех видах его, — т. е. о языке поэтическом, шаманском, обиходном и т. д.

Относительно транскрипции следует заметить следующее. Транскрипция построена на основе нового латинского алфавита с некоторыми дополнениями и изменениями.

Прежде всего знаком *s* передается всегда спирант, соответствующий русскому *с*, знаком *c* — аффрикат (= русск. *ц*), *ç* — аффрикат (= русск. *ч*). Знаки *z* и *ž* служат исключительно для передачи звуков *з* и *ж*, аффрикаты же *dz* и *dž* передаются знаками *ẓ* и *ẓ̌*. Знаком *x* передается звук, соответствующий русскому *х* (= *х* нового алфавита), знаком же *h* — гортанный спирант, характерный для всех „накающих“ говоров. Знак *n̄* употребляется исключительно для передачи переднеязычного *н*, а заднеязычный *н* (= *ң* русской академической транскрипции) передается знаком *ŋ*. Долгота передается черточкой, напр., *ā*, *ō*, *ē* и т. д., а палатализация (смягчение) согласного знаком *'*, напр., *n'*, *r'* и т. д., напр., *χαr'iu* = *χariiiŋ* орфографии, *n'āxa* = *n̄iaaxa* орфографии и т. д. Дифтонги передаются простыми сочетаниями *ai*, *oi*, *ei*, но относительно этих дифтонгов следует помнить, что почти во всех говорах они реализуются как долгие *ā*, *ō*, *ē*.

При транскрибировании текстов имелось в виду не слишком осложнять транскрипцию диакритическими знаками и держаться ближе к существующему алфавиту, а в некоторых отношениях и к орфографии, напр., в передаче комплексов çí, ří, ží, zì первых слогов, которые передаются по правилам орфографии написаниями řa, řo, ře и т. д., хотя гласный в таких случаях скорее производит впечатление í, нежели a или o и т. д. В заключение считаем своим долгом выразить свою признательность Ц. Ж. Жамцарано, любезно поделившемуся своими указаниями при просмотре корректуры сборника.

Н. Поппе

ВОСТОЧНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

ГОВОР АГИНСКИХ ХОРИ-БУРЯТ

Записи Н. Н. Поппе

1. ЗАГАДКИ

1. burxanā burgāhār şabxadaba (n'ydēn sabşaxa).
2. xadīn sānhā хaəxinahaḿ zērde,
хамaг зон'и şūjūlhaḿ zērde (tyimer).
3. myl'ihēn dēre myḿgeḿ şagta (hara).
4. xadīn xazūda zalzagī gutal (şixēn).
5. arbaḿ saldād ardā myl'ihe yrgelē (garai x'umahaḿ).
6. əxəḿ bymbei, ybeheḿ sygsei (xebeheḿ).
7. galba gazar dol'ōbo (gutlai ula).
8. xarxada xyiteḿ, bar'xada dulān (yxerei eber).
9. xojor'in daxatai, xojor'in daxa ygei (yxerei xojor şixēn, xojor eber).
10. arşam bejetei,
adxa nōhotoi,
xyndyi byldegetei,
xyxe xaldagatai (nomonoi hurşa).
11. tymen'in oşōd, tygleger'in ylebe (modonoi nabşa xīdxe).
12. xur xurai tābar'i,
xodo xynei tāxa ygei tābar'i,
zil zilei tābar'i,
zigde xynei tāxa ygei tābar'i (beşeg).
13. dyşēn xara n'ydetei,
dyrbeḿ gyrlē gezegetei (şinēnr).
14. xarū hamagaḿ xasartā nyxetei (sūrga).
15. ataḿ temēn aḿgas gē,
argamzīn yzūr jalas gē (tenēgr'in dūgarxa).
16. alsaixada bulsūxa orobo (tobşo bytū xojor).
17. xulganā orūlād, xojor d'est'in tar'ā tar'iba (tatāha tataxa).
18. xon'jō modon xonolgotoi,
xojor sumā xynehetei (narai xūgeḿ).
19. xudagta xuba lama unşaba (n'ydeḿ).

20. egeşe d̄y xojor ērem sasū (ȳden̄).
21. xyl ygei ādala gyibe,
dal'i ygei ādala n'idebe (ȳlen̄).
22. gar xyl ygei ādala ȳde oᅇgoilgobo (hal'xīa).
23. oјodol ygei zyid̄el (yxerei alag).
24. ygl̄e byr'i buga dūdaba (sai n'ydex̄e).
25. ydeşe urūdaba, ygl̄eḡyr ygsebe (yrxe tataxa).
26. xoito ailai x̄yged xondoloi sagāᅇ (gyr̄eh̄enei bygse).
27. naxid xytel naimaᅇ şandāhaᅇ (em̄el).
28. xyxe azargīa insagāxada
eᅇxegş̄eᅇgei būragş̄aᅇḡud bulta bōd bolbo (xyxyi).
29. xynegş̄īa bygsetei (xon̄xo).
30. mender mender geş̄xedeltei,
m'ingāᅇ sagāᅇ daxūtai (adūn'i h̄yl).
31. tag dunda tabaᅇ ilāhaᅇ (derīa tab).
32. dyrbeᅇ gyrl̄e gezgetei,
d̄yşeᅇ xara n'ydet̄ei,
xāndā xairatai,
xamag zondo et'igeltei (ş̄in̄ȳr).
33. monsogor'in mor'inh̄o xurdaᅇ (bū būdaxa).
34. xair ş̄ulūᅇ xat'x'i munsag,
ob̄o ş̄ulūᅇ orjol bulag (arx'i nerexe).
35. ham-ş̄in'je hadar'igxaᅇ
hara-ş̄in'je tyxer'ēx̄eᅇ (tergenei saxar'ig).
36. manai gazā manāᅇ būba,
maᅇgadaᅇ tarx'ida gal ahaba (tamx'i tataxa).
37. bēlei bel'şebe,
begserge somsorbo,
zāᅇ zaᅇgaba,
zabxai xurilba (xon'inoi bel'ş̄exede ş̄ono ed'ixe).
38. zāᅇ zaᅇgad gēd,
zambūl'in'i xorxoi bulta xydelbe (ȳrei saixada am'itan'i bodxo).
39. ygl̄eḡyr ylen̄ buxa zoxodono (ygl̄eḡyr sai n'ydex̄e).
40. z'ū oş̄o ygād sembe xyrm̄etei,
zurgānda oş̄o ygād hur xolbōtoi,
xereg bar'ā ygādla xūl'in denz̄etei,
ybeşeᅇ xyr̄e ygād uhaᅇ byt'x̄etei (sabar'i).
41. agar zandaᅇ arbaᅇ xojor halātai,
arbaᅇ xojor halādan gurbaᅇ zūᅇ zaraᅇ borbōsgoi (zil).
42. tymer xelen̄ tyb'i d̄yr̄e (t'il'igrām).
43. teᅇgerh̄e tebene hanzā (temēnei h̄yl).
44. argamza alxaza bolxo ygei (mogoi).
45. dyl'i ybegen̄ dyrbeᅇ tēşe halābş̄alaba (modon̄ baiş̄anai uglū).

46. xoito xonolgīnə tolgoi,
dunda gal tolgoi,
urda dabānə tolgoi (ger).
47. gende modonə geṣȳ ygei,
genenə bulaganə jaha ygei (yhenə bēhənə xoјor).
48. bōr'ido botogonə bōzo yxebe (degelei tobṣo tobṣolxo).
49. xīrīnə oroido xītāxanai jahanə (xynei gezege).
50. tymer tergenə tyb'ī dyrbe (agtamb'īl).
51. xonəxor-sō xor'īnə bē bēlēbē (gorṣōg-sō orōhonoі busalxa).
52. m'īngā m'īngā m'īngargā,
m'īnganə sagānə daxūltai (mor'inoі hyl).
53. xuhanə xor'ō-sō xulagṣa gynə (xelenə).
54. xulganā xumūdalba (behel'ig zyxе).
55. sagādai sabṣaba,
xulganānə xudxaba,
xudagta xatt'irxiba (xynei ed'ixe).
56. oroі sōrxoi maṅgad (bū).
57. xonə xonə dūtai,
xondoloі dērē hādagtai (noxoіnə xusaxa).
58. erxīnə zerge bejetād
ere xonəgor dūtai (xedegenīnə dūnə).
59. xāgtahā jirehenə xālāxanə,
xīlgāhan dēgyr dyl'ēxenə (abāxainə ṣylhē tatād jabaxa).
60. abar tabar xuhanai sāgūr
alag mort'ē maṅgad (n'ydenə).
61. ajaga-sō ṣydxer (n'ydenə).
62. barūnə tēhē jirehenə
balzanə ṣasar malgaitai,
bar sair'ixanə xyrmetei,
badanə sadanə neretei (bybēlzənə).
63. byr byr dūtai,
byxeter modondo xonolgotoi,
xoјor sumā xynehetei (oxi xybynə xoјor).
64. zīr zīr dūtai,
zigdenə gombīnə unṣalgatai,
zilei xolo n'utagtai (zirgemel).
65. ynderei eberte naimanə ṣarga jamānə (burxanai taxil).
66. arzādaija arbanə xynə mordxobo (xynei samsa ymdexe).
67. utār dyrənə ulānə ṣagai (sog).
68. xeṣeg ygei bajanə,
xele ygei sesenə (ṣōto).
69. dērhe būhanə-ṣin'je,
denyl dēre tab'ihanə-ṣin'je,

- xurīn uhār ugāhan-šin'je,
 xursa xutaḡār mýl'ihen-šin'je (yndegen).
70. tyḡxen'i gazarhā
 tyḡ tymen terge barān jirē,
 týteger'in ylē,
 tymen'in oṣō (ylen).
71. tymer mogoi modon xyltei (bū).
72. xānai mal xamaḡārā xar'iba,
 xaraḡṣan alagṣan xojor ylebe (x'irē, ṣāzḡai).
73. barūn tēhē jirehen-šin'je,
 baras er'ēn xyrmetei,
 band'i biṣe ādala un'ṣalgatai (ybēlzon).
74. dalan ṣaḡṣaḡa gazar maḡtaba (ṣira).
75. temēnhē jixe,
 texehē бага,
 sahanhā sagān,
 xōhō xara (ṣāzḡai).
76. yr syrēr bodōṣon,
 ybedel sybedel týtḡēṣen,
 gerei xoigūr gyigēṣon,
 gergedei bāha týtḡēṣen (ṣāzḡai).
77. selenḡi ēdē sel sel xatarba,
 sel naiman tobṣojō ḡēze jabaza xatarba (temēn).
78. dýdei dyrbýlē,
 ḡōdoi gurbūlā,
 ṣōdoi gansārā (temēn).
79. xyzý ygei temēn xytel dababa (xargui).
80. temēn xal'ūn zyhetei,
 tenḡr'in solbon n'ydetei,
 buta būmal tarxítai,
 burxan baḡṣin hurgāltai (ṣara ṣubūn).
81. m'agdar m'agdar ḡeṣxedeltei,
 m'inḡan sagān daxūltai,
 tyḡder tyḡder ḡeṣxedeltei,
 tymen sagān daxūltai (adūn).
82. xoinohō dyrben xyn jirē,
 xojor'in daxatai, xojor'in nysegen (yxerei eber, ṣixen).
83. xoinohō jirehen xoibonxoi nojon,
 xojor xyl zorōtoi nojon,
 tug hýltei nojon,
 tugal xon'ṣōrtoi nojon (alag dāḡan).
84. tē tende tes gebe
 temēn'i hýl ḡodōs gebe (saḡilḡān).

85. atan temēn alxas gene,
argamziñ yzŷr jalas gene (xete).
86. asa modon, busa modon,
bulgan malgai, burxan xerēhen (hejī ger).
87. atan'in arzajar, būran burzajar (narahan ŷynehen xojor).
88. der dēre demei beŷeg (zŷden).
89. gŷn xudagai uhan xara,
gyremel mogoiñ xuŷūn xara (nag-bum, bexe).
90. taban sarār tar'ā tar'iba,
taᅅgad xelēr xele xebe,
bugiñ ebrēr ŷoŷn'ig xebe,
bulagai uhār unda xebe (beŷeg beŷexe).
91. xŷn zon xŷr'ēlbe,
xŷr'iñ azarga zorōlbo (ŷyden xelen).
92. ŷūr ŷūr dūtai,
ŷodon xŷxe mort'ē (ojoxo).
93. xen sōlōb?
ŷōdxon sōlō.
jŷgēr sōlōb?
xŷŷēr sōlō,
tylx'ēr tylxē,
bylxēr byglē (ŷyrbehen'i bylxiñ).
94. myixegŷende myᅅge aŷaba (zagahan).
95. getehen'in jahan,
gol'in modon,
n'urgan'in m'ixan (nomon).
96. burxanai hymede orzo bolxo ygei,
budā tar'ā ed'ize bolxo ygei (gal).

2. ПОСЛОВИЦЫ

1. ere xŷn zoboxo-ber'ē uxā orxo,
erzen tana elexe-ber'ē yᅅge orxo.
2. tyrgen gor'xon adagtā xŷrxe ygei.
3. saiñ xŷnei yge harīñ xŷnehen,
mū xŷnei yge yder'ei todxor.
4. ere xŷn emēlte mor'i bagtāxa.
5. esehen mor'indo gazar xolo,
ygeitei xŷnde ed xolo.
6. zalxū xŷn zabagtā xŷrzel jadād turza yxexe.
7. bajan xŷn bātai,
bātar xŷn ŷantai.
8. yᅅŷen xŷnde zobolon olon,
ygeitei xŷnde nojod olon.

9. hainhā halbar,
mūhā ṣonxor.
10. ṣarahan m'ixan amtan dēre,
ṣaṣag yge son'in dēre.
11. yleṇ xērbel borō bolxo,
yge xērbel xeryl bolxo.
12. id'ixen geze gorṣōg,
jabaxan geze b'irṣōg.
13. nugahin alda-ṣijahā nūr'in onō.
14. ebte ṣāzgai xu bar'za id'ixe.
15. jamānai tarxi tōlei bolxo ygei,
jandan eme tyr̄ bolxo ygei.
16. xūrai xalbaga amanda bagtaxa ygei,
xudal yge zondo bagtaxa ygei.
17. olon tarbagan nōxoidō xyrxe ygei.
18. gai gazarhā,
joro dorohō.
19. jarajā dol'ōzo noxoi targalxa ygei,
jala abṣa xyn bajazaxa ygei.
20. exener uta yhetei, bogon'i uxātai.
21. xygṣen ybegenei zalū hamagan ybegendō dajana.
22. xynei gansa mor'in ezendē xyleg.
23. dalaida baxiṇ ṣēheṇ nemer'i.
24. dāraxada daxa xeregtei,
daljarxada xujag xeregtei.
25. haiṇ jabadal'i xoinohō zargal daxaxa,
mū jabadal'i xoinohō zobolon daxaxa.
26. x̄yged medegtī:
zobolon gasalan xojor — zurgā xonōd erte jirxe,
zol zargal xojor — zū xonōd oroi jirxe.
27. gorxo yzen ygei gutalā by taila,
gūzamar yzen ygei gulda by tyx̄ōrē!
28. dēheṇ zolō gutāxa ygei,
demei yge xamaja gutāxa.
29. ērīṇ tarxi dēre baihan buga xaraxa ygei ādala
xyn'i tarxi dēre bēhe xaraxa.
30. urdīṇ jyme ula bolō
xoito jyme zula bolō!
31. ug ygei xyn nojon bolxo,
unza ygei hyxe tul'ē tairaxa.
32. xudalṣa xyn xoimorto bolxo,
ynenṣe xyn ydende bolxo.
33. yxeneb gēd zərjē by bara,
zēnēb gēd tyleṣejē by baral

34. ynder'i xarā-hā tabtanada bū
yner'i xarā-hā ivāntanda bū!
35. tyxr'ēn̄ xor'ō tymb̄ȳtei hamagan̄ xojor ēdl̄yl̄xe ygei.
36. ynder ūlahā manan̄ baragdaxa ygei,
ere xynhē end̄ȳ baragdaxa ygei.
37. ūyrbehe ygei degel ymedeze bolxo ygei,
ūyle ygei m'ixa ed'ize bolxo ygei.
38. arxi ūhan̄ xyn̄ ama zadagai,
azarga unahan̄ xyn̄ ala zadagai.
39. jabahan̄ xyn̄ jaha zūxa,
xebtehen̄ xyn̄ xēl'i aldaxa.
40. xelnei xurdaṅ tarxi oroixo,
xormoin̄ uta xyl oroixo.
41. xursa irt'i ērtē tusa ygei.
42. xaṣan̄ mor'indo gazar xolo,
xarū xynde nyxer xolo.
43. yxeheṅ xynde naran̄ xolo,
ymexiheṅ modon'i urgaxa berxe.
44. xarū hamagan̄ gerei daramta,
xabtagar tyl'ēn̄ galai daramta.
45. turag ūsubūn̄ tul'ixadā
turlāgai yrte xonoxo,
xād nojod xaṣagdaxadā
xātarṣanai gerte xonoxo.
46. xor'i xyn̄ xodorxoi,
xōhon̄ tyise muxar'xai.
47. mū-ūijahā mon̄golai,
moxō-ūijahā bolodai.
48. azarga unahan̄ xyn̄ ydertē bardam,
hamaga abahan̄ xyn̄ zildē bardam.
49. ere ygei gergeṅ ama zadagai,
erje ygei uhan̄ zadagai.
50. esegin̄ hurgāl mūtai xyb̄yn̄ zadagai,
exin̄ hurgāl mūtai basagan̄ zadagai.
51. jāranab geze jaban̄ hūza by ed'ēle,
zargaza bainab geze xynzeldē by ed'ēle.
52. tyrgen̄ t̄yxei,
udān̄ dāmai.
53. tyrgēr jabahan̄ ulā gazardaxa ygei,
t̄yxeigēr ed'ihen̄ ūono yxexe ygei.
54. t̄yrhen̄ ūydende xelen̄ tuha ygei,
t̄ēr'ihen̄ basaganda tyrxem xereg ygei.

55. erxīdē emtei,
dol'ōbortō domtoi.
56. xolo xarbaza mergen bolxo ygei,
xudal xezeze sesen bolxo ygei.

3. ПЕСНИ

1

zandan geze modon'in
zalūr ygei sexe,
zajagā saita xyn'in
zābar'i ygei huradag.

huxai geze modon
ṣuṣxa ygei ulān,
hurxa zajātai xyn'in
hurgūl'i ygei hudarṣa.

ganḡa myren dalaija
gatalxan berxe,
gansa negen xyn
xolo zor'ixon berxe.

erje myren dalaija
elehēr xāza boldog ygei,
izi aba xojorhō
xolodxon berxe.

2

altai xanḡain dabānda
atan temēn gylgelzē,
aba izin xolodo
alag n'yden m'ilmezē.

ūla dabānai ynderte
unahan mor'in gylgelzē,
uṣarhan nyxerei xoloxondo
uxān zyrxen ujarna.

nyxeren baigṣa xybṣemnai
xytlērē xarguitai,
xarlan baigṣa xybṣemnai
xajalgārā xarguitai.

3

seljexen agamnai dol'jozol baina,
sesegın salbaran baina ygei-dā.

sedxeltei nyxernai zaḡūlza baina,
sēzendem domoglonə baina ygei-dā!

xabtagai agamnai dol'jozol baina,
xatālzain salbaranə baina ygei-dā!
xan'ilsahanə nyxernai zaḡūlza baina,
xazūdam domoglonə baina ygei-dā!

utaxanə agamnai dol'jozol baina,
urguin salbaranə baina ygei-dā!
uṣarhanə nyxernai zaḡūlzal baina,
uxāndam domoglonə baina ygei-dā!

4

xaibanə xara naimalgānə
xazārlaza mordōroi!
xar'īnə xyb̄ȳnə xaiṣxanāṣ magad
xaranə hūza zolgōroi!

emn'igxenə xara naimalgānə
emēlleze mordōroi!
en'jīnə xyb̄ȳnə xaiṣxanāṣ magad
xaranə hūza zolgōroi!

ara golai eḡinde
agar zandanə modonə bei.
ajagtai zantai jabārai!
aba izīnə durasxāl b'iṣe-gy?

eṅger golīnə eḡinde
erden'īnə zandanə modonə bei.
ejetei zantai jabārai!
izi abīnə durasxāl b'iṣe-gy?

dabtanə soḡigṣo myṅgenə saixanə,
darūlanə surgagṣa abīnə jyr̄l.
ebxenə soḡigṣo myṅgenə saixanə,
eblerȳlenə surgagṣa izīnə jyr̄l.

sagānə nūrai xoimorto
sahanə ḡirū unana.
sagāxanə tolgoīnə oroido
saixanə nom'īnə erden'i.
sagāxanə s̄ygē xyx̄ylegṣe
samaganə izī erden'i.

xyxe nūrai xoimorto
xyitenə ḡirū unana.
xybṣe tolgoīnə oroido
xyxe nom'īn erden'i.

хухехеᠨ s̄yḡē хух̄yleḡṣe
хуḡṣeᠨ izī erden'ī.

хојорхоᠨ ynder'ī хархадa
n'utagā hanārai!
хотоироᠨ hūhan izīḡē
хозомō nege zolḡōroi!

алтанханᠨ yzegtei nomīḡō johōr
amarханᠨ zargārai!
мыᠨḡeᠨханᠨ yzegtei nomīḡō johōr
myrḡeleiḡē dunda мыᠨхереᠨ zargārai!

5

хаибанᠨ хаибанᠨ харārā
хаибалзūлаᠨ jabārai!
хар'иханᠨ zondo oṣxodō
хар'ū ygei hūḡārai!

х̄ибeᠨ х̄ибeᠨ харārā
х̄ибелз̄yлеᠨ jabārai!
х̄иле zondo orxodō
х̄ир̄y ygei hūḡārai!

адūнаигā jirxede
хазārā bar'ād garārai!
ахāмад zonoī jirxede
арх̄и syᠨneᠨ garārai!

yxereᠨḡē jirxede
xynegē bar'ād garārai!
yjᠨḡē nyxedeī jirxede
ygejō delḡeᠨ hūḡārai!

xon'inoᠨḡō jirxede
xoloi geze garārai!
xob ygīᠨ jirxede
xoiṣō bolonᠨ hūḡārai!

xon'inoī xurgama xalūnda
xotojō dyteleᠨ jirērei!
xormoiᠨ nebtereme borōdo
xolodonᠨ ygei jirērei!

6

xerēteixenᠨ mor'ōrō
xetexenᠨ xolo zor'ijī!
xebtehenᠨ noirō selmēze
izīḡē mende medejī!

ujātaixan mor'ōrō
 utaxan xolo zor'ijī!
 untahan noirō selmēze
 iziṅgē mende medejī!

харалаṅ баигша хата
 хажалгадā харгуйтай,
 хара бṱрал мор'imn'i
 хазār дорō хылехетей,
 хам бṱрал изи
 хасар дорō нол'mohotoi.

хухерен баигша хыбше
 хыдэггөрө харгуйтай,
 хухе бṱрал мор'imn'i
 хымелдерге дорō хылехетей,
 хыгшен бṱрал изимn'i
 хымедхен дорō нол'mohotoi.

zā myrenei seseg
 zalgā ygei гаṅхана.
 zajāṅ бурхан хожорто
 зал'b'irša hūgārai!

yi myrenei sesegi
 yje yje гаṅхана.
 ybegeṅ бṱрал абамнай
 yr'olō tal'b'in hūna.

хар'in газар хатухан,
 ханамзалад гезе жабāрай!
 хыней газар хышетеи,
 хыл'ēd гезе жабāрай!

7

argal'il gyrōhōnei zulzaga
 arai zālхан болбо-šijahā
 adxal šulū dabadag.
 ābīṅ gansa хыбṱn'in
 aidar erxe болбо-šijahā
 arad tymen'i tyrde
 arga ygei mordodog.

хыдер'in sagāṅ šulūn'in
 хеден хынде болбо-šijahā
 хыхел далай дол'jondo
 arga ygei šil'zerdeg.

хүней ганса хыбүн'ин
 хеден эрхе болбо-şijahā
 хымүн улсai tyrde
 эрхе б'іше мordodog.

8

galūn galūn şubūn-şy
 gazarşa jyme ygei-le,
 gazar uhañ xojortol
 hanagdanxai jyme ygei-le!

el'ē el'ē şubūn-şy
 il'ideg jyme ygei-le,
 izi aba xojor-dl'i
 hanagdanxai jyme ygei-le!

9

Şildē zanǵi.

gunan gunan xara
 gurban sūdxe soiltotoi,
 gurban dabxar sereg-sō
 şildei zanǵi gansārā.

dynen dynen xaraxan
 dyrben sūdxe soiltotoi,
 dyrben dabxar sereg-sō
 şildei zanǵi gansārā.

temēnīgē olondo
 tēl'n'ig xor'ō bodxolai,
 tenegē jixede
 tebxeñ xile alxalai.

adūnīgā olondo
 adxa şibē bodxolai,
 aidarīngā jixede
 altañ xile alxalai.

yxereingē olondo
 ynder şibē bodxolai,
 ybeşteingē jixede
 yrgeñ xile alxalai.

xon'inoingō olondo
 xor'ō şibē bodxolai,
 xol'şoroingō jixede
 xobō xile alxalai.

10

tala gazar urgahanə
 tabanə yəgīnə seseḡl'ig.
 tabanəxanə zyilei tənarta
 tan'ilsaxīnə domog yrgeneb'i.

zylge gazar urgahanə
 zurgānə yəgīnə seseḡl'ig,
 zurgānə zyilei tənarta
 zor'ūtalənə domog yrgeneb'i.

dobo gazar urgahanə
 dolōnə yəgīnə seseḡl'ig.
 dolōnə zyilei tənarta
 dūnai domog yrgeneb'i.

namag gazar urgahanə
 naimanə yəgīnə seseḡl'ig.
 naimanə zyilei tənarta
 nādanai domog yrgeneb'i.

jyrtemsede urgahanə
 jyhenə yəgīnə seseḡl'ig.
 jyhenə zyilei tənarta
 jyrenəxyinə domog yrgeneb'i.

ara gazar urgahanə,
 arbanə yəgīnə seseḡl'ig.
 arbanə zyilei tənarta
 ajaḡgīnə domog yrgeneb'i.

11

selenḡnə eḡinde
 senəḡir yəḡin səserl'ig,
 šilbəsneigə nar'inda
 ḡanəxanə ḡanəxanə t'isene.

bulagain'i eḡinde
 būralxanə yəḡin səserl'ig,
 būrsagaigā nar'inda
 ḡanəxanə ḡanəxanə t'isene.

ūlīn'i oroido
 ulānə yəḡin səserl'ig,
 uzūraigā nar'inda
 ḡanəxanə ḡanəxanə t'isene.

xabargāgaigā araha el'irze
 şaraigā j̄ynde beşedxē-hāb?
 kazaxaᅇ myᅇgeᅇ han'zūrgīn
 axaixandam bar'ārai!

alagxaᅇ er'ēᅇ n'ydiijim
 sabşalātajā tamgirāl gērei!
 altaᅇxaᅇ bulgaᅇ malgaijim
 abzāxandam bar'ārai!

aldaxaᅇ xara gezegijim
 gyrlōtojō tamgirāl gērei!

12

eldebīᅇ şirtei bogōn'in
 erx̄y dēre gojo gēşen,
 ertyrte darlūlsaᅇ exenernyᅇd
 erxejē bar'ād gojo gēşen.

xarxaᅇ şirtei bogōn'in
 xazārma dēre gojo gēşen,
 xāntandā darlūlsaᅇ exenernyᅇd
 xaman'isa bar'ād gojo gēşen.

13

bulagai uhaᅇ tuᅇgalag,
 busaxal şubūnai undalmār.
 bol'şov'ig xūl'i delgerze
 bultanai xysel xaᅇgana.

xaraja bulag tuᅇgalag,
 xar'xal şubūnai undalmār.
 xaman'is xūl'i delgerze,
 xamagai xysel xaᅇgana.

4. СТИХИ-БЛАГОПОЖЕЛАНИЯ

1. şulūtai gazarta gerē bar'ārai!
 şonotoi gazarta malā ydxōreil
2. sergehēşn'i ulā by halag!
 syreg malhāşn'i şono by halag!
3. xoimor dērē xojor xuşū yr'ije ydxe!
 xoton dērē tabaᅇ xuşū mal ydxe!
4. xoimōrōrō dýrenᅇ xýgedtei bolo!
 xoşxonogōrō dýrenᅇ ēxōtei bolo!

5. basagā xadamda yxedē, xudīn tyr̄n ošohon ybegen xonōd yn'zod mordoxodō, xete saxūrārā gal saxād ūlīngā galija basagandā ērīngē garārā yxedē xelene:

„ur'īn dobodo gerē bar'i,
 ūzam talada malā belšēgērei!
 erte bodōroi, oroi untārai!
 tymeṇ zonoī tyr̄ bolōroi,
 m'īngan zonoī izī bolōroi!
 uta nahatai, udān zargaltai jabārai!“

īze xelxedē — „galā by untarāgārai,
 noxoido jymejē by id'ylērei!“ geze xelene.

5. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

1. M a n z a l a i.

ezeṇ xūrīn xyb̄n
 erxe şara manzalai,
 xān xūraiṇ xyb̄n
 xazar şara manzalai!
 adūn şulūn handal'i,
 altan emēl erjelge,
 orzon hēgtei būdal,
 dāgan-del'i damzalga!
 erxetīngē jixede
 emn'eg haixan şargagşan'i
 emēl ygeigēr xylgelebe.
 xairtīngā jixede
 xanğal haixan şargagşan'i
 xazār ygeigēr xylgelōd,
 xān xūra tenğr'ije
 xadam bar'za degdelei.
 tyr'īn bēgei basagan
 yxin ylen sorzolai!
 ogtorgoihō būhan,
 oğşom gazarta būhan,
 tenğerhē būhan,
 tyxr'ēn gazarta nādatai,
 ogtorgoiṇ or'ōşul,
 oṅgon jyheṇ būmalnūd!
 barūn zelmīn ydende
 bar er'ēn gyrēheṇ,
 xyr'īn ulān dyleṇ,
 xyirmeg ulān şulūn geşx̄yr!

z̄yṅ zelmīṅ ȳdende
 jireṅ jyheṅ zyṅger!
 xaranxuitai gazarta gerel tatagşa,
 xarganāta gazarta xargui tab'igşa,
 xatū berxe gazarta
 xamba er'ēṅ orgoi nemer̄ylze ezelheṅ
 xaṅ teṅgr'īṅ xyb̄yṅ,
 erxe boigo jaşal,
 ezen jixe garbal,
 asa bolod turūgā
 altaṅ delxeide şigedxebe,
 aranga bolod xengerge
 agār teṅgr'ide hēlebe!

2. M e ṅ g e l e ṅ x a t a ṅ .

barūṅ şanda dūdalgā!
 xarja xara dalaiṅ zylxede
 xabsagai xara şulūṅ hūdaltai,
 dobīṅ dolōṅ doşx'işo udxa bar'īṅ,
 ylegeiteigē ynselheṅ,
 mansaitaigā manahaṅ,
 barūṅ xanī bair'ilhaṅ,
 zaxīṅ gazar n'utagtai,
 zartagai tyl'ēṅ tyl'işetei,
 bur'ādxanē izī
 meṅgeleṅ xataṅ yxyi!

3. X o ş o ṅ g i d .

xadīṅ aṅgūşaṅ,
 xairai zagahaşaṅ,
 ūlīṅ gyrēşoṅ,
 uhanai zagahaşaṅ,
 erxe xongoriṅjo xylgeleheṅ,
 ezen xaṅ xyxyi xoşōṅgid!

4. Z a j ā ş a .

xara xur'igaṅ daxatai,
 xataṅ bolod dyşetei
 xaṅ bogdo zajāşa teṅgr'il
 boro xur'igaṅ daxatai,
 bolod tymer dyşetei
 bogdo būral zajāşa teṅgr'i,
 bulta jymije ygegşel!

5. X e s e t e.

barūn xana bair'itai
 bajar ylen degdelge,
 barxan ynder hūdaltai,
 bal'adai bōgei xyb̄ȳn
 xesete zār'in!

6. Sa x̄ilgān tēngr'i.

barūn urda şanda dūdalgā!
 arban gurban aimartai,
 aḡaḡa jixe dūtai,
 un'in tun'in būdaltai,
 uhan borō şabalgatai,
 xurdaḡ san̄xir x̄ylgetei,
 sagān torgon nemergetei,
 xan sa x̄ilgān sagān tēngr'i,
 sādā yden ynseg sagān tēngr'i,
 ylgen būral exe,
 ezen jixe tēngr'i!

7. X a n X' i h ā n.

barūn xoito şanada
 baişan ulān hymete,
 barga ulān xujagtai,
 holōn xara nomotoi,
 hoir xara ydxetei,
 ere xyn̄ei hyldije
 erx̄i dorō tenzēhen,
 erd'imtei zērdije x̄ylgelhen,
 yx̄in yr'in hyldije
 dol'ōbortō domnon tenzēhen,
 doşx̄in zērdije x̄ylgelhen
 ezen x̄ihān ulān tēngr'i esege nojon!

8. A t ā t e n g r ' i.

barūn urda zygte
 bajan atā ulān tēngr'i,
 aidar ulān xatan izi!

9. B ō m o t e n g r ' i.

xada gazar aimartai,
 xabşal gazar būdaltai,

xara lusad ŝizemtei
 ха᠎а bōmo tе᠋ᠭr'i!
 хухе lusad ŝizemtei
 хᠡᠭеᠨ bōmo tе᠋ᠭr'i!

10. Gyzer tе᠋ᠭr'i.

arba᠎а gурba᠎а aimartai,
 ајаᠨᠭа jixе dūtai,
 ха᠎а bolod nеmergetei
 хата᠎а bolod хujarga!
 xara хyr'iᠨ ŝynehije
 хаха nerjehеᠨ,
 хамагаi ехе
 ха᠎а gyzer tе᠋ᠭr'i хē!
 gol газар būdaltai,
 gub'i газар nerjehеᠨ,
 gурba᠎а алда saxir myᠨᠭеᠨ eber jilbūlha᠎а,
 гушаᠨ алда bejetei,
 хyr'iᠨ ulāᠨ buxija хylzylheᠨ,
 godl'i ulāᠨ tе᠋ᠭr'i,
 goibоᠨ ulāᠨ хата᠎а izi!

11. Arīᠨ nojod.

bygedije byr'idxehеᠨ,
 bylgem'i tob᠑olhoᠨ,
 xara sagān'i хaxalag᠑a,
 хаᠨᠭаi хара ха᠑анaja хан'xinūlaza,
 хаб'irga myᠨᠭеᠨ zеbije еr᠑egēdeheᠨ,
 ха᠑āgai ezen ха᠎а zarga᠑a,
 хазар nojоᠨ aba!
 еrxᠡ zurgāᠨ хarūltai
 emneg sagāᠨ nojоᠨ!
 еr'ēᠨ maila еrjelge,
 еl'igeᠨ хара dugtarga,
 хара газар gyideltei,
 хизаᠭār газар būdaltai,
 oroigō хyrtē ygei
 гушаᠨ gурba᠎а mundarga,
 ojōrō хyrtē ygei
 baigal dalai sel'jē!
 urgamal ᠑ulūᠨ hymetei,
 og᠑omol myᠨᠭеᠨ on'ihotoi,
 арба᠎а gурба агаiᠨ sagāᠨ ᠑irētei,
 алда᠑ ygei азарai mergeᠨ хара,

axalagşa jixe bābai,
 aṣagdaṣa ygei doṣxin̄ xuā nojon̄!
 dūl'in̄ xuā nojon̄!
 nar'in̄ sagān̄ dalai
 naima ṣuṅgaza,
 nam oixon̄ ūlīn̄ oroihō
 naiman̄ myṅgen̄ yr'iḡe
 xagṣalgaza degdēhen̄,
 yrḡen̄ sagān̄ dalai
 jyhe ṣuṅgaza,
 jyhen̄ myṅgen̄ yr'iḡe degdēhen̄,
 byrḡed ṣubūn̄ xub'ilgātai
 xagṣā tenḡr'in̄ xyb̄ȳn̄
 xan̄ ṣubū nojon̄!
 ṣin̄ ṣulūn̄ hymetei
 ṣibē ṣulūn̄ xālgatai,
 ṣinḡen̄ sagān̄ dalaija sel'jēlehen̄,
 hotoi sagān̄ tenḡr'in̄ xyb̄ȳn̄,
 xan̄ hoto nojon̄ aba!
 yden̄ yrxe gazarta yrd'ildeze,
 byd̄ȳn̄ tymer nomījo tamṣālgaza,
 byrḡed haixan̄ ydxīje erṣegēdeze,
 xāлга yden̄ gazarta xabṣaldaza,
 xatan̄ tymer nomo tataza,
 xab'irga myṅgen̄ somījo xan'xin̄ulaza degdēhen̄
 xan̄ bē nojon̄ aba!
 xan̄ nojodai taiza,
 xatan̄ zulmad ezen̄ nojodai yr'i
 yxin̄ zulmad!
 nar'in̄ sagān̄ dalaida
 nabṣahan̄ zab'i todxohon̄,
 naiman̄ myṅgen̄ hel'b'i duṅgahan̄,
 yrḡen̄ jixe dalaida
 uihan̄ zab'i todxohon̄,
 jyhen̄ myṅgen̄ hel'b'i duṅgahan̄,
 dalain̄ ezen̄ —
 dal'zar xara nojon̄ aba!
 baigalai ezen̄ —
 baxar xara nojon̄,
 meḡiber xatan̄ izi!
 gal ulān̄ ṣirēje busalgaza,
 gal'i ulān̄ tarn'ija b'isalgahan̄,
 buxa jixe x̄yrḡe todxohon̄,
 bolód jixe alxa dalaihan̄,

tymerşe nojon, tyb xataᅇ izil
 ojōrō xyrtē ygei
 baigal sagāᅇ dalai sel'jē,
 oroigōrō xyrtē ygei
 guᅇaᅇ gurbanᅇ mundarga!
 aᅇgar dalaiᅇ amija xaraᅇ būhaᅇ
 gurbanᅇ alda saxir myᅇgeᅇ eber jilbūlhaᅇ,
 guᅇaᅇ alda beje hoᅇgōzo,
 ᅇulūᅇ xyxe buxija xylzūlhaᅇ
 buxa nojon esege,
 budāᅇ xataᅇ izī,
 buᅇnā zār'iaᅇ garball!

12. Arīᅇ nojod.

tyᅇxen'i tōr'ihōᅇ,
 tymenērē tobᅇsolhōᅇ,
 oixon'i tōr'ihōᅇ,
 olōᅇ myᅇxe nojoᅇo tobᅇsolhōᅇ,
 oixonᅇ ynderei bōr'ido
 guᅇaᅇ alda bejetei,
 gurbanᅇ alda bolod eber hēleheᅇ
 buxa nojon aba,
 budāᅇ xataᅇ izī!
 tyrgeneigē jixede
 tymer ylegeigē tygde d'ibehēᅇ,
 xurdanaigā jixede
 xuhaᅇ ylegeigē xuxa d'ibehēᅇ,
 nar'iaᅇ modōᅇ sergē gyrbūlhaᅇ,
 nabtār myᅇgeᅇ ᅇirē handal'i,
 aldaᅇa ygei altaᅇ zebē jalbūlhaᅇ,
 adxa xyrᅇe ygei myᅇgeᅇ motr'ēje xagᅇsūlhaᅇ,
 myreᅇ dalai būdaltai,
 borjolgoᅇ ynder oixon'i ᅇirēldeheᅇ,
 xuā sōxor mor'i xilgeleheᅇ,
 xobō gūl'iaᅇ xuᅇū ᅇamᅇarahaᅇ,
 xagᅇsā teᅇgr'iaᅇ taiza
 xaᅇ ᅇubū nojon,
 sogᅇsor xataᅇ izī!
 zerge modōᅇ xaᅇātai,
 zeᅇe burxaᅇ xyregteᅇ,
 aᅇgar dalai ᅇobto urgahaᅇ,
 arajal ᅇulūᅇ hymije doholgohōᅇ
 arīᅇ arbaᅇ gurbanᅇ nojod!
 barūᅇ bairija ezelheᅇ,

baigal dalaija şobto urgahan,
 baigā şulūn hymīje doholgohon
 bajaṅ ulān odon,
 bātar oixonoi nojod!
 tyimer ulān zal'imtai,
 tyb'i delxeije doholgomo dūtai,
 gal ulān zal'imtai,
 gazar delxeije doholgomo dūtai,
 barūn urda xizagārta
 tabaṅ xuşūn malai xeşejije zajāgşa
 tab'in tabaṅ teṅgr'iner!
 tabaṅ altaṅ ydije tatalga!
 tabaṅ tujā myrgeltei,
 un'in tun'in būdaltai,
 uhaṅ borō şabalga,
 duṅ sagān hymīje bairalhaṅ,
 doşxon saṅxir mor'ijo xilgelheṅ,
 heb hal'xin
 hemze sagān ylen tatalga!
 duhal borōtoi,
 duṅgir dūtai,
 saxilgān sagān teṅger'i,
 saṅxir xataṅ izil!
 sarda gurbaṅ daṅginar
 tyb'i delxein am'itanda
 alda zeliye zajāhaṅ,
 tyrgeṅ boro ulān mor'ijo xilgelheṅ,
 najan alda bolod urga şireheṅ,
 naimaṅ alda bolod goibijo erşelheṅ,
 boro ulān adūja zaxadaṅ,
 doşxon boro ulān mor'ijo xilgelheṅ,
 arbaṅ gurbaṅ xilete
 atā ulān teṅger'i,
 muṅxag xataṅ izil
 zynei xizār dūdalga,
 dyşeṅ dyrbeṅ teṅger'i,
 dyrbeṅ altaṅ yden tatalga,
 dyrbeṅ tujā myrgelge,
 boro hārta zaṅgalga,
 bolod tymer doxilgo,
 xara hārta zaṅgalga,
 xara tymer doxilgo,
 xamba xara mor'in xilgelge,
 xara torgon nemerge,

xataṅ bolod hymete
 хаṅ bōmo tenger'!
 oroi ygei ṣyneheṅ būdaltai,
 ojōr ygei dalai ṣuṅgalga,
 guṣaṅ alda bejetei,
 gurbaṅ alda bolod eber hēleheṅ,
 guṣaṅ ulāṅ zebije xursadxahaṅ,
 gunaṅ ulāṅ buxīja
 gurbaṅ golijo oto zoxodūlhaṅ,
 gorgoldoi zērde mor'ijo xīlgelheṅ,
 ezen godol'i tenger'!
 xyler myṅgeṅ ebertei,
 xyregṣeṅ yn'ēṅ hāl'itai,
 buxīṅ arahan habatai,
 buzajar modonṅ bylūrtei,
 xal'ūṅ xaraḡṣaṅ yn'ē hāl'i bar'ihaṅ,
 xara lājaṅ taṅxāṅ hen'ze bar'ihaṅ,
 xatū xara arxīja badxūlhaṅ
 gyzer gyṅger tenger'i,
 gyṅger xataṅ izī!

13. Oixon'i durdalga.

tyṅxen'i tōr'ūlnab,
 tymen'ije tobṣolnob,
 oixon'i tōr'ūlnab,
 olonijo tobṣolnob!
 oixonṅ ynderei bōr'ido
 guṣaṅ alda bejije hoṅgōhoṅ,
 gurbaṅ alda bolod eber'ije hēleheṅ,
 gunaṅ er'ēṅ buxīja
 gurbaṅ gol'i oto zoxodūlhaṅ,
 tarn'iṅ er'ēṅ buxīja
 tabaṅ gol'i oto zoxodūlhaṅ,
 baigal dalaija ṣobto urgahaṅ,
 baigā jixe ṣulūṅ hymije doholgohōṅ,
 baigā jixe ṣytōṅ,
 bajaṅ ulāṅ odoṅ,
 bātar oixonṅ nojod!
 nar'iṅ baigal dalaija ṣobto urgahaṅ,
 arajal oixon'i ṣirēldeheṅ
 arīṅ arbaṅ gurbaṅ nojod,
 ara hūr'iṅ ezen
 byxe xara vazarai!
 xuā sōxor morijo bugūlahahaṅ,

xobō gūl'īnə xuṣū ṣamṣarahānə,
 xagṣā təngr'īnə taiza
 хан ṣubū nojonə,
 sogsor xatanə izī!
 tyrgeneigē jixede
 tymer ylegei tygde d'ib'ihənə;
 xurdanaigā jixede
 xuhanə ylegei xuxa d'ib'ihənə,
 nar'īnə modonə sergīje gyrbylhənə,
 nabtar mynəgenə ṣirēje doholgohonə,
 aldaṣa ygei aḷtanə zebīje jilbūlhanə,
 adxa xyrṣe ygei mynəgenə motr'ēje xagṣūlahanə,
 myrenə jixe dalai,
 borojolgonə ūla oixonō
 jyhenə yr'i bar'īnə degdehenə
 ara hūr'īnə ezenə
 arbanə gurbanə nojud,
 anzaraza būgārait!

14. X'ihān təngr'i.

barūnə xoito xizagārta
 gazar dēre tujātai,
 gal ulānə homotoi,
 barga ulānə xujagtai,
 baiṣanə ulānə hymetei,
 baigā jixe ṣytēnə!
 baixa zondo naha zalgagṣa
 barga xihānə tənger'i!
 xahalag jixe xālagtai,
 xabṣū ydenə on'ihotoi,

var. I

xyr'īnə zērde mor'ijo xylgelhənə,
 xyder ṣara nomījo tamṣālahanə,
 xyler mynəgenə dyrējə zihənə,
 xynə zondo naha zalgahanə,
 xybūnə yr'īnə hyldīje
 barūnə gartā byxelhənə,
 yxīnə yr'īnə hyldīje
 zūnə gartā byxelhənə
 xyṣete xihānə tənger'i!
 ṣirem bolod on'ihotoi,
 ṣirdemel ulānə xālagtai,
 ṣigetei zērde mor'ijo bugūlhanə,

ŝigedxemel myŋgen hādaja agsahan,
 ŝir̄yŋ ŝara nomījo del'ihen,
 huxai ulān xarguitai,
 hūnag ulān dyle sasarūlhan,
 am'itan zondo naha zalgahan
 aba xihān tenger'il

var. II

xyleg zērdije xyl'igelhen,
 xyze myŋgen hādag agsahan,
 xyŝete xihān tenger'il
 xaza myŋgen hādag agsahan,
 xatū ŝara nomoijo del'ihen,
 xan xihān tenger'i
 xalmasaza būgārai!
 huxai ulān xarguitai,
 hūnag ulān dyl'i buŝxūlhan,
 ulāxai mergen aba,
 ulāzan xatan izī,
 ug xihān tenger'i,
 ur'ildaza būgārai!

15. Ug garbal.

ē... ē... ŝireg ŝirèg!
 zūn xyltei zula,
 zurgān xyltei taxil
 agār garbaldā ar'ūdxaza bar'ibab'!
 exe ber'in udagan ugūd,
 esege ber'in bē garbalda
 amta zimesteije yrgebeb,
 ar'ūn haŋgār ar'ūdxabab,
 altan zodōgōr xytelgebeb'il
 amta zimesteije,
 amtan xara arxi,
 agta ulān sai,
 ūrag sagān id'ēje,
 amta ulān sai
 amtalaza toholozo hylebeb'il
 ene zurgān xyltei taxil'ija
 zor'ulaza ar'ūdxabab'il
 ŝireg... sireg...!
 nojon bogdo tenger'i,
 nojon esegel

tohonə xyite
 ylgenə būral izīl
 ulāxai mergenə aba,
 ug xihānə tenger'ī!
 zagal nojonə aba,
 zagagšanə xatanə izīl
 yxite zelmīnə ydenhē
 ŝizemneze yrgebeb'ī!
 ylenə xyr'ētei tēngr'ī nojonə esege,
 yndehenə xyr'ētei ylgenə exīnə
 altanə jixe xyije dēgȳr xylbȳleze ur'ibab'ī!
 dērede exilneb,
 jirenə jyhenə tēngr'īnə
 altanə torgonə zolōgōr
 ŝizemneze dūdanab!
 dordo doholgozo
 doṣxonə naimanə lusai
 mynəgenə jixe m'iralga,
 altanə jixe dol'jonhō ar'ūdxaza yrgeneb!
 oroi dērhē on'ṣolbob'ī,
 oṣorto dolōnə odonhō,
 ogtorgohō ŝizemnebeb'ī!
 najanə naimanə xyr'ētei,
 naimanə dabxar tujātai
 nalxanə būral izīl!
 jirenə jyhenə xyr'ētei,
 jyhenə dabxar tujātai
 alma būral hara,
 nara hara garbal
 nalxanə jȳrenə izihē amalbab'ī!

16. X̄ygenə ongonə.

atānaigā jixede
 arbanə negenə esegede garbal bolhonə,
 al'iganai ŝenēnə xyxe torgonə xyregtei,
 xal'ūnə xānsī ŝamahanə,
 bulaganə malgai hegṣerehenə!
 xoronoigō jixede
 xor'īnə arbanə negenə esegede
 xodolozo ŝytēnə bolohonə,
 xormoiṇə ŝenēnə xyxe torgoijo xyreg bar'ihanə,
 xojor zygei garbal'ī xaṣxarhanə,
 xorto ṣara ŝubūnai yde ziber bar'ihanə!

ed'i berxīngē jixede
 eldeb esegīn zondo garbal bolhon,
 erxīn şenēn altan gūl'īn beje xyreglehen,
 erd'imte şara şubūnai yrbelge bar'ihan,
 exi barūnai garbal!
 oroi ygei xuā dobījo xuxa dabahan,
 ojōr ygei baigal dalaija undalahan!
 oroi dērē gansa n'ydeten,
 ojōr dorō gansa xylten,
 xudag xonxor n'ydeten,
 xubxai sagān şaraitan,
 xeheg bejeten,
 xeltegei sēzeten,
 dalan dolōn taxīrnūd,
 jiren jyhen xelegeiner,
 alda zyxel'iten,
 arşam şirēten,
 guşan gurban şolmījo namnahan,
 gurban jabagan al'b'īn turşūltan!
 uxar'xa nojon aba,
 suxar'xa xatan izi!
 şubūn xōloi şūmar mergen,
 şūjā şaragşan!
 gar'ig nojon aba,
 gar'xa xatan izi!
 exi zynei exi bar'igdahan garbal —
 xyl ygei xyxe nūr'i undalhan,
 xyr'ihe ygei xyxe dobo būdaltai,
 tymer yden tatalgatai,
 tyl'xi yden xālgatai,
 tymerşe nojon aba,
 xyxelte xatan izi!
 xērīn sagān talija xemzehen,
 xesytīn ynder degdelge,
 nar'ixan şilije xaşxarhan,
 nam'işxanai xýgen,
 b'idar bulgan būmal izi!
 erxe xongor abagai,
 jair ulān şyrīje er'jýlehen,
 janzan utahan sasaja nadxūlhan,
 xýgenş bolbol
 xytelber'ite jixe haşūhan,
 basaganş bolbol
 bar'dihata jixe haşūhan!

17. М а н а х а н.

naimaṇ ganzagījamn'i ṣuhaṇ dēgūr jabūl,
 nabtagar xormoijomn'i tohoṇ dēgūr jabūl!
 xuṣūtajā xolbūl!
 ā xurui! ā xurui!

18. D a l a l g a.

xarbaza xyrṣe ygei zeliṇ utija,
 xatarṣa xyrṣe ygei xotijo delgegti!
 xalba xyltei malhā
 xamṣag hyderge degdēgti!
 xaṇ xiṣegei teṅgerhē
 altaṇ sagāṇ dalalga xurīlnab'i!
 xoton dēren
 tabaṇ xuṣūṇ malai xiṣeg xurīlnab'i!
 xoimor dēren
 xoјor xuṣūṇ yriṇ hyldije,
 xutagta sagāṇ dalalgija byxelen xurīlnab'i!

19. О б р я д о ж и в л е н и я ш а м а н с к и х д о с п е х о в.

zagal er'ēṇ zabdar,
 zandaṇ er'ēṇ mogoimn'i,
 zabahar ygeigēr xujaglagti!
 m'inū sagāṇ maixabṣamn'i,
 m'indahaṇ bolod orgoimn'il
 ar'ūṇ sagāṇ xon'in'i
 altaṇ am'ārīn ar'ūdhanab!
 xadija ṣobto urgahaṇ
 xatāmal jyheṇ ṣulūnai ūrlār
 xara xylhītnai selmēneb!
 xamba sōxor orgoigō ar'ūdhanaba,
 xaṅgal haixaṇ ulānār
 xara xylhītnai selmēneb!
 xamba sōxor orgoigō
 xan'xinatar ar'ūdhanaba
 xara xylhītnai selmēneb!

6. ПРОЗА

1

narn'i z̄yṇ urda baixada mor'i orūlād, xojor xyṇ tyl'ēnde oṣōhomd'i. subasār xailāhatai ēde xataraldahār oṣōhomd'i. zūra jabaxadamnai xon'i adū-laza jabahan xojor x̄yged nal'xi xūlaza baigāhan. xon'in'in barūṇ xadadan tarād id'ēleze baigāhan. tendehē sāsā jabaxadā tyl'ēgē otolxohō ur'id „yxehṇ xy ot'ço yz̄yzemd'il“ geze xelsēhemd'i. t'īgēd modonoi xazūda oṣōd, mor'ō xadūgād yxehṇ xy yzexē oṣōhomd'i. oṣxodomnai xadīṇ eberte yxehṇ xyṇ xebtēhṇ. tarxīṇ xazūdan modo zōgōd, sagāṇ byd ujahan baigāhan.

2

taban nahataidamn'i exemn'i yxē. esegetejē ylehen baigāb'i. manai abamnai dyṣṇ dolōtoi ylehen baigā. t'īgēd hamaga abā ygei. tere j̄ynde abā ygei gēṣeb gexede, namai xair'il'za abā ygei. j̄ynde xair'ilāb gexede, magad namtaiṣ tārā-hā, enēntei tārxa ygei gēṣā-gy geze. t'īgēd xojulā nege gerte baigābd'i. b'i jixṇ bolozo xor'īṇ xojor nahatai bolōb'i. t'īgēd hamaga abṣa esegejē yrgēb'i. zēr'i ṣadal бага baigāhamd'i. arīṇ aradta dyrben zilde adūnda jabāhamb'i. tyr̄yṣe zil dolōṇ tyxr'igēr — harīṇ — jabāhamb'i. xojort'x'i zilde harīṇ arban xojor tyxr'igēr jabāhamb'i. gurbat'x'i zilde harīṇ arban taban tyxr'igēr jabāhamb'i. dyrbet'x'i zilde harīṇ arban jyhen tyxr'igēr jabāhamb'i. t'ixṇ sagta jixṇ olzo baigāhan. ternehē xoiṣo ṣitīṇ gōrod ybehe ṣirze olzo bed'irēhemb'i. xojor mort'ē bolozo, xojor tergetei bolozo, xojor mor'ijō gyised zemsegtei bolgozo orūldag gēṣehemb'i. t'īgēd ybehe ṣadlārā oroldozo jixṇ abagṣahamb'i. sabṣalan xadalan urgadag hain-dā, bejīṇ ṣadal berxehemb'i. erd'im ygeihemb'i. tere gehen saghā xoiṣo mynē x̄yrter jabaza zandā jabazal bainxaib'i. zēr'i gēṣede oroldoxo johotoi-ṣin'je bainxai. zēr'i tylē oroldō ygei-hā ogto tārxa ygei-ṣin'je bainxai. zēr'i gēṣemnai xeregtei geze hanagdanxai. j̄ynde gēṣeb gexede, zēr't'ē baixada varjīṇ ybeṣe zobolondoṣn'i xyrtēd baigā-hā, tyrgṇ agīṇ bol'n'is xyrxe ṣadaltai baixa johotoi ebṣy-gy-dā? j̄ynde gexede, zēr't'ēl-xadā, ybehen jixṇ baixa-bṣy-gy-dā? mor'īṇ targan baixada, gazar oiro baixa-bṣy-gy-dā? xabar xatūṣ baigā-hā, targan mort'ē baixadā, xānaṣ xyrxe ṣadaltai-bṣy-gy-dā? zēr'i ṣadal bagatai baixada berxe. xezēṣ j̄ymīṇ xoino baixa johotoi-bṣy-gy-dā? zēr'īṇ tylē oroldoxo johotoi. zēr'idē oroldō ygei-hā, xaiṣan geze j̄ymīṇ urda orōxo gēṣeb? ygei-bṣy-gy-dā? zar'ima xyṇ zēr'īṇ tylē oroldodog ygei n'ūrūd bī-bṣy-gy-dā? oroldodog ygei n'ūrūṣi xaraza baixada, ēdelxīṇ jabadal ygei anxail-dā. zēr'i gēṣe tengr'ihē tes geze būdag b'iṣe, bejīṇ oroldolgīṇ xyṣēr bī boldog johotoi-bṣy-gy-dā? zar'ima xyṇ „sabatai bujantail āhāmn'i zēr'i bī bolnā-by-dā!“ geze hanadag xyṇ bī. tere ton burū oilgono-bṣy-gy-dā? tere t'ime b'iṣe—bejīṇ oroldolgīṇ xyṣēr bī bolxo zēr'i baigā-bṣy-gy-dā? oroldō ygei-hā, b'i sabatai bujantai gēd baigā-hā, j̄ynṣ bī bolxo ygei baigā-bṣy-gy-dā? terēn dēr'hē bodoxodo, olzo zēr'i bed'irxe johotoi ebṣy-gy-dā? zēr'i olzīṇ xeregteije xoito yjīṇ zalūṣul mededeg ygeije gaixaza baidag bed' bolōd bainabd'i. urda yjīṇ zon oroldodog beleibd'i.

3

xyhē ūlūn gēše xor'ē-šin'je baidag. „xor'ē-šin'je j̄ynde baidag-be?“ geze bed'i hurza baigābd'i, exe esegehē ybegen xynhē hurdag baigābd'i. t'ixedemnai „ene urdanai yxehen x̄yje bulahan gazar!“ geze xeldeg baigābša-dā.

4

nege ail baigā — nege basagatai. basagan xojor tudxūr bar'ād uhandā — uhanai erjede ošō. tende udān bolxodo exen xarāgā. xarāxadā „hara darag!“ geze „naran darag!“ geze izi xarāgā. tenden gorxonoi erjede jixe — ime — burgāhan baigā. t'ixeden tere exin t'ize xarāxada hara naran xojor jirē. t'ixedin tere basagan aigād tere burgāha xojor garārā tebr'ē. ternhē udxār hara-sō bygleger xara jyme baidag. terēn dērhē bodoxodō t'ize xarāxa nygel geze urdanai xyn xeldeg baigā. t'igēd exe esege xyn yr'i ber'ijē xarādag ygei baina. „naran darag!“ geze „hara darag!“ geze xarādag ygei bolō.

5

urda urda sagta nege gazarta nege xeden tuxr'ūn baigāhan. tere tuxr'ūnai dunda nege hoxor tuxr'ūn baigāhan. tere tuxr'ūnūd xōloigō hyde gešgenēr tezēze baidag baigā. hoxor tuxr'ūnaigā xōl ol'zo ūsadadag ygei-xadan n'ydetei tuxr'ūnūšin hyde gešgenē ol'zo terēnde ygelsedeg bāigā-xa. gente nege yder hoxor tuxr'ūn'in nege xedi gešgene ol'zo orxibo-xa. b'išen nyxešin tere ydr'i hyde gešgenē olon ygei jirēd olhon j̄ymejē xubāza id'ideg-xadā hoxor tuxr'ūnaigā olhon gešgenēnhē er'ixeden tere ygen ygeigēr ērē id'izer-xiba-xa. terēnhē xoišo n'ydetei tuxr'ūnūšin olhon j̄ymehē ygelsexejē bol'ihon'in hoxor tuxr'ūn turza yxehen gegše.

6

urda urda nege sagta nege zalxū xyn baigā. tere zalxū ezetei ailtai nege ondō ail baigā. tere ail'in zēgē. zēxōden tere zalxū xyn'i hamagan nege gyzē tohonoī bulam tere zēhōn ail'i būsada golontodo bulaza orxōd, ybegendē jirze xebebe: „ši tere būsadan j̄yme bed'ire!“ t'ixeden tere ybegen'in ošozo bed'irēd bulamtai tohojō olozo jirxeden tere hamagan'in xebebe: „izel jabā-hā j̄yme olozol baixal'-ši-dā!“ t'ixeden tere ybegen'in nege sagān mor'i nege ūara noxoi daxūlād, ūine degelē ymedēd, olzo bed'irxe geze mordobo. jabaza jabataran nege arāta jababa. terēn'i yldebe. yldexeden tere arāta nyxende oršobo. t'ixeden tere xyn ūine degelē tailād, mor'indō ganzaglād, noxoigō, ōhorlōd dyrōdē ujabā. mor'ijō tab'izarxiba. t'igēd nyxen urū ērē orbo. arātajā ol'zo jadād garba. garxadan mor'in ygei. tere xyn saldagan n'ysegen bolōd, nege xānai buxal doro orōd xebtebe. t'ixeden tere xānai basagan jabād, n'ūrā, uhār ugāxada altaŋ behel'igē xurghanā abād, gazarta tab'iba. t'igēd behel'igē martād jabašaba. ternei hylēr nege xaraḡšan yn'ōn jabād, tere behel'igei dēre bāza orxō. tere xyn enēn'i bultī xaraza xebtē. xānai xydelmeršen tere buxal ybe-

hejō abāšaxa geze jirēd, asār ybehejō asalxadan buxal dorhō nege n'ysegeṇ saldagan xṇ garba. t'ixeden tere xynde tere xydelmeršengyḍ jixe zaṇnaza xebe: „ši jamar xṇ, xṇ gēšeb-ši? manai xānai basagan ybeṣṇ baina. ši magad ygei mū jūmanai xub'ilgāṇ baiza bolxo!“ gexeden tere xṇ „b'i erxidē emtē, dol'ōbortō dōmtoi xym-b'il!“ gexeden tere xydelmeršengyḍ tere ygijin xānda ošozo xebe. t'ixeden xān degel xubsaha il'igēze tere xyn'ije gertē asarād „ši jūn xṇ gēšeb-ši?“ geze hurxadan „b'i baḡša xym-b'il“ geze xebe. — „ene men'i basagan ybedōd baina. ši argalal“ geze. t'ixeden jyšeje medexe ygei ādala iše t'iše xarxadan tag dēre. бага myl'zegdeheṇ nege gaxain tarxi baiba. tere xṇ xōhon ādala „tere gaxain tarxi xeregtei!“ gebe. t'igēd tere tarxi yxeden sagān boltor myl'zōd, eldeb zylin zuramār šimēd, olon zon'ijo daxūlaza gazā garād, tere būxalai baihan zyg xudrū ošobo. ošōd nege xedi gazar ton'šozo tere yxerei bāhan'i dērhē soxizo yzōd „ende yzegtī!“ gebe. t'igēd tere bāhan'i dorhō xānai basagan'i altan behel'ig garba. tere altan behel'ig xānai basagan'i hynheṇ ādala tere behel'ije olxodo ybeṣṇhō edegebe. t'ixeden xānai „tanda b'i jū bar'xa-bib?“ gexeden iše t'iše xarāšalād ger zosō baihan olon zele xarza orxōd „ene namda xeregtei“ gebe. tere zelejē baḡšada bar'za gerten zalaxa bolobo t'igēd nege mor'i emelleze terēn dēre baḡšija unūlād xazūdan nege xyrgylšen'i il'gēbe. baḡšin gertē jirxede tere xyrgylšen baḡšin gazā baḡšija mor'inhō bū!gaza mor'ijō hebgylxe gēd, mor'ijō syderlexeden baḡša gertē orbo. orxodon hamagan'in „jamar xereg bytēzō, jū olozo jirēb-ši?“ geze hurxadan jabahan jabadalā bultin xelbe-xa. t'ixeden hamagan jixe suxalā xyrze „xynzeldō orzo tarxijā bytyle, by bultailgal“ gebe. t'igēd baitaran xyrgylšen orzo jirēd sai ūgād mordoxo bolxodo baḡšija barālxaza mendešelēd mordoxo gexede baḡšin xaragdaxa ygei-xadan „b'i baḡšija barālxaza ošxob!“ gexeden — „baḡšatnai бага jyme yxedetnai suxalā xyred xynzeldō orōd xebtene. ene olon zelēr jū xexe-bībd'i, mal ygei ādala?“ geze „tānar baḡšajā oilgō ygeil-ta. ene zelīn tōgōr baḡšatnai mal er'ihen baigā-la!“ geze xelxeden tere xyrgylšen xānaidā busād ene ušar'ija bygedijin xelxeden xān zelīn tōgōr yi-tymen mal yglō ydr'in xyrgylze ygebe.

7

urda urda nege sagta nege jixe gub'i talada nege xulan šigetei, nege šono, nege xirē ene gurba axa dḡ bolōd baiba. iše baiza baitarā nege yder xulan šigetei xōl bed'irze jabatrā xabxada oršobo. t'ixeden xirē dḡn axīngā xabxada orohijin medēd n'ideze jirbe. — „zei axa, ši xesḡ jymende orboš-tā. enēnhē multarxin tulda ši yxōšō bolōd xebte! ene xabxinšn'i ezen nege aixabtar mergen xṇ. zā! yxōšō bolōd xebtexedešn'i b'i doxō yxeb'i. t'ixeden bodōd gyigōreil!“ gebe. t'igēd baitaran tere xabxin ezen hādag nomotoi jirze tere yxeheṇ xulan šigeteigē yzōd jixe bajarlaza, mor'inhō būza tušād šigeteingē xylhē xabxajā abād, nege gāha tamxi udxaza hugadā xabšulād, ardā baihan xetejē abša gal saxixin tende dēgyren xirē jabād gurba daxiza don don gebe. t'ixeden tere ab'āgār xulan šigetei xug xaraiza bodōd, nege zyg urū gyize orxibo. t'ixeden tere xṇ gāha xetejē xajaza orxōd arda baihan hādaghā nomo homo

abša ŝigetein xoinohō xarbaba. tere homon'in ŝigeteigē tudan ygei ŝigetein xojordoŝi d̄y ŝonin n'ydōren orōd ŝixēren garba. tere ŝono ŝigetein xabxada orxodo „xar'in m'ixan garba! axamn'i alagdaxadan m'ixajin id'ixeb!“ geze nygeltei sed'xel tyr̄lōd tarbagan'i dobīn s̄ana geteze xebtehen baigā. ene jabadal d̄erhē nygeltin n'ydōr, ŝibeltin ŝixēr gehen yge garahan baigā.

8

G e s e r' i t ы x e.

anxandā burxan bağša tengr'ihē dōdo tyb'i jixe ŝolmos ŝydxer d̄yren bolōd baina geze xurmasta tengr'ihē batar xyb̄y er'ē. t'ixeden xurmasta gurban xyb̄ytei baigā. бага xyb̄ygē ygē. t'igeze er'ilsēd baixada yn'i udān bolō. xurmasta tengr'i xyb̄ygē yxejē martaza orxō. t'ixede gente xurmasta tengr'in baišanai oroi uragṣā unaxā hanā. „jūn aṣša belei?“ geze hanā. nege yn'i urda sagta burxan bağšada xyb̄ygē ygehen'in martagdād t'im jyme bolzo baina. t'ixeden geser geze бага xyb̄ygē dōdo tyb'ide el'gēgē. dolō naiman egeṣenēren xyrgylze dōdo tyb'i orō. t'igēd nege ygeitei jyṣxe ygei ailda jirēd tyr̄. tere dolō naiman egeṣen'in xojor hugāran xojor ŝixēren garša dēṣē degdeṣē. t'igēd tere gansa geser bogdo ylene getehen-sō. zosōhō exejē oḡolno. „gardag johotoi gazarārā garal“ geze xelebe. t'ixeden garā. garxadā ŝydetei x̄ygen garā. gurba xonōd baixadan—x̄ygen'in—nege lama jirē. jirxeden x̄ygen'in amalā ygei baigā. tere lama „b'i amalaza ygeh̄yb!“ gēd x̄ygenei amandan xelē xexe bolō. xexeden xel'in taha xazād alaza orxō. tere laman yxexedē ŝydxer mūxai am'itan bolozo yxē.

geser bogdo nege yxer tūza jabahan basaga hamaga bolgoxojō asarā. ērē arban taban nahatai bolōd baixadā gurban hamaga abā. t'igēd tengr'ihē bātarnūṣija asarā. ṣarai-gol'i gurban xāntai dair'ildā. xojor'in alād negen'in d'ileze jadā. jadaxadā hamagantain heṣxeltēd, ger doron nyxe maltād, togō tab'ā. togōn-sō d̄yren uha xē. terēn dēre ṣubūnai nōho yr̄xirylē. t'igēd tere nyxen dotorā ērē orō. ṣolmīn xān xydē oṣohon baigā. tere geser'n'i xelē hamagandan „ybegeneigē jirxede hynehen'in xāna baixab geze hurārai!“ geze xelēd, nyxen-sō orōd, xebteze baigā. tere xān'in jirē. gerte jirxeden hamagan'in hurā: „hyneheṣ'n'i xānab?“ geze — „geser dyte baigūzam. xelexe ygeib!“ geze xelē. t'ixeden hamagan'in suxalā xyrē. t'igēd suxalā xyrxeden ṣilinḡē xoṁxorxoihō altan yndege abša ygē hamagandā. t'igemsēr'in geser nyxen-sōhō gente garād, tere yndege xemxe debehē. t'ixedē hynehijin alaba gēṣe. tere xāntajā nosoldō. tere xān'in tymer bejetei bolō. tere geser d'ileze jadaza megdē. d̄erhē tengr'ihē egeṣen oglo bodtor ṣorōr xoṣxonog ēden xadxā. t'ixeden tere xān yxē. tere gurban xānai bātarnūṣin albatatain xū darā alā. ṣarai-goloi uhan ṣuhār urdā. t'igēd gertē jirē. geser gertē jirxeden xyb̄yn'in ugtaza garā. garxadan geser hurā: „iziṣ jū xeze baina gertē?“ geze. xyb̄yn xelē: „gedergē xartajā nosoldozo baina“ gē. geser oṣō — barūn tēṣe. — „namai z̄yn tēṣe oṣō gērei!“ geze xyb̄yndē zaṣā. exen ize nomō del'ēd gazā garā. — „esegeṣ jāham-bē?“ geze hurā xyb̄ynhō. — „z̄ylē!“ gē. z̄yn tēṣē xaraxadā ygei

baina. barūn tēşe xarā. geser bogdo barūn şilīn sāgūr dalda orzo jabā. mal-gain oroi bultaiza jabā. tern'ije taha xarbā hamagan'in. t'igēd xyb̄ygē suxalā xyr̄ēd tenden muxarsa xarbaza al'za orxō. t'igēd xozomīn gesertei ūlzā. ebte orō.

nege jixe gegēn lama morl'ō. terēnde geser bogdo myrgexejē oşxom gē. hamagan'in xcr'ō: „tereşn'i ynexēr lama b'işe baiza bolxo“. bolon ygeigēr oşō geser bogdo. tern'ije tere lama elzege boltor ad'is tab'ā. elzege boltor ad'islād xytlēd jabaşā. tere şydxer şolmos baigā. xamağ zon'in geserte myrgedeg zon megdē. az'ū mergen xatan'in ybegenē asarita geze guigā. — „asarxa ygeib!“ gē. az'ū mergen „men'i xelxede bolō ygeihen“ gē. t'ixeden mandal yrgē. t'ixeden az'ū mergen xatan oşō. oşxodon şolmosūd gurban dabxar ambārta xāgād baigā ybegen'in. oşxodō nege şolmos bolōd oşō. t'ixeden tere şolmosūd „egeşemnai jirē!“ geze hegşē. tere asaragşa „geser bogdijo abāşxajā!“ gē. „jāgād abāşxaşn'i-hem-be? arai geze asarāhamd'i. xairaliş!“ gexeden suxalā xyr̄ēd şuhan borō şulū mynder orulā. t'ixeden megdēd ygē geser bogdijo. az'ū mergen xatan'in abād ybegenē jirē. xoinohōn xojor xara xirēgēr' xarū'ā. — „jūn āb?“ geze. t'ixeden ybege hamagan xojor busaza gertē xar'iza jabā. şolmosūd jixe megdē xalaglā. t'igēd tere arban xorīn yndese darā.

ГОВОР ЦОНГОЛОВ СЕЛЕНГИНСКОГО АЙМАКА

Записи Н. Н. Поппе.

urdīn cagta nege mū ebөгөн b'ī imsen baigā — ygeitei jadū arga ygei aᅇgūça. өндөр хадīн ebөрөр boro гөрөс agnadagsan baina. am'ī xōlō teᅇdeg-sen baina. nege xyb̄yntei. nege agnaᅇa jirēd xyb̄yndē xelᅇe өgbө: „ᅇei xyb̄yᅇ, men'ī yxexe nasa oiro bolloi! çī jaba, agna! çamada b'ī ᅇāᅇa өgөs̄yb!“ geᅇe xelᅇe, tere xyb̄ynē dagūlād garba. oido garād xyb̄yndē xelᅇe өgbө: „ene өндөр хадīн ebөрөр agnārail aradan' by garārai!“ geᅇe „өндөр хадīн ebөртөн'ī agnaᅇa boro гөрөс alaᅇa, am'ī xōlō teᅇᅇᅇe jabārai!“ geᅇe. aᅇgūrnās gertē jirbe. gertē jirēd ebөгөн yxebe. yxexe cagtan' tere xyb̄yᅇ bujaᅇ nomīn xibe. xyb̄yᅇ gancārāᅇ yl'd'ibe. gancārāᅇ yl'dēd „ᅇei gancārāᅇ yl'd'ibeb! ābīn ᅇāᅇa өgsөн xargui gudar oi modörn'ī jabaᅇa am'ā teᅇᅇe, aᅇ гөрөл xixe bolbo gēçeb. ennēs uragᅇa ābamn'ī n'ilēn-çig am'ī xōlimn'ī boro гөрөsnī maxār teᅇᅇsen ime. tere xarguig dagaᅇa jabaxa cag bolbo!“ geᅇe xelēd, būgā yrgelēd garba. jabasār jabād boro гөрөс gēçig jixēr alād, jabasār jabād өндөр хадīngā oroi dēre garba. өндөр хадīн oroi dēre garan gesen' ᅇyᅇ xoiᅇō xarsan ᅇalgīn exinde nege balagāᅇ baiba. „manai āba jy xelē bilei? arda garça by agnārai gesīme. ene өндөр хадīнçin aradan' xyᅇ jabadag jimᅇn'ib. xynei jabasāᅇ mөрөн' baina. xynei orōd bair'ilsan bair'ī balagān'ī baina. ende agnaxa jim bain-dā!“ tende jymē orxō. nege бага agnaba. agnaᅇ gesen'ī — aᅇ гөрөл jixel el'begtei baiba. el'begtei baixadan' „ende baiᅇa bolxo jim baina. aᅇ гөрөл el'begtei baina“ geᅇe tere balagānda orᅇo maxā çanaba. maxā çanaᅇa, galā tyl'iᅇe sūᅇa ydeᅇīn boro xarā bolbo. ydeᅇīn boro xarānār ᅇyᅇ xoiᅇō xarsan ᅇalga өdөн' nege gerel tatasan xacartai altan b'islag idam xurūdā xisen nege x̄yxeᅇ garça jirēd „ᅇei xyb̄yᅇ, mende!“ geᅇe. tere x̄yxeᅇnē xarād tere xyb̄yᅇ aigād mendī xelebe ygei. togōtoi maxan' ᅇөлөн ᅇirgebe. tere cagtan' tere xyb̄yᅇ „ᅇei, çī x̄yxeᅇ xānās jirēsem-çī, jamar xarguigör jirēsem-çī — tere xargui xudrū bucā! b'ī aᅇgūça xym-be. өglöḡyr erte bosoᅇo, aᅇ гөрөл agnaxamn'ī!“ geᅇe xelebe. togōtoi maxa gargaᅇa өrө id'ibe. tere x̄yxeᅇnde өgөbө ygei. id'elsen'in xoito tē tere x̄yxeᅇ „xojūlan untajil-dā!“ gebe. „b'ī xyᅇ bolsör xyntei untaᅇa yᅇe ygeib!“ geᅇe xyb̄yᅇ xelebe. t'ixeden' tere x̄yxeᅇ „sūsan sūsan gaᅇarā untajill“ geᅇe sūsan sūsan gaᅇarā untaxa bolbo. tere x̄yxeᅇ balagānīn' ydēr xөndөlsөd untaba. tere xyb̄yᅇ balagāᅇ dotrō untaba. x̄yxeᅇ tarxā tab'isār untaba. xyb̄yᅇ noiron' xyreᅇ ygei xagас sen'ī өᅇөртөр eldeb

Өнгин bodolgo bodobo. „āba xelsime: өндөр хадна арда гарча by агнараи
 геже. гаран gesemni jū gēcin xūxen jirbe gēceb? jūnde namaig untaji gebe
 gēceb? b'i mēnē xyrter xynței untaža yzē ygeib. jūnde jabā gēce b'ib? ene
 xūxenēs xaišan gēd salxa gēce b'ib?“ tere xybūn yr caixās tē urdaxan unta-
 çaba. untan gesen' — tere xūxen yr caixa vr'emende bosço, caigin' çanaba.
 caigin' çanaža gargād, ajagandan' xibe. ajagandan' xigēd, tere xybūnig „xybūn
 bosič! an gērēl jabaṣtlail! caigiç çanaža gargād ajagandaçin' xigēd bainaba!
 tyrgeṇ caigā ūgād, an gērēldē jaba, tyrgeṇ!“ geže xelxeden' xybūn bosobo.
 caigā ūgād jimē abād jabaxa gesen' tere xūxen „b'i çin'i balagān'i saḡād
 jimīçin' xadagalād baisul'ba. çī nege бага oi modōr agnād jiriç!“ geže xel-
 xeden' tere xūxenigē ygenden' oržo, jymē orxōd, būgā yrgeled garba. гаран
 gesen' an gērēl-çig ygei olon baiba. an gērēl olonī alād jirbe. jireṇ gesen
 id'ēgin' belēn xigēd tere xūxen baiba. tere xūxenī belēn xisen id'ēgin' id'ēd,
 xojūlan id'ēgē id'ibe. id'ēgē id'ēd tere xybūn „b'i jabaxamn'i!“ geže. „çī xy-
 būn by jabiç! mēnē oroi bolçō!“ oroi bolçō gexeden' „al'i tēmeç-mū-dē“.
 xonoxōr bolbo. xonoxōr bolxodon' tere xūxen „xojūlan untajil-dā!“ geže.
 „xyn bolsōr b'i xynței untaža yzē ygeib! çī jamar xargui, jamar çamār jirē-
 sem-çi — tere xargui tere çamārā buca!“ — „b'i bucaxa ygeib! çamtai unta-
 xajā jirēsemb!“ geže xelege. tigeže xelxeden' tere xybūn „xyn bolsōr xynței
 untaža yzē-ygeib!“ geže xybūn xelege. xybūnī xelxede tere xūxen „sūsan
 sūsan gažarā untajil-dā!“ geže xelege. sūsan sūsan gažarā untaba. Өнē xūxen
 balagānigā ydig abād untaba. tere xūxen tarxā tab'isār untaba. tere xybūnī
 noir xyrbe ygei. eldeb Өнгин bodolgo bodobo. „zei, ene men'i āba jū xelē
 bilē? ene exenerēs jamar argār salaxa bib? Өглөгүр erte bosōd, ene xūxenēs
 salaža, gertē xar'ixa bolō. gertē xar'iža өндөр хаднагā өбөрөр агнажа боро
 gērēsē alaža bolgožo am'i xōlō težēxe bolō gēceb!“ tere xybūn untaçaba-
 Өглөгүр tere xūxen bosço, caigin' çanād, caigin' gargād, ajagandan' xigēd, tere
 xybūnig serēže „xybūn xybūn bosič, jabiç, agniç, an gērēl jabalail!“ gexeden'
 tere xybūn bosbo. bosço tere çanasan caigin' ūba. caigin' ūgād jimē abād
 jabaxa gesen' „xybūn xybūn, b'i çinī balagān'i saḡiž, jimīçin' xadagalasūb! çī
 nege бага jabaža, an gērēl xiže jiriç!“ — „al'i tēmeç-mū-dē!“ geže xybūn jimē
 orxōd, agnaxī garba. agnaxī garça jabantarā „ene men'i baidal burū! ābīn
 xelsen xelege žebel baixa josotoison. ābīn xelig žerēže jabasan men'i burū!“
 geže xelēd, agnaxajā bol'ōd, sērgē bucaba. bucan gesen' gertē jirebe. jirēd
 jimē ababa. jymē abād jaban gesen' — tere xūxen xoinōson' dagād jabalcaba.
 xoinoson' dagxadan' „çī xūxen jamar xargui, jamar çamār jirēsem-çi — tere
 xargui, tere çamārā gertē buca! b'iç tereçelen gere n'otogtō bucamn'i!“ geže
 xybūnī xelxede tere xūxen „b'i xoinōsçin' oçoxom. oçožo osiç acaraža Өгхөб,
 caigiç çanaža Өгхөб, id'ēgiç xiže Өгхөб, tobço byçiç xadaža Өгхөб, xagaxair-
 giç xadxaža Өгхөб!“ gexeden' tere xybūn „namada xyn xereg ygei. b'i gancārān
 baidag xym-be. id'ē xynēr xilgexe ygeib, xağarxaig xynēr xadxū'xa ygeib. çī
 endēl yl'je!“ ternēsē xoišo tere xūxen yl'ježe Өгөбө ygei. xoinōson' xodo
 dagād jirelcebe gerten'. gerten' jirelcēd, gerten' orbo. orson bejērē osn'in
 xojor xynegin' bar'ād „zei, oso tyrgeṇ žāža aca!“ — „ene çonī xalūnda ene

xolōs aṅgaža caṅgaža jabād osono oçono gēçe jyb? nege бага amarōd osono oçič!“ geže xebe. t'ixeden' tere x̄xen „tyrgeṅ osono oçožo, cai çanaža, xalūṅ cai ūža, amanaigā aṅgā gargaža yžill“ gebe. t'ixeden' tere xyb̄yṅ osō ḡāba. osō ḡāxadā „endēsē barūṅ tēšē tere xaragdaža baigā derēvnī dundūr garça, cāda tēn' oçožo, osō abxaç. tere jixe derēvnī godomžōr jabaxaç. godomžonī xojor tē nege nege jixe ger baixa. tere ger xarsār jabārai!“ geže xebebā. tere ygēren' tere x̄xen osono oçobo. tere godomžōron' garça jirebe. garça jirexe cagtan' tere xojor jixe gerīṅ ezeṅ godomžonīgō xojor tē garād xērēlcēže baiba. tere xojorīṅ xarsār baitar, negēṅ žyse burū exener xojor xyneg mōrēn dēre tab'ād, oso abād jabaža baina geže xaraža, xojūlan xērēlcēže baitaran', tere x̄xenī xaraṅ gesen'i gerīṅ cōxoxo xailād unaža baiba. xojor nojosīṅ cōxonī šilīṅ xailād unaxa cagtan' „enemn'i j̄y gēçīṅ xycetei, j̄y gēçīṅ xyçetei, j̄y gēçīṅ gaixamšagtai exener gēçeb? xenī xyb̄yṅ, xēṅ gēçe ene exenerīg acarā gēçeb? ene exener xāna ordog imāb? xoinōson' aldaṅ ygeigēr xodo xaraža baiji!“ geže xelceže, xoinōson' xarād baiba. xarsār baitaran' „tere mū ebōgēnī gerte oçožo orbo“ geže, „ē“ geže „ebōgēnī xyb̄yṅ exenerīg abād baina. tere ebōgēnī xyb̄yṅīg ene gesēr dūdūlža acaraza yžije! j̄y gēçīṅ žigtei x̄xen gēçeb? ene gerimnai cōxonoi šiln̄yden' boltodō xailaža unaba. ene ebōgēnī xyb̄yṅīg exenerīg arga mexe xīže bed'īṅ abija! im exener manda xeregteisen baina!“ geže xelēd negēṅ il'çig il'gēže, tere xyb̄yṅīg dūdūlža acarba. acarāṅ gesen' tere xyb̄yṅ xalag xoxoi tab'iža „j̄ynde jirē gē imāb-dā? j̄ynde oçoxo bīb? oçōd j̄y gexe bīb? ābīṅ xelīg ygešēṅ ygei žerēže žydxēže jabasār ene exenertei ūlžaža, ene exenerīṅ dagaža, jirsniçi geže ene xojor tyšemeln̄yđ namai dūdūlža abāçaba!“ geže uilsār oçožo gerten' orobo. gerten' orōṅ gesen' xojor tyšemel „xyb̄yṅ xyb̄yṅ, dēšē!“ geže xebeže, dēḡyṅ abāçaza sūlgaža, xōdōṅ saixāṅ xōdōṅ saiṅ id'ē tab'iža id'ylže „žei xyb̄yṅ xyb̄yṅ, bed'inde gaixamšagiṅ gaixamšag, tagnamšagiṅ tagnamšag olžo acaraza manda yžyliç!“ geže jixēr xašaba. „b'i gaixamšagiṅ gaixamšag gēçig olžo çadaxa ygeib, tere gēçig medexe ygeib! ābīṅgā yxesnēs xoišo aṅgūçan boložo jabaža, am'i xōlō težeže jabadag baigāb. alad cāda tēn' aṅ gērēlig xīže yžē ygeib. terēgēr žišelebās gaixamšagiṅ gaixamšag, tagnamšagiṅ tagnamšag gēçig namašinje xyn olžo çadaxa ygei imel!“ t'ixeden' tere xojor tyšemel „terēnig arga ygei olžo acarā, manda jixe xeregtei im. olžo acaraza egē ygei-bolçin doxiçin cōložo gergenīçin abaxab!“ — „namada gergeṅ xereg ygeil. men'i gergenīg tā abital“ gebe. t'ixeden' „doxiçin cōlon' ygei çin'i gergenīg abça bolxo ygei ime. doxiçin cōlōd, gergenīçn'i abxa baigābd'i. arga erxe ygei olžo terēnig manda yžyl!“ geže albadād gargaba. tere xyb̄yṅ uila uilsār gertē xar'iba. gertē xar'īṅ gesēṅ ēnē gerel tatasāṅ xacartai x̄xen „tere xojor tyšemel çamai j̄ynde jir gēb? çamalār j̄y xīdeg jimb?“ geže xebe. „žei, jū gēb?“ geže „tere xojor tyšemel gaixamšagiṅ gaixamšag, tagnamšagiṅ tagnamšag olžo acaraza yžyl gene. tere gēçig xaišan geže olxo xyn bīb?“ geže xalag xoxoi tab'iža baiba. t'ixeden' tere x̄xen „jamar jimīn' xalagalža, jamar jimīn' xoxoi-ložo baina gēçeb-çi? çi namada nege žulbasxār krubçādka acarža, gurbaṅ ulāṅ xyže, gurbaṅ nogōṅ utasa acarža egič! tere gaixamšagiṅ gaixamšag,

tagnamşagīn tagnamşag olxodo barag. nege zulbasxa krubçādkā, gurban xyže, gurban nogōn utasa acarža aca!“ geže. ternīgē, xelēr tere nege zulbasxa krubçādxīn', gurban nogōn utasīn', gurban ulān xyžīn' acarād egōbō. acarān gesen'i nege zulbas krubçādxīn' xabtagai modon dēr adxād, os xīgēd bažū bažūsār boro erēn byrged bolgōd, xoimortō baisan yxegēs xojor gurban tarā abça, tarāgā yl'ēgēd byrgesē šidēd, byrged.am'i orbo. „žei xybȳn, aᅇgūr'inda jabasan xarguigō mednȳç?“ — „medenebe!“ — „žȳn xoişō xarsan žalga mednȳç? žalganīgā exinde baisan balagānī mednȳç? tere žalgā urūdād oçōroi! žalgā urūdād oçon gesen' nege duᅇ cagān ger baixa. tere gerte orōroi! tere gerte orxodoçin' sam būral çabaganca baixa. tere sam būral çabagancada gurban ulān xyžīmn'i, gurban nogōn utasīmn'i beleg geže egērē! ene men'i altaᅇ b'islagīg žȳgēd jaba! çin'i onōd jabaxa onōçin' boro erēn byrged. boro erēn byrgesē onožo jabaxaç!“ boro erēn byrgesē onobo. byrgesē onōd tere egseᅇn gurban ulān xyžīn', gurban nogōn utasīn' abād, tere žamārā jababa. xadīn oroi dēr garça balagānda oçožo, balagānīgā dergede oiro oçožo, balagānāsa žȳn xoişō xarsan žalga urūdaba, xendyŕde orōd labaža, nege duᅇ cagān ger baiba. tere gerte oçožo orobo. oron gesen'i sam būral çabaganca žȳn xoimortō sūža baigād „xybȳn xybȳn, dēşē dēşē!“ gebe. sūba. sūn gesen' „xybȳn xybȳn geže sanabal'b'a. teremn'i ganca xȳxemn'i galā olžo, golomto oložo, xyrgen xybȳn jirē xan'ūb? xyrgen nāşā jir! žȳn xoimorto oçōd sū!“ geže jixēr bajaralža, xyrgen xybȳnē jixēr xyndelže, xadam ižīdē tere gurban ulān xyže, gurban nogōn utasa egçō; „sain sain ganca xȳxemn'i gal golomto olžo, xyrgen xybȳn namada gurban ulān xyže, gurban nogōn utasa beleg acarža egōbō!“ geže jixēr bajarlaža; „xadam ižī, namada gaixamşagīn gaixamşag, tagnamşagīn tagnamşag gēçīg olžo acarža egīç!“ „gaixamşagīn gaixamşag, tagnamşagīn tagnamşag gēçe olxodo barag! tere manai gurban xybȳdte olžo egxōb!“ geže xebebe. oroi bolbo. nara orbo. „xyrgen xybȳn ergenegtemnai orōd sū! manai xybȳd jirxe, jirsēr çamai id'ixe. tyrgen ergenegtemnai oro!“ geže. tyrgēr orōd sūba. orōd sūn gesen'i nege çono orbo. çonon' orōd — „ižī, manaida jȳnī yner bīb?“ udātain' nege çono orbo — „ižī, manaida jȳnī yner bīb?“ — „jamar jimnī yner tanar baixab? çono bolžo jabaža, eldeb ᅇagīn jimīg id'īže, eldebīn jimīg çixeže, tere jimītnai yner!“ udātain' nege çono orbo. „ižī, manaida jȳnī yner bīb?“ geže. — „jȳ baixa-sam-dā!“ tere gurban çono xoimortō oçožo sūba, xȳn bolōd sūba. xȳn bolōd sūxa cagtan' ižī caigīn' xīže egōbō. caigīn' ūža egōn ygei — „ižī, manaida jȳnī yner bīb?“ t'ixeden' ižīn' „jȳ bī? ganca xȳxemnai galā olžo, xyrgen xybȳn jirē!“ gexeden'i žar'im nege xybȳdn'i „xur'aixa!“ geže nerleže, žar'im negen'i „xyrgen xybȳn“ geže nerleže „jȳ gēçīn sain jimbl jȳ gēçīn saixan jimbl xyrgen xybȳn jirē!“ geže. žar'im negen' „xyrgen xybȳntei xērōlcōxōbd'il“ žar'im negen' „xur'aixataigā xērōlcōxōbd'il“ geže baiba. tere gurban xybȳsēs gaixamşagīn gaixamşag, tagnamşagīn tagnamşag erže, erxeden' gaixamşagīnç gaixamşag gēçe barag, tagnamşagīnç tagnamşag gēçe berxe. mōnē sōn'i žȳd manaža xonījo!“ geže xērōlcōžō. xērōlcō xērōlcōsēr ydeşe bolgobo. id'ēlbe. id'ēlēd untaba. jixe xybȳn xyrgen xybȳnē tere ižīn' barūn taldā abça untaba.

xojor бага xyb̄ynē ʒ̄yn̄ taldā abça untaba. egl̄oḡyr erte çabaganca bosobocai çanaba. xyb̄ydē serēbe. xyb̄yd bosobo. бага xyb̄yn̄ ʒ̄ydelže: „endēsē ʒ̄yn̄ tēšē jabaxabd'i. en'jin̄ ʒ̄ara tala baixa. en'jin̄ ʒ̄ara talada jabaxada ʒ̄yn̄i ʒ̄yn̄ tē n'ydenī yʒ̄yrte nege jixe oson̄ dalai baixa. tere dalaida porxōd jabaxa. tere dalain̄ cād tē garxa. tere dalain̄ dotorōs oldoxo!“. jixe xyb̄yn̄ „çi burū xelēç! mēnē sen'in̄ men'i ʒ̄yd — ʒ̄yn̄i ʒ̄yn̄ tē ʒ̄ygl̄ed jabaxa cagta en'jin̄ ʒ̄ara tala baixa. tere talada jabaxada n'ydenī yʒ̄yrte ʒ̄yn̄i ʒ̄yn̄ tē dalai xaragdaxa. tere dalaida porxōd jabaxa. tere dalain̄ ʒ̄axa xyren̄ gesen'i dalain̄ os ʒ̄irgexe. tere dalain̄ cād tē garxa. dalain̄ cād tē duḡ cagāḡ ger baixa. duḡ cagāḡ gerte orxo. oron̄ gesen'i exi ʒ̄axa ygei, exi emxi ygei jixe eldeb ʒ̄yil'in̄ amtata id'ē baixa. tere id'ēg id'iže garxa. garan̄ gesen'i ʒ̄yn̄ xoito ugl̄undan' nege nyxe baixa. tere nyxende orōd çagnaža sūxa. çagnād sūtar nege olon̄ am'itan̄ id'ixe. id'ē erexe. tere jixe olon̄ id'ēg id'ixe, id'ēgē id'ed sabbā xōslōd çimxelyr emxelyr id'ēgē tab'i gexe. ʒ̄ei, ʒ̄ei gexe. tere çimxelyr emxelyrīg tede xyn̄i garsan̄ xoinin' dagūlža abāçaža, porxōsīn̄ am'itanda id'ēgin̄ xilgeže, tere dalai-gās olxo!“ geže xebebe. tere gesēr tere gurbaḡ xyb̄yd aḡgūr'indā garxa geže gažā garba. garan̄ gesen'i yr caigā ygei baiža, odo meçe gilaisār baiža, gažā garād, tere gurbaḡ xyb̄yd çono bolbo. çono bolon̄ gesen' tere çabaganca nege xutaga bar'iža, gurbaḡ xyb̄yn̄igē ʒ̄ōnōson'i xojor xurūnī ʒ̄erge ʒ̄olōgin' ʒ̄yseže abça, tere gurbaḡ xyb̄yd gurbūlan̄ ul'ād jabaçaba. tere çabaganca tere xyrgen̄ xyb̄ynē abça, gerte orōd, tere gurbaḡ ʒ̄olōgō yʒ̄ylže „ʒ̄ilnēs abād segserērei — ʒ̄ilbe ulāḡ xyb̄yd bolxo. s̄ylēsni abād segserērei — çono noxoi bolxo. gaixam-ʒ̄agīḡ gaixamʒ̄ag gēçeçni enel ʒ̄ei, ʒ̄yn̄i ʒ̄yn̄ tēše jabaža, ertexen̄ gaixamʒ̄agīḡ gaixamʒ̄ag tagnamʒ̄agīḡ tagnamʒ̄ag gēçīg olžo tyrgen̄ bucārail!“ geže xelbā. tere xyb̄yn̄ boro erēḡ byrgesē onōd, ʒ̄yn̄i ʒ̄yn̄ tēše jababa. en'jin̄ ʒ̄ara talada oçobo. en'jin̄ ʒ̄ara talada jabaža baisan̄ gesen'i n'yden'in̄ yʒ̄yrte oson̄ dalai baiba. oson̄ dalaija xarād jabaža bain̄ gesen' tere dalaidan' porxōd jabaža xaragdaba. jaba jabasār tere dalaida xyrebe. dalaida xyren̄ gesen' dalain' ʒ̄irgebe. tere porxōdon' jabaxajā bol'ibo. xairdād baiba. tere dalai dēḡyr garça, dalain̄ cād tē duḡ cagāḡ ger baiba.

duḡ cagāḡ gerte orbo. oron̄ gesen'i eldeb eḡgin̄ amtata id'ē d̄yren̄ tab'ātai baiba. negeç xyn̄ ygei baiba. tere id'ē tōtonōs amsaža id'iže, gažā tēše garça, gerīḡ ʒ̄ygēr toir'ižo, ʒ̄yn̄ xoito ugl̄undan' gažartan'i ʒ̄yn̄ xoišo xarsan̄ nyxe baiba. tere nyxende orōd çagnād xebteže baiba. xebteže bain̄ gesen'i yte ʒ̄orgōlžo-ʒ̄in'je olon̄ am'itan̄ jirže, tere id'ēg id'ibe, çagnaḡ gesen' „çimxelyr emxelyr id'ēg tab'i!“ geže dūgarça tede olon̄ am'itan̄ jababa. jaban̄ gesen'i tere xyb̄yn̄ gerte orōd xaraba. tabag aḡaga tebše togō boltodō xōsrōd baiba. „çimxelyr emxelyr bainūç?“ geže asūba. „bainab!“ geže dūgarba. tere xyb̄yn̄i xarxadan' xaragdaba ygei. gažā garād „çimxelyr emxelyr bainūç?“ gexeden' „bainab!“ geže dūgarba. xaran̄ gesen'i xaragdaba ygei. „çimxelyr emxelyr xojūlan̄ jabija! men'i xoinōs jabārail!“ geže xebebe. xoinōsn'i jababa. tere xyb̄yn̄ dagūlād, dalain̄ porxōd acarba. dalain̄ porxōsīn̄ xyn̄ am'itan̄ — yxxe negen'i yxeže, am'idī negen'i am'idī baiža, mū xyb̄yn̄ig xara xarsār „xāḡ āba manda xōl xair'ill!“ gežel tere xyb̄yn̄ig xarād, xōl ereže, xyb̄yndē mērgēže.

xyb̄ȳn̄a xelba: „sabatā bar'igti!“ geže. tede am'itan̄a sabatā bar'iba. sabatā bar'ixadan' „çimxelȳr emxelȳr bainūç?“ geže „bainabal“ geže „ene sabatada id'ē xī!“ geže, tere sabatāran' id'ēgīn' d̄yren̄a xīže porxōsīn̄a am'itad jixēr bajaralža, aŋgaža caŋgaža ølesçø undāsaža baisan̄a am'itad jixēr bajaralža, id'ēgīn' id'iže baiba. tere xyb̄ȳn̄a tende xān̄a nertei bolbo. jabasār jabād tere porxōd dērēse dalai godor unaba. dalaida orōd jabaža baiba. jabaža bain̄a gesen'i nege ger baiba. tere gerte orbo. gerte oron̄a gesen'i şara lusan̄a xān̄a xara lusan̄a xān̄a xojor xereldeže baiba. tere xojor tere mū xyb̄ȳn̄i xarād „manai ene orondo žambū tebīn̄a dērēs xȳn̄a jirxe geže aişē jimbel!“ geže „j̄ȳ gēçīn̄a son'ia xyb̄ȳn̄a gēçeb! çī xyb̄ȳn̄a bed'i xojorīg salgāl bed'i xojor xereldeže bainabd'il!“ geže xelebe. tixeden' tere xyb̄ȳn̄a „xarās saixan̄a tā baina-tā, çarās saixan̄a tā baina-tā!“ geže xelbe. xelxeden' tere xojor xāçul̄ xereldexejē bol'ibo. tere xyb̄ȳn̄e jixēr xyndelže „žambū tebīn̄a xym̄ȳn̄a bed'i xojorīn̄a dergede jireže orxo gēçen'i j̄ȳ gēçīn̄a gaixamşagtai jim gēçeb!“ gurbaŋa xonog žugālba, nair'ilba. „žei, ene mū xyb̄ȳn̄ig bed'i xojor dalain̄a cād tē gargija!“ geže xørølcøbø. ene xojor xāçul̄ tere xyb̄ȳn̄igē ydebe. şara lusan̄a xān̄a zomogōl dēr sūgād garba, xara lusan̄a xān̄a xojor salātai taşūr onōd garba. mū xyb̄ȳn̄a boro erēn̄a byrgesē onōd garba. dalain̄agā cād tē garād, xara lusan̄a xān̄a tere xyb̄ȳn̄ig „manai n'otogtō n'otogşo! bed'i çamada gojo saixan̄a exener olžo øxøbd'il gojo saixan̄a syme dugīn̄a-şin'd'i ger bar'iža øxøbd'il!“ — „b'i gertei xyl'b'i, gergentei xyl'b'il!“ geže xelbe. „tīgebel jāxab? boro erēn̄a byrgesē agsija! b'i çamada xojor salātai taşūrā øxøb!“ — „tanai xojor salātai taşūr'n'i jamar erdemtei gēçeb?“ — „men'i xojor salātai taşūr negen̄a taldā onōd jabaxa onō boldog, negen̄a taldā nege salāgār'n'i dalai şabxūrdaxada dalain̄a oso şirgedeg, nege salāgār'n'i dalai şabxūrdaxada dalai osotoi boldog. ene bolbol tagnamşagīn̄a tagnamşag gēçel!“ geže xelebe. tixeden' tere xyb̄ȳn̄a agsuba. xojor salātai taşūrā onōd gertē jirbe. gertē jireŋa gesen' ønē gerel tatasan̄a xacartai exener'n'i „žei xyb̄ȳn̄a xyb̄ȳn̄a, olbo gēçe-gyç?“ — „olōb!“ geže. — „žei, yžejil-dē!“ geže. gurbaŋa žolōgō gargaža øgçø. tern'in̄a yzēd „eneçin' bolbol gaixamşagīn̄a gaixamşag geže xeledeg imel çī ennegē ger barāndan'i by yz̄yl̄erei! ennīg bolbol arsan̄a barbānī nançaža ai tømøn̄a albatīn' dūdaža, yiseŋa barbānīn' nançaža, yi tømøn̄a albatīn' cuglūlža, en'd'in̄a şara talda orōd, jixe bojontog xeleşe, b'i çamada yz̄yl̄e ygei bolbol—men'i doxiç cōlōd, gergenīm abārai! øb žør'itei j̄ȳtei bib—tern'imn'i abārai! b'i çamada yz̄yl̄že çadā bolbol—b'i çin'i doxiçin' cōlžo, øb žør'iç abça, albatīç medexe im bolxo, i geže xelerei! al'i gēçebe tagnamşagīn̄a tagnamşag!“ tere xyb̄ȳn̄a xojor salātai taşūrā gargaža tere exenertē øgøbø. exeneren' yzēd „çī ene arīn̄a ai tømøn̄a albata, øberīn̄a yi tømøn̄a albata en'jīn̄a şara talās dagulād jixe dalain̄a er'je dēre abāçaža, enē xelsen̄a bojontogō martan̄a ygei tedēnde xeleşe yz̄yl̄erei!“ — „žei“ geže xelēd mū xyb̄ȳn̄a gaixamşagīn̄a gaixamşag tagnamşagīn̄a tagnamşag tere xojorīgō abād tere derēvende oçožo. tere xojor jixe tyşemeldē oçožo, tyşemelindē orbo. oron̄a gesen'i xojor tyşemeln̄ȳd „xyb̄ȳn̄a xyb̄ȳn̄a jirē baina!“ geže „xyb̄ȳn̄a xyb̄ȳn̄a dēşel!“ geže „xyb̄ȳn̄a, xyb̄ȳn̄a dēşē dēşel!“ geže. dēde taldan' garça sūža. sūxa baixa cagtan' eldeb øngīn̄a amtata id'ē tab'iža, tere xyb̄ȳn̄ig jixe sain̄a saixanār xyndeleže „žei, xyb̄ȳn̄a xyb̄ȳn̄a, gaixamşagīn̄a

gaixamşag tagnamşagīn tagnamşag olžo acarba gēçe-gyç?“ geže. — „olxonç olōb!“ — „zei xyb̄n, yžyl“ geže. — „endel yžylže bolxo ygei im!“ geže. — „xāna yzexe bībd’i?“ — „arasn̄ barbānā nançaža, ai tēmōn albatīg cuglūlža, yisen̄ barbān nançaža, yi tēmōn albatīg cuglūl!“ — „zei xyb̄n! yzejīl-dē!“ geže. albata bygedēren’ cuglarça, tere albatīn’ tere xojor tyšemeliḡ dagūlād, en’jīn şara talada dagūlād garād „zei, xojor tyšemel!“ geže „namai bolbol gaixamşagīn gaixamşag tagnamşagīn tagnamşag gēçig olžo yžyl geže jixēr xaşā beleit, olxonç olōbo, yžylxenç yžylxeb! yžylxedē m’īn yžylxe ygeib! men’i yžylže çadā ygei bolbol — men’i doxīg cōlōd gergenīmni’i abārai! yžylže çadā bolbol — çin’i doxīg cōlžo, eb žēr’içni’i abça, xeden̄ albatīçni’i xar’ijātaniçni’i men’i bolxo“. t’ixeden’ tere xojor tyšemel „bolxo, bolxo!“ geže bolgobo. gurban̄ žolōgō gargaža, s̄ylēsen’ segserbe — çono noxoi bolōd sūba. „jō... gaixa!“ şilnēsen’ abād segserbe — şilbe ulān xyb̄n bolōd sūba „jō gaixa! tagnamşagīn tagnamşag al’i gēçeb?“ — „ende yzeže bolxo ygei jimel!“ — „xāna yzexe bībd’i?“ — „jixe mērōn dalain̄ çaxada yzexebd’i!“ mērōn dalain̄ çaxada oçobo. oçōd „xojor jixe tyšemeln̄yd yi tēmōn albatataigā bygedērē xaragtui!“ geže xojor salātai taşūrā gargaža jirže nege salāgārni’i dalai şabxūrdaba. dalain̄ os şirgeçebe. xyn̄ am’itan̄ — aḡgaxa negen’ aḡgaža, caḡgaxa negen’ caḡgaža, unaxa negen’ unaža baixa cagtan’ tere xojor nojon̄ tyšemeln̄yd tere xyb̄nde „dalaigā ostoi bolgiç!“ geže xeleže mērgēžē, olon̄ xynī aḡgaža baixīg, olon̄ xynī yxeže baixīg xaraža, tere xojor salātai taşūrīngā ondō salāgārni’i şabxūrdaba. dalain’ ostoi bolbo. dalain̄ ostoi bolxo cagtan’ „jō... tagnā!“ — „ene xereg d̄yrb̄?“ geže. — „d̄yrbel!“ geže. „gaixamşagīn gaixamşag tagnamşagīn tagnamşag yžylže çadaba gēçyb?“ — „çadā gēçeç!“ tere gesēr xojor tyšemelin̄ tolgoin̄ xereḡte orūlža, tolgoigīn’ abça, tere xyb̄n tyšemelin̄ xereg dāža, tyšemel bolžo sūba. najan̄ žil’īn̄ nair, žaran̄ žil’īn̄ žugā xīže, yl’iger d̄yrçe, yge cōn̄ bolbo.

ГОВОР БАРГУЗИНСКИХ ЭХИРИТОВ

Записи Н. Н. Поппе.

1. ПОСЛОВИЦЫ

1. agta mor'inoi хөгшөрхөдө
unagan̄ dāganai nādan̄,
amba saidīn̄ хөгшөрхөдө
aşa guṣīn̄ nādan̄.
2. alta haixan̄ ababa-ṣigi
zed ygeigēr gardag ygei,
amrag haixan̄ jababa-ṣigi
zedxer ygeigēr jabaxa ygei.
3. asa modon̄ gēd emēl bolxo ygei,
amatai xȳn̄ gēd nojon̄ bolxo ygei.
4. alaldaba axa d̄ȳ,
bar'ildaba baza baira.
5. alagaīn̄ mū xeryr̄,
zēr'īn̄ mū haxul.
6. arxī ūxada am'inda xarṣa,
ail zaixada algada xarṣa.
7. arxīnṣanā daxaza jabahan̄ xybȳd manai
ailai хөгшөд болзо hūna,
adūnā daxaza jabahan̄ unagan̄ manai
abada unaxa mor'īn̄ bolxo.
8. arxī arban̄ nahanaï aḫil,
tamxī taban̄ nahanaï aḫil.
9. arxī ūxada aman̄ xazagai,
azarga unaxada ala xazagai.
10. am'idīn̄ bajar өрмө zēxēi xojor,
yxehenei jargal ynehēn̄ ṣoroi xojor.
11. arban̄ nahanaï al'āja
xor'īn̄ nahanaï xol'ṣor'ī
tēmөр genzēr bar'xa ygeiṣ.
12. ambār emdexe
ara хaxалxa berxe.

13. adūjā bahabal urga ygei orxo,
ailā bahabal behe ygei orxo.
14. arbaṇ xurgan
amā tezēxe,
xor'ia xurgan
xōlojō tezēxe.
15. adag teneg bejē magtaxa,
dundiṇ teneg yr'i emejē magtaxa.
16. alag azargaiṇ unagan
alagīn' abā ygeiṣ-xadā bulagīn' abaxa.
17. abaxui baigād amarag berxe,
alaxui baigād ṣixan berxe.
18. ama бага-ṣi xadā dŷrxe ygei,
ambār jixe-ṣi xadā dŷrxe.
19. aḡagahan garhan daḡiṇ aḡagadā dŷrxe ygei.
20. emēlei modonoi dərbən'in haiṇ,
ere xŷnei nege hanātaiṇ'i haiṇ.
21. erēṇ haiṇ egdeger,
mor'noi mū mugdagar.
22. ebte ṣāzagai xun bar'xa,
er'ēṇ dēhēr ṣulū otolxo.
23. ere xŷnei zosō
emēlte xazārta mor'ia bagtūza.
24. erxe ŷdende, elenḡir xoimorto.
25. ŷdiṇ haitiṇ xoimorto hū,
exe haitiṇ basaga aba!
26. erden'i bejeteṇ,
erdem haitan.
27. edē haixanār by gojo,
erdemē hainār gojo!
28. erxīm bajan erdem bel'ig,
dundiṇ bajan id'er zalū,
adag bajan adahan mal.
29. erdemhan elexe ygei,
zigŷrhan xal'ixa ygei.
30. ere xŷṇ etelxə-ber'i uxāṇ orxo,
erzeṇ tonog elexe-ber'i əngə orxo.
31. exener xŷn'i uxāṇ bogn'i, yhen'in uta.
32. exein gulamta sadxulan,
esegein tōno dulāṇ.
33. exe esegiṇ hanāṇ yr'i bejedē,
yr'i bejiṇ hanāṇ oi taiguda.
34. erxe basagan emēl bŷrge erbe gelei.

35. exe esege xojor mənəxə busa,
yjiñ nəxər mənəxə.
36. exetei хуя
el'ige d̄yrenə,
yrtei хуя
ama d̄yrenə.
37. erdemtei bardam xatahanə el'igenə mete.
38. inzaganə jixe bolxodo exejē mǝrgǝxə,
inag jixe bolbol bejē xarşalxa.
39. in'ēdenə bolxodo x̄yrtei,
xan'ādanə bolxodo xamā ygei.
40. işxe n'ūr, şışxe bǝgsə.
41. olonoi dunda yge by alda,
orō dēre urga by alda.
42. olon tarbaganə nǝxoloidō xyrtehe ygei.
43. olzoiañ mū olbo,
otogīñ mū xelbe.
44. onğondō uha xajaxa ygei,
otogtō xarār xelehe ygei.
45. ortonə хуя olohonō
nege ǝdər id'xe gelei.
46. oido orxigdoxo,
taiguda taharxa.
47. id'ixejē baitar xōloi jārxa,
xarxajā baitar n'ydenə jārxa.
48. ǝdər xaragdañanə myşenə mete,
ǝbəl garhanə ǝndǝgənə mete.
49. erxejē şadaxīñ orondo berxejē şada.
50. uhanə mor'iañ xojorto id'irxenə-xalār
xulagai xeze şǝdər zaidaza hura.
51. exener хуя esxegsendē,
ere хуя zor'igsondō.
52. ere x̄ynei jargal xēre,
exenerei jarga . . . . . ıorto.
53. n̄yxejē bol'ihonə bajanə
er'ixehanə dutaxa ygei,
bodoxojō bol'ihonə targanə
id'ixehanə dutaxa ygei.
54. nygel nyxetei,
şebel şexetei.
54. noxoiañ hainda şono ēltei,
nojon'i hainda xulagai ēltei.
55. nojodōr xereldebəl n'urğa ygei,
noxodōr xereldebəl xormoi ygei.

56. noitondo sabūn bəxə,
nomogondo sed'xel bəxə.
57. noxoiṇ xereldehan gazarta əlbər bolxo,
nojodoi xereldehan gazarta xerȳr bolxo.
58. nygel bujan xojor ezejē olozo jadaxa ygei,
n'yde ygei ŝorgol'zon nyxejē olozo jadaxa ygei.
59. nygel bujan xojor axa dȳ xojor.
60. axatai jabaxada ar'b'iṇ,
dȳtei jabaxada dȳren.
61. al'ā xyn arban zobolonṭoi,
xol'ŝor xyn xor'iṇ zobolonṭoi.
62. oi modon əndərtei namtartai,
olon xyn haitai mūtai.
63. alaxa ebeŝen āl'ār orxo.
64. nerē xuxarxīn orondo jahā xuxarhan'in dēre.
65. nəxər nəxertē tuhatai,
nəxədəhən xalādahanda tuhatai.
66. noxoi tūza bolxo ygei,
nojoŝo zargulza bolxo ygei.
67. yxerēr jabaxadā jabaganhan nege zā dēre,
yjetenhan halaxadā yxeheṇhan nege zā dēre.
68. ykke tərxe xojor ədər hən'i xojorto,
ygeirexe bajazarxa xojor əbəl nazar xojorto.
69. ykke tərxe xojor arŝam taltai,
əbəl nazar xojor dər'i taltai.
70. ygeitei xȳnde gasalan olon,
ən'ŝən xȳnde nojon olon.
71. ygeiteib'i geze turaza ykke ygei,
bajam geze baraza jadaxa ygei.
72. əgəl'itə xȳnei gar xaraza,
əngətə xȳnei ŝarai xaraza jabaxa berxe.
73. əhētə xyn ər'iṇ dabānda ulzaxa,
xihāta xyn xiraiṇ dabānda ulzaxa.
74. əldəxədə ələ azargaiṇ ŝəheṇ amtatai bolxo,
sadoxada sagān xurganai m'axan mūxai gexe.
75. əglē id'ixe ȳxenhan
ənē id'ixe ūŝxa amtatai.
76. yre ygei xyn n'yde noiton,
yr'itei xyn eber noiton.
77. urūzahan xyn untaxa id'ixe xojor,
ədəlxe xyn sanaxa serexe xojor.
78. yxerhan unaxada eberē d'ebsexe,
mor'inhon unaxada delē d'ebsexe.

79. ylēd geze id'ēlexe,
 øndyid geze hūxa.
80. yxehan xyn jargalantai,
 ylehan xyn'in zobolontoi.
81. urhan id'ē amtatai,
 onghostoi oron dulān.
82. ygede bōgdoxo ygei,
 yxende nelexe ygei gelei.
83. yxexe xynde yge xereg ygei,
 untaxa xynde uhan xereg ygei.
84. ērīn ur'in daida,
 xyn'i xyiten daida.
85. øndør'igi nabtarāran dabaxa,
 ørgen'igi nar'āran dabaxa.
86. yxer udānā medexe ygei,
 xyn tenegē medexe ygei.
87. øndør xadain oroido modo ygei,
 ølgør bardam'i tarxida sese ygei.
88. yjelēd halanxār yzelsē ygei jabahan'in dēre.
89. yn'ēn bolbol yxexedē hy ordog.
90. ere xyn jəhə daxin ēdəlxə, jəhə daxin urūzaxa.
91. ēdəlxə xynde yrgeṇ xereg ygei,
 zajāta xynde zargu xereg ygei.
92. yrgehan yr'ide yxin xybyd ilgā ygei,
 ødxəhan zēr'də yxerei xon'inoi ilgā ygei.
93. xē n'ūrtan, tē haxultan.
94. nege hainār garbal mūjā garxa xolo,
 nege mūgār garbal hainā garxa xolo.
95. xadada xarban somo,
 xar'ida øgəhan yxin.
96. xar'i xar'ida bagtaxa ygei,
 xandagaiṇ semegen togōndo bagtaxa ygei.
97. xaba bagatād bardamnaxa,
 xan'şar n'imgetād targūlxā.
98. xarū bajan ygeiteihan doro,
 xartai sesen teneghan doro.
99. xabtagai tyl'ēn galai daramta,
 xadam ygei basagan gerei daramta.
100. bābaidā baixadā basagan haixan,
 bajārta baixada barān haixan.
101. xaxasaşa ygei xan'i jabahan nəxərtē
 martaşa ygei mū yge by xelexe.
102. xatanhan xailaza ujandā orxo,
 xatūhan halaza zələndē orxo.

103. xatūda xazār,
nomgondo nogto.
104. xədəhə ojoxo sanānai,
xyb̄ȳtei bolxo zajānai.
105. x̄ȳnei mū x̄ȳ dairaxa,
mor'noi mū modo dairaxa.
106. tul'ixadā bē bolxo,
turxadā jorō bolxo.
107. xēṣe ygei xebteze ɔxə gelei.
108. xurdan'i homo xysexe,
xudal'i yneə xysexe.
109. xursa n'ydetenhan xilar t̄yxe gardag,
xurdan xeletenhan xelexei t̄yxe gardag.
110. xoiṣō xarahən gazarṣa,
xozomxijō hanahan sesen.
111. xōlomsor xyn togōndō gam,
xozogo xyn malgaidā gam.
112. xormoin ulān'i by xara,
xotoin ulān'i xara!
113. xulagai bar'ibal olon dēre,
xojor bar'ibal oron dēre.
114. xegṣən xyn zomogol t̄yxe,
xegṣən noxoi gazar ṣinṣexe.
115. xaṣan mor'indo gazar xolo,
xarū emede nɔxər xolo.
116. xutaga yz̄yrte xursa,
xūl'i xizagārta xursa.
117. xalaxaitai gazarta xəl n'ysegen jabaxa berxe,
xartai x̄yn̄er yge sol'ixo berxe.
118. xojor xyn xolo-ṣi bolbol zolgoldoxo,
xojor modon oiro-ṣi bolbol zolgoldoxo ygei.
119. xudal'ṣa xyn ama aldaxa,
xulūṣa xyn dōgūr xaraxa.
120. xyn bolbol tenegē medexe ygei,
temən bolbol gonogorō medexe ygei.
121. x̄ȳnei mūja xyr'mexse medexe,
ēr̄in̄gē mūja yxeter medexe ygei.
122. xyn bolxo xəbṣərgəjəs,
xələg bolxo unaganās.
123. xeleze boloṣo ygei xet̄in jabadal,
xemzeze boloṣo ygei orṣolongin dalai.
124. xarā ygei nyxe geṣxexe,
medē ygei xor id'ixe.
125. xon'inoi oimogson uhāja ṣono dol'ōdog gelei.

126. x̄yn/i xelehaᅇ bejedē,
x̄ē bar'ihanᅇ n'ūrtā.
127. xobdog xer'ē xojor zyxel'ihanᅇ gēgdebe.
128. targū xaraᅇxār tarxi xaraxa.
129. dārza jabaᅇxār dāza jadahan'in dēre.
130. xatāhaᅇ tēmər'i yr'ixe berxe,
xan'ilahaᅇ nəxərhaᅇ halaxa berxe.
131. xorto daisaᅇ xolo beᅇᅇ,
xot'ogojō bejehaᅇ by salga.
132. oro ygei baigād
on'igor geze golō.
133. nojoᅇ ᅇin/i d̄ymedē,
bajaᅇ ᅇin/i xorēdō.
134. xer̄yrᅇᅇ xynᅇ noxoi mete,
xenteg xynᅇ x̄irē mete.
135. amandā ā ygei,
xelendē xē ygei.
136. un'ᅇaxa nom ygei,
udxaxa em ygei.
137. emᅇinᅇ xūᅇan'in haiᅇ,
zurxaiᅇinᅇ ᅇinen haiᅇ.
138. esehaᅇ mor'indo m'inā xynde.
139. eseḡinᅇ xyb̄yd el'igendē,
bābaiᅇ xyb̄yd barandā.
140. xazagar xur'aixa xadam orxo.
141. uᅇgaragta gurbanᅇ ᅇsaltag.
142. n'ūtarā n'urgār dūldaxa,
xabᅇatar xabahār dūldaxa.

2. ЗАГАДКИ

Записи А. М. Хамташалова

1. gazar doro xyr xyr gene,
gansa modonᅇ jodor jodor gene (herbē, byl̄yr).
2. ᅇir ᅇir dūtai,
ᅇinᅇgis xānai bul'zūxai,
arbaᅇ xojor xel'itei,
aᅇ bəᅇ zaxatai,
altaᅇ mᅇᅇᅇᅇᅇ gorjotoi (ᅇās).
3. xyrei xyrei xyreilē,
xyreᅇ azarga jorōlō (ᅇydenᅇ xelenᅇ xojor).
4. johot̄inᅇ ur'ai
jondonᅇ gatahaᅇ (zula).

5. orbōxon/i xonzōho urbūl'za jadā (n'ydyr).
6. xoton/in uitan,
xon/in/in olon,
xusan mērgedeg (n'ydyr).
7. galbaᅇ gazar dol'ōgō (xyrze).
8. gar gar bar'ilsā,
gatahaᅇ xōloi şaxalsā,
mēr mērē mēşxelsē,
mēngēᅇ xōloi şaxalsā (degeldē xuşū gērxe).
9. en tende geşxedeltei
em bēber bejetei (baxa).
10. ham-dl'i had'irag
hara-dl'i tēxerēᅇ (tergen'i mēr).
11. doxolon sorōxiᅇ
dubū toirō (nōho ērxe),
12. dubū toirōd
dolōᅇ nyxeᅇ (n'yden, xamar, şexeᅇ, amaᅇ).
13. xormojōr dýren şagai-sō xojor haxatai (hara naraᅇ xojor).
14. şi terēxēr oşōroi,
b'i enēxēr oşoxob,
tēzb'in gazā zolgoldoxobd'i (behe behelxe).
15. ende şabşahaᅇ şabşadahaᅇ xānda xyrene (b'işeg).
16. axa dý xojor ur'ildād
axan dýjē xysē ygei (dērbēᅇ mērtei tergenē).
17. xān'i xajahaᅇ argamzīgi
yxeterē ebxeze şadaxa ygei (xargui).
18. ten'jerhaᅇ tebene han'zā (temēn'i hyl).
19. xēndei-sō xēxē şono (xui-sōxi xutaga).

3. ПЕСНИ

Записи Н. Н. Поппе

1

naimaᅇxaᅇ gasūtai şargajā
nazartā xēlxē yei gasalaᅇ-dā,
nādaza jabahaᅇ nēxēdērē
nahandā jabaxa yei gasalaᅇ-dā.

ēndērxēᅇ mērtei tergejē
ēbēldē xēlxē yei gasalaᅇ-dā,
yjelze jabahaᅇ nēxēdērē
yjedē jabaxa yei gasalaᅇ-dā.

2

bulxan xanḡai togōnū
 busalxuigīn' xyl'ējī,
 būral sagān ebөгөdө
 zugāl-xuigīn' şagnajil
     taban tamagaiḡ togōnū
     tataxuigīn' xyl'ējī,
     tarxi sagān ebөгөdө,
     zugāl-xuigīn' şagnajī.

3

xonḡorō xurdandā mexelylze
 xonxorxoi geşxylene aldalaib,
 xol'şorxon zalūdā mexelylze
 xobolon xelylen aldalaib.
     enḡelē xurdanda mexelylze
     enḡ'ijē geşxylene aldalaib,
     id'ir zalūdā mexelylze
     eldebēr xelylen aldalaib.
 xanḡalā xurdanda mexelylze
 xargui geşxylene aldalaib,
 xol'şor zalūdā mexelylze
 xobolon xelylen aldalaib.

4

agūlān Өндөр dabānda
 uldabaltai-dā unagan,
 uta xolo xarguida
 ujarbaltai-dā nөxөrn'i.
 şilēn Өндөр dabānda
 şişerbeltei-dā mor'imn'i,
 şixe xolo xarguida
 şibşegdebeltei-dā nөxөrn'i.

5

malagārtā bodōd xarxadamn'i
 men'i daida beşe-dā,
 martaza jabahan'im hanūlxa
 manai izī beşe-dā.
 eḡlōdē bodōd xarxadamn'i
 ērēn daida beşe-dā,
 Өлдөзө jabahan'im sadxāxa
 ērēn izī beşe-dā.

6

xada dēre urgaxa
 xasūraṅ jamar jambataib,
 xadalaṅ dēre ətəlxə
 axam jamar jargaltaib?
 ɔndər dēre urgaxa
 eṣēhəṅ jamar jambataib,
 ətəg dēre ətəlxə
 axam jamar jargaltaib?

7

gunaṅ gunaṅ nahandā
 gulamtajā toirōd galūr'ijā,
 guṣa dəṣə nahandā
 habajā toirōd galūr'ijā!
 dənəṅ dənəṅ nahandā
 dəl'ijə toirōd galūr'ijā,
 dəṣə guṣa nahandā
 habajā toirōd galūr'ijā!
 buxainə xybȳṅ tugalār
 būlgajā xeze jidxȳlejē,
 burxaṅ zajāṣa xybȳdēr
 būsajā xarūlza hūjī-dā!
 azargainə xybȳṅ n'ilxanda
 anzahujā xəlozə jidxȳlejē,
 axal zajāṣa xybȳdēr
 alagajā xarūlza hūjī-dā!
 tylehəṅ galai tȳxe b'ī —
 t'əmər saxūr xojoṛ xejīm,
 təmənə zonoī tȳxe b'ī —
 tərə johə xojoṛ xejīm.
 udxalhanə galai udxə b'ī —
 ūla saxūr xojoṛ xejīm,
 olənə zonoī tȳxe b'ī —
 exe sagāṅ tərə xejīm.
 barbagainə ṣenənə baixadamnai
 bābai jȳnēr senteib-dā?
 basa mənə hanaxadamnai
 igəd jabaxīmnai yrgəl baina.
 erxənə ṣenənə baixadamnai
 izī jȳnēr senteib-dā?
 egē mənə hanaxadamnai
 igəd jabaxīmnai yrgəl baina.

naimaᅇ xalxai zadarza
nalgai nazar bolōd baina,
naimaᅇ xar'i xolbozo
nair tere bolozo baᅇna.

dolōᅇ xalxai zadarza
dūrma nazar bolōd baina,
dolōᅇ xar'i xolbozo
dūrma tere bolōd baina.

baᅇrūnā xargui haixaᅇāza
barzagar baxana bodxolaibd'i,
bābajā xoimor haixaᅇāza
bar'ūrtai haba baigūllaibd'i.

ezeneil xargui haixaᅇāza
er'ēᅇ baxana bodxolaibd'i,
ib'ijē xoimor haixaᅇāza
ed'xemel xerᅇᅇge baigūllaibd'i.

8

xexel zailaiᅇ boinogohaᅇ
xelᅇgei jolō bed'irjī-dā!
xᅇndei jalgaiᅇ exinhaᅇ
xerᅇᅇgīᅇ bylūr manajī-dā!
alag zailaiᅇ boinogohaᅇ
agtaiᅇ jolō bed'irjī-dā!
ara jalgaiᅇ exinhaᅇ
ārsaiᅇ bylūr bed'irjī-dā!
ara jalgaiᅇ exinde
abaiᅇ ᅇūjāᅇ tende xejīm,
arxital ailai xoimorto
ᅇbᅇgeᅇdei ᅇūjāᅇ tende xejīm!
xᅇndei jalgaiᅇ exinde
xosᅇgei ᅇūjāᅇ tende xejīm,
xerᅇᅇgetel ailai xoimorto
xᅇᅇᅇᅇdei ᅇūjāᅇ tende xejīm.
xurumxān'i sahaᅇ xejīm,
xurmag tulumār sahaᅇ xejīm,
haxul'imnai sahaᅇ xejīm
hādag zumār sahaᅇ xejīm.

9

gunaxanā hurgaxajā
gurbalzajā zaidajā,
guntaixanā hurgaxajā
hādag nomo beldexejē!

ŝydelxejē hurgaxajā
 ŝøder nogto zaidajā,
 ŝydenogyjē hurgaxajā
 xurmag nomo beldexejē!

zyrxebŝexenə xōlobŝojō
 zȳze baigād xaraijī,
 zyrxen-sōxi hanājā
 tālsaza baigād zugālajī!

harbalzaxanə xōlobŝojō
 haixaŝāza zȳjībd'i,
 hanānə zyrxenə xojorō
 tālsaza baigād zugālajī!

sēl dalain ojōrhanə
 seber mēlei bed'irjī-dā,
 sēze uxānə xojorhanə
 seber zugā bed'irjī-dā!

uhanə dalainə ojōrhanə
 uranə mēlei bed'irjī,
 uxānə zyrxenə xojorhanə
 ur'imtai zugā bed'irjī!

10

xadainə sāna dongodō,
 xara xəxəi dongodō,
 xamag zon'in dongodō,
 komūn tēšē dongodō.

bōr'inə sāna dongodō,
 boro xəxəi dongodō,
 bultanə zon'in dongodō,
 komūn tēšē dongodō.

11

xarajād urdagŝa barguzanə
 xada agūlahanə exitei,
 xamtīnə saixanə xūl'i
 Xārī Mārksahanə zābartai.

tyrgeṇə sagānə barguzanə
 tømər bōlonhanə exitei,
 tegŝinə səlōtei xaman'izam
 L'en'inə bagŝahanə exitei.

12

baraṇ xadainṇ modōrō
 basa surgūl'i bar'ibabd'i,
 batalsanṇ saixanṇ xūl'imnai
 bargazār porxōd asrūlba.

urda xadainṇ modōrō
 uranṇ surgūl'i bar'iba,
 ulānṇ saixanṇ xūl'imnai
 usār porxōdō asrūlba.

13

emn'ig emn'ig mor'ijō
 emēlēr saitar surgajī,
 ene zalū bejē
 erdemēr saitar surgajī!

begseger begseger mor'ijō
 berxēr saitar surgajī,
 бага ene nasajā
 beṣegēr saitar surgajī!

14

jurō mor'inoi garxada
 jolō bar'ixa xeregtei,
 japōnṇ xūl'inṇ jirxede
 saldād bolxo xeregtei.

xatar mor'inoi garxada
 xazār bar'ixa xeregtei,
 xagānṇ xūl'inṇ jirxede
 xamand'ir bolxo xeregtei.

15

xadainṇ dēgūr bembērgē,
 xarāsgai ṣubūnṇ bembērgē,
 xarxadam daida xolo baina,
 xar'zal xezē xyrxe beleib?

bōr'inṇ dēgūr bembērgē
 bol'zomor ṣubūnṇ bembērgē,
 bodxodom daida xolo baina,
 busazal xezē xyrxe beleib?

16

boro xal'ūn xulgana
 bulanḡā toir'ōd bembərgē,
 bōṣṣi gyzētei xulāḡ
 bol'ṣow'igto xaṣulād bembərgē.

xara xal'ūn xulgana
 xajāḡā toir'ōd bembərgē,
 xaba gyzētei xulāḡ
 xaman'ista xaṣulād bembərgē.

Записи А. М. Хамташалова

17

xoito bargazanā mərīsēje
 xursaxan taxārā seseryleji,
 xol'ṣor zalagū nəxədyd'i
 xomsomōlūn surgul'ār sexelzyleji!

seber bargazanā mərīsēje
 ṣirem taxārā seseryleji,
 ṣinelseṇ zalagū nəxədyd'i
 seregei surgul'ār sexelzyleji!

aral dalain mərīsēje
 arātai taxārā seseryleji,
 al'ā zalagū nəxədyd'i
 azalūn surgul'ār sexelzyleji!

xara dalain mərīsēje
 xadamal taxārā seseryleji,
 xamtaragsan zalagū nəxədyd'i
 xabal'erūn surgul'ār sexelzyleji!

18

urguitai sesegtei-lā gazarija
 urbūlan xaxalsan trāgtar,
 urdan'il m'ixulain ṣirētije
 urbūlan daragsan ulagān sereg!

sesegtei-lā urguitai-lā gazarija
 seberlen xaxalsan trāgtar,
 ṣirēte m'ixulain zasaja
 ṣidxen daragsan ulagān sereg!

19

alaglanᠭᠬᠠᠨ xaragdana
al'imās zimestei agūla,
agtanōm zor'igō bar'iza
aza bed'i zargajī!

senᠭerlenᠭen xaragdana
seseg namᠰastai agūla,
ᠰinel zor'igō bar'iza
senᠭelsen bed'iner zargajī!

20

enᠭin sesegēr byrxegylsen,
urdās toxoitoi ydel mēr'in,
olon man'ija gegerylsen
ulagān namīn surgūl'i!

ᠰaral sesegēr byrxegylsen
sānās toxotoi yde mēr'in,
samagūn magūja gegerylsen
sovēd namīn surgūl'i!

21

ᠰerᠰy xebētei bēleigē
ᠰitiᠨᠭē turada martalaib'i,
sel'gēlen dol'jolon sel'ingel ᠰi
ᠰilbetijim soxōd ᠰiᠰerylēl ᠰi.

xal'ūn xebētei bēleigē
xar'b'inā turada martalaib'i,
xal'ūran dol'jolon sel'ingel ᠰi
xart'itijim soxōd ᠰiᠰerylēl ᠰi.

22

m'itim'in golō tapanūlxa
melzētei zērdim tyrᠰe,
mend'imn'i xyrgerei,
met'i solxōb egyzeb!

zazīn golōr tapanūlxa
zagaltai zērdim tyrᠰe,
zaxūlāᠰim xyrgerei,
zadarxai solxōb egyzeb.

23

xaralād baigša dalaida
 xaṣā xaiba haixaṇ,
 xar'ida oṣōd baixada
 axa bergenə haixaṇ.

uhaṇ jixe dalaida
 oṅgoso xaiba haixaṇ,
 uragtā oḡēd baixada
 bābai izī haixaṇ.

24

xəxə nogōṇ urgaza
 xərəṅgədə nemertei,
 xybūd basagad ədəzə
 xəḡṣəṇ xūdte nemertei.

altaṇ delxei delgerze
 adahaṇ malda nemertei,
 aṣa guṣa nemeze
 xəḡṣəṇ əbəḡədtē nemertei.

Записи Л. Ч. Гомбоина

25

tyb'īṇ xaraṇxī gereltylxe
 təxər'əṇ ṣara naraṇ-dā,
 tyidxer muṇxagīm gegērylxe
 tēbīṇ jāmaṇ narkomprōs!

delxeiṇ xaraṇxuiḡi gereltylxe
 delger ṣara naraṇ-dā,
 demei muṇxagīm gegērylxe
 dēde jāmaṇ narkomprōs!

26

boro dal'itai ṣubūnda
 bōr'i geze baidag-gyei,
 bol'ṣov'ig bolsonə manaida
 burxaṇ geze baidag-gyei.

xara dal'itai ṣubūnda
 xada geze baidag-gyei,
 xomsomōl bolsonə manaida
 xagāṇ geze baidag-gyei.

27

agarīn̄ orojōr don̄godogʂo
 altan̄ zigȳrte saraṇ xəxəi
 ajalgain̄ saixanār egeʂeglȳlze,
 agūlain̄ orojōr zedelgȳlne.
 amarār tərseṇ oron̄ n'utag
 aldar'īn' sanagdād gun'iglūlna.
     sendenei orojōr don̄godogʂo
     sesegl'ig zigȳrte saraṇ xəxəi
     sengel'ig saixanār egeʂeglȳlze
     ʂilein̄ orojōr zedelgȳlne.
     sengelērē ədəgsəṇ oron̄ n'utag
     sed'xəldem sanagdād gun'iglūlna
 zendenei orojōr don̄godogʂo
 zembege zigȳrte saraṇ xəxəi
 zabxalan̄ saixanār egeʂeglȳlze
 zalgain̄ orojōr zedelgȳlne.
 zargalār ədəgsəṇ oron̄ n'utag
 zuram'īn' sanagdād gun'iglūlna.

28

xaraxaṇ seme sertȳjē
 xazagā surgūl'ida əmdōrei,
 xairatai saixaṇ sanājā
 xarandāsār beʂəd əgsəlgōrei!
     sagāṇ seme sertȳjē
     saldādā surgūl'ida əmdōrei,
     saixaṇ seber sanājā
     sārhundā beʂəd əgsəlgōrei!

29

xalūn̄ ʂaṅga naranda
 xadain̄ oroi serȳxen̄,
 xamag olon̄ porl'itārta
 xaman'is baidal zoxidxon̄.
     ulān̄ ʂaṅga naranda
     əndērīn̄ oroi serȳxen̄,
     ərgəṇ olon̄ porl'itārta
     əsədīn̄ xūl'i zoxidxon̄.

30

əngīn̄ sesegēr byrxēsəṇ
 ərgəṇ toxoitoi n'utagnai,

yjīn b'idn'ī xumyzylsen
yndeseñ sojol'īn surgul'ī!

xal'ūrxañ. sesegeṛ byrxēseñ
xabtagai toxoitoi n'utagnai,
xamagīn b'idn'ī xumyzylsen.
xomon'īs jasonoi surgul'ī!

31

sasanai orxo jagūnās?
sagāñ dalaiñ mananāsa.
sasal'izam bolxo jagūnas?
sav'ēd ulasūñ zuramāsa.

borōnoi orxo jagūnās?
bulagail xyiteñ usanāsa.
bultārāl xamtarxa jagūnās?
bol'šov'īg namīñ zuramāsa.

32

bōr'īn dēgṛ xarguilta
bulagan jāgā gojoxon,
bultanai dunda nerelylxe
Byl'yxer jāgā gojoxon!

xadain dēgṛ xarguilta
xal'ūñ jāgā gojoxon,
xamagai dunda nerelylxe
xomūna jāgā gojoxon!

33

xadajā xendelēñ xaxalxa
xara mor'inoi zadāṣa,
xamag zojō daxulxa
xomsomōl xul'īñ zadāṣa.

bōr'ijō xendelēñ xaxalxa
boro mor'inoi zadāṣa,
bultañ zojō daxulxa
bol'šov'īg xul'īñ zadāṣa.

34

barūnhañ tarāgtar asarza
baisajā ermeje tegṣelnā-jū,
barguzañ bultārā eblerze
batalmār sasal'izam baigūlnā-jū.

ydehaṅ tarāgtar asarza
 ɔnderē ermeje tegšelnā-jū,
 ɔrgəṅ barguzan xamtarza
 yjelmēr sasal'izam baigūlnā-jū.

35

baigal dalaidā xyndetei
 barguzan mərnei usan saixan,
 baixal zondō xyndetei
 baḡša Lēn'inei nomlol saixan.
 xara dalaidā xyndetei
 xabtagai barguzanai usan saixan,
 xamag zondō xyndetei
 komon'is Lēn'inei nomlol saixan.

36

bōr'in bōr'in tar'āg'i
 butalza ečilbe tarāgtarnai,
 burū gyzētei xulāg'i
 buta soxibo xomon'isnai.
 xadain xadain tar'āg'i
 xaxalza ečilbe tarāgtarnai,
 xadūšxi gyzētei xulāg'i
 xaxa soxibo xomon'isnai.

37

arban xojor zilē axalan baidag
 ama sagān xulgana negen zil.
 eber šixen xojorō hezeren baidag
 ezendē xairatai yxer negen zil.
 xonxoxon gazarā xoχirzulan baidag
 xolbō turūtai xon'in negen zil.
 xolo gazar'i oirtulan baidag
 xobxogor turūtai mor'in negen zil.
 delexei dēgūr debšylen baidag
 derseger šixetei tūlai negen zil.
 xorto daisan'i xolodxon baidag
 xon-xon dūtai noxoi negen zil.
 gazarai xerhije ongilon baidag
 gal'magar šixetei gaxai negen zil.¹

Перечень годов двенадцатилетнего цикла здесь неполон.

4. СТИХОТВОРЕНИЯ

*Записи Н. Н. Поппе**Сочин. Зандара Баторова*

malin baidal saizarulxa tus
 in'edei guilta.
 bur'ad mongoloi r'isp'yl'igina
 barguzanai aimagina, deren'i somon'i
 bygdin şuxalgan'i urda
 xelexe yge men'i:
 zei nexed!
 b'i bolbol odō naiman nasatai b'i,
 yzeze gexede yzebeb'i,
 yn'ēn beje men'i etelxo bolobo.
 xaraxa gexede xaraba b'i,
 xara n'yde men'i soxordoxo bolobo.
 ime sagin jirxas urda
 ynen ygeje xelexemn'i-le.
 ebogod hamagad dilita!
 xyndete ygeje xelexemn'i-le.
 xybyd basagad medite!
 tugal jabxat'ja xelxadla
 tobšotoi sainar hanan ygei b i.
 buru jabaxada
 bozurza nege jixe jadahan b'i.
 xaşar'ig jabaxada
 xamurza nege jixe jadahan b i.
 gunzan jabaxada
 guja xoldoze nege jixe jadahan b'i.
 donzon jabaxada
 derbe hartai tugal orxizo
 nege jixe jadahan b'i.
 ene jyn-derhan
 ize jixe jadabş gexede,
 ezemnai alga geze medxe-yei,
 arxi xarta xedeg-im.
 izi manai mal geze medxe-yei,
 man'i un'sad hudag-im.
 art'el xomunda ori gexede
 aman ygerē sadad huxa-im,

xomūn xolxōzdo orī gexede
 xōhon ygērē sadād hūxa-im.
 hon'in beşeg un'şagtui gexede
 hoxor xym b'i gedeg-im,
 sogol'itoi nomō un'şaxadā
 gegēn bolōd hūdāg-im.
 dulān xotondo bailgadag-yei-jim,
 durtai ebēhēmnai egēdēg-yei-jim,
 asa ebēhē ɔxədē
 arba daxin xarādāg-im,
 ajagā hyijimn'i abaxadā
 altan amajā aᅇgaidag-yei-jim,
 alagşan alagşan geldēd-le
 arbaᅇ xabahaigim atuitar soxidog-im.
 xuāgşan xuāgşan geldēd-le
 xor'in xabahaigimn'i xuxartaran soxidog-im.
 ebēlei tyrgen xyitende
 ɔlō xōlo ygeigēr
 ɔnzōn xonōn orxidog-im.
 ylemze jixe jadadag b'i.
 sag xyiten ebēl bolonol-dā,
 sahan jixēr unanal-dā,
 sebden xyitende belşexedemn'i
 segedeger xyiten arga-yei-le.
 seᅇ bēm bolomo
 segedeger xyiten gēşēhēje zazalxa gexede
 şydemn'i xadā jaᅇg'indag,
 şylehemn'i xadā gorzoidog,
 xəxəmn'i xadā xēldədēg,
 xəl'n'i xadā toxidog
 jag'ir in'ēn xānamş'geze
 jard jard xarāgād,
 orxo narnai urd tēxene
 oruitoi ebēhēje xajaza egēd
 xyr'jē-osō orūlxadā
 xojor xēlē togşodog-im,
 xojor n'ydīm joborōd
 emderxei xyr'jē ydigi
 xaxarxai darn'isnūdār xēşēd,
 xərxəgēr xyiten xoton'i ydende
 xərhəᅇ argāşa togşo sogōlōd,
 seᅇ bēm orjūlhaᅇ
 segdeger xyiten xoton-sō
 şixenhēmn'i xətəlze orōd,

ɵbɵrīm'n'i jaŋg'intar
 erēn dēhēr ujād-la,
 xojor jilei ugāldā-yei
 xɵxogor modon hūlgajā
 xon xyn n'iʃehēr
 sebdeg xyitende xɵldɵzɵ
 sertei jartai xɵxijīm'n'i
 ʃaŋga ʃaŋgār tataxadan
 sagān jahamn'i jir jirgedeg
 sam'i bejemn'i tataldan ebxerelden baidag-lā.
 jāxaʃ argajā bol'ɵd-lo
 jandarxa ondorxo boldog b'i.
 jajar in'ēn jynde xɵhorɵb-ʃi
 jāxa-rag-ygejēr soxɵd-lo,
 jāraltaigār gertē ordog.
 xotonɵ baidal xelē xadamn'i
 xojor arʃam ʃɵbxe b'i ābza.
 orxodɵ ondogod geze ordog b'i,
 garxadā gadagad geze gardag b'i.
 in'ēn in'ēn gelsedegel-tā,
 erxe sɵlē ygeigēr
 ime baidalda baidagald'i.
 xaragʃan xaragʃan geldegel-tā
 xarādag soxidogɵ hananābza-tā.
 ene baigʃa zon-sɵ
 enērē xudlār xelehen'imn'i
 ilanɡuijā mededeg
 izinȳd basagad melzexe ygeibza-tā.
 xarād baigtui-dā namaijal
 xarādag zonoι n'ūr
 ulaigʃāb ygeigʃāb?
 sexe namaija xarād baigtui-dāl
 ʃirēdeg zonoι n'ūr
 ulaigʃāb ygeigʃāb?
 ʃime haitai xɵl ɵgɵ xadatnai
 sȳ taragār dutāxa ygei b'i.
 talxa tar'āgār tezēgē xadatnai
 tarag zɵxeijēr dutāxa ygei b'i.
 art'il xomūnda orɵ xadā
 aŋgl'in ɵgȳlterhan dutaxa ygeihamb'i,
 xomūna xolxɵzdo orɵ xadā
 xolmgɵrsko ɵgȳlterhan dutaxa ygeihamb'i.
 alad sāʃin zaʃulza
 agarnɵm emʃeneriɡ asaragtui!

b'ir'i sāṣin zaḫūlza
 b'it'irnār emṣenerig asaragtui!
 ygeitei adūja ɔrgədɔg
 ɔnṣɔn xenzēje tɔdxɔdɔg
 in'ēd b'id'iner gēṣel'd'i baina.
 ene tɔdyigēr dýreg-dā!
 eldeb mūjītnai gargaza,
 erelte nexeber'i xē xadā
 erspýbl'igtatnai xyrter xelxe b'i.
 xozomxijō xeleterē xyl'ēgī-dā,
 xojor xonog xelexe b'i.
 sāṣin xelexejē bol'ōb.
 sexe gemtei n'ūr'ītnai bar'ād-la
 sýdei zurgānda xyrgexe b'i.
 ene baigṣa tānar
 ene guiltimn'i dýrgexīn tulda
 ered togtōmzo gargād
 enēn dērhan ɔoiṣo
 erdemīn johōr tezēgīt!
 xaiṣan gexehan gēbte-dā!
 xaṣagdaxa jadaxa sagā xyrxede
 xara n'ydenē nol'boho
 duhān duhān baiza
 xairata zyrxenei uidxar gun'ig
 xýrgen xyrgen baiza xelenebd'i.
 ɔtɔr tyrgen abarīt-tā!
 ɔbɔlei hən'īn uta berxe baina.
 ýrei saixīn xolo berxe baina.
 yrge xelexejē xabṣadag b'i,
 ɔjɔdxɔ sagtā xyrdeg b'i,
 yre tugalā xairaldag b'i.
 zei in'ēd bygedīn zargal
 bata orṣotogai!
 garnūdā tab'igṣad:
 bydýn dambīn jōtogor xyregṣen,
 doxolon sodnomoī dēmeger xaragṣan,
 dyl'ē zamsīn bōd ulāgṣan,
 begtɔgɔr gombīn byxyi in'ēdei tɔlɔlɔgṣɔ
 hindagar er'ēgṣen.

5. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Поппе

1

Durdalga.

zahaiᅇ zahaiᅇ modon'i
 zagdahanᅇxanᅇ baixada,
 zagal hāral bugaiᅇ
 inzaganᅇxanᅇ baixada,
 hyn' ᅇsara dalaiᅇ
 sal'im ᅇsalbāg baixada,
 hymer jixe agūlaiᅇ
 boldog bōr'i baixada,
 xūᅇᅇanᅇ jixe daidamnai
 xudansa xūrai xojor belei,
 uzūr jixe daidamnai
 oᅇno zylxe xojor b'i.
 xuhanᅇxan'im xyr'ᅇtei
 xudar baigal xojor belei,
 uhanᅇxan'im xyr'ᅇtei
 oᅇxᅇᅇ ūla xojor belᅇi.
 tᅇxᅇi xelᅇr durdā ygeib,
 tᅇmᅇᅇ udxār durdanam,
 m'ixanᅇ xelᅇr durdā ygeib,
 m'iᅇganᅇ udxār durdanam.
 b'iᅇᅇᅇᅇ sagāᅇ tūlajā
 jimᅇren bunᅇᅇulajā,
 bᅇrte xᅇxᅇ ᅇsonojᅇ
 xᅇtᅇlᅇrᅇn bunᅇᅇulajā!
 geᅇᅇhyte hor'b'ijᅇ
 bar'i geᅇᅇᅇᅇ joho belei,
 gerel gerel gazarta
 geᅇᅇxe geᅇᅇᅇᅇ joho belei.
 xolbᅇ jalgaiᅇ oroido
 xono geᅇᅇᅇᅇ joho belei,
 xolbogoto hor'b'ijᅇ
 bar'i geᅇᅇᅇᅇ joho belei.
 ogtorgojᅇ burxaᅇᅇa
 urᅇsa gerte ur'ijᅇbd'i,
 tᅇᅇgerjᅇ burxaᅇᅇa
 terme gerte ur'ijᅇbd'i!

oloṅ bygede zon'i
 guld'in suglaṅ baixada
 obor muṅxaṅ ulāšīṅ
 ul'in saxīṅ baixada...

oṅgoṅ orbo:

bulgaṅ nerete
 buga bejete
 xeṅ b'ibd'i belei.

bē:

soloim jixe soṅgōldo,
 nerim jixe neršyde,
 odō jū haiṅ nerejē xelxemn'im-dāl.

zoṅ:

izi bābain nereleheṅ nere
 xeleze eḡohai-ta.

bē:

eḡoḡen'i basagaṅ xuāgṣaṅ geze,
 zā teb'i galg'ilaib.
 teṅg'irte zajātai
 texe man'xi xojor belei.
 ylgeṅ teb'ide zajātai
 yl̄xei gorgi xojor belei,
 yl̄xejē yner bajaṅ bolgoxob,
 gorgijō gol taha orxixob.
 texe man'xi xojordā jāxamn'im?
 tuxa ajārā bolnābdā.
 mūjā mundū xyb̄yše
 tuxa ajārā bolnābdā.

2

Xəxə mor'ito.

(abazain oṅgoṅ).

xəxə mən̄xən teṅg'irlēr
 xəndəldəzə nādalaib,
 xara mən̄xən teṅg'irlēr
 xarṣā bar'iza nādalaib.
 abazaimn'i arbaṅgūd,
 naitimn'i naimaṅgūd,
 xara erēṅ jaṣalār
 xarṣā bar'iza nādalaib.
 xyreṅ erēṅ teṅger'igi
 xyṅxenyleze nādalaib.
 abazain xyb̄yṅ sogdōxor b'i.

3

M a n z a l a i.

(galzūd jahan'ī oᅡgоᅡ).

naraᅡ dōgūr ŧurgagŧa
 namtar ŧara manzalaib,
 haraᅡ dōgūr ŧurgagŧa
 haixaᅡ ŧara manzalaib.
 ulūtjā jadaza
 ulāᅡ ŧulū t'eberleib,
 xabatajā jadaza
 xara ŧulū t'eberleib.
 xēr dunda xebteze,
 tal dunda taᅡgailaib.

4

D a r x a t a x i x a.

xexōdei mergenᅡ
 xeltei tyrgenᅡ galzū,
 xara xur'igaᅡ daxajā
 nemerze nādahaᅡ,
 xataᅡ tōmēr dōŧōjē
 xatālgīn' tan'ihanᅡ,
 boro xur'igaᅡ daxajā
 nemerze nādahaᅡ,
 bolod tōmēr dōŧōjē
 busalgīn' tan'ihanᅡ,
 xōrxīm jixe ezenᅡ
 xyᅡger jixe ezenᅡ belei,
 xāhīm jixe ezīm
 xāᅡgir jixe xataᅡ belei.
 guŧaᅡ ulāᅡ susalā
 m'ināŧal'za nādahaᅡ,
 gurbaᅡ ulāᅡ ŧulūgār
 tulga bar'iza hūr'ilhanᅡ,
 gal'i xāᅡ m'irūzanār
 udxa bar'iza hūr'ilhanᅡ,
 dēŧedē bolxodō
 gyzer būmal tēᅡgerēr
 darxaᅡ xara maxagala bar'it!

5

Gal ta x i x a.

galxan'i gulamta,
zolxon'i zajāṣa,
ṣaral'zanā ṣatāhan,
borol'zonō butalhan,
teṅger'īn tēl'i xyb̄yṅ beleiṣ,
ogtorgīn ūgan xyb̄yṅ beleiṣ!
susalxan'i dertei,
yneheṅxen'i debt'ixertei,
xyb̄ylxejē jadaza
ūgan xyb̄y xyb̄ylleib,
ṣibegṣexen barlug
ṣibēdehen xatan belei,
ṣaralzaxan xatan belei,
borolzoxon ebegon belei!
alzamaijīm abxa-gyṣ,
altan xurabṣīm abxa-gyṣ?
ai xon'īm xurui-ta!
barūgārā hūgṣa
baṣan ulān xyb̄ydn'i,
z̄yḡērē hūgṣa
zylxen ulān ber'idn'i,
ai xon'īm xurui-ta!
xuhanxan modōrō
saḡirga matabū-ta?
xurganā arhār
elgebṣejē beldeb̄y-ta?
alag mor'i unūlxūṣ,
altan degel emedx̄ylx̄yṣ?
xarāṣa ezide xarālgaxa ygeibṣ,
xara noxoido zūlgaxa ygeibṣ,
ereme z̄ex̄ei id'ylxe ygeibṣ,
ai xon'i xurui-ta!

6

Na i g ū r.

tynxēnhan mordolaib,
terin zangār mordolaib,
alairhan mordolaib,
axin zangār mordolaib!

xoito ezīn jorodo
 xor'ia dolō xonolaib,
 xon'in'i xotondo xonolaib!
 xongor şara n'ydemn'i
 an'ia xaraṇ xebte'leib,
 xara sōxor bulādār
 heb'ilseze nādalaib!
 dalai lamīn dasanda
 damzūrāran orlaib,
 gegēn lamīn dasanda
 geşx̄rēren orlaib!
 şıştei lama jirlei,
 şixe xoişo tūlai,
 abatai lama jirlei,
 ara tēşen tūlai.
 xara bōbor malagajā
 xarāsada elgeleib,
 ulān sōxor bulādār
 ugtalsaza nādalaib!
 xexə seseg urgaza,
 xerəngelze tar'ilaib!
 abajā jixede
 al'b'ia şargār gyilgeleib,
 şizerei jixede
 şixe xoişō gyilgeleib.
 xerəngērē xeləngelē
 xexə sesegēr tar'ilaib,
 zajānā jixede
 naigūr zajān gyleleib.

7

О живление доспехов.

xesimn'i nojoṇ
 xenger sagān nojoṇ,
 hor'b'imn'i nojoṇ
 hoilongo sagān bē,
 orgoimn'i nojoṇ
 oħirmo jixe tenger'il

Записи Л. Ч. Гомбоина

8

Garbal.

хаᠮ ᠤᠯᠠᠢᠨ
 хатаᠨ jodō,
 өндөр ᠤᠯᠠᠢᠨ
 унᠡᠨ jodō,
 buzар baixī selmēхе,
 бурtag baixī ar'ūtakka,
 осxī baixī
 оронhon selmēхе,
 delgerenᠨ baihanᠨ ylgenᠨ jixe exe,
 del'im baihanᠨ төngir nojon.
 exe byte garbal,
 esege byte udxa!
 ojōr ygei dalajār exe bar'inam,
 ojodol ygei ogtorgōr esege bar'inam,
 xizār ygei dalajār exe bar'inam,
 xarxag ygei ogtorgōr esege bar'inam,
 hyᠨ şara dalajār exe bar'inam,
 hymer jixe agūlār esege bar'inam!
 naimanᠨ altanᠨ xyr'ētei,
 najanᠨ naimanᠨ tulgатаi,
 naranᠨ jixe exije gerel bar'inam!
 jehonᠨ altanᠨ xyr'ētei
 jire naimanᠨ tulgатаi
 alma tyrgenᠨ haraiᠨ
 tolonᠨ tujā bar'inᠨ dūdanam!
 ylgen'i zāduhunᠨ,
 naja naimanᠨ zāduhunᠨ,
 zāduhunᠨ byr'i meşxē,
 zaxaiᠨ orgol'
 zal'inᠨ zalā xadā.
 barūlaba — tab'inᠨ tabanᠨ төngeri,
 tabanhanᠨ dūdalgātai,
 tab'inhanᠨ tamalgātai.
 zylebe — deşonᠨ dərbөнᠨ төngeri,
 dərbөнhanᠨ durdalgātai,
 deşenhanᠨ tamalgātai.
 barūlaba — jirēnᠨ xāl'inᠨ, jehonᠨ zerleg,
 zylebe — deşonᠨ tulga, dərbөнᠨ төged.
 dalai toirohonᠨ

dolōn būdal nojon,
 daidī toirohon
 dərbən būdalnūd!
 barūlaba — bēgei taban,
 bəxəşylei jorgōn,
 bajandain barəngūd,
 olzon/i oləngūd!
 bē jixe bəxəşyl,
 bəxə jixe texəşyl
 xara dalain xazūda
 xazan gamba nojon,
 ezen bogdo tyrgeṇ,
 əbədəg xyreme haxultai,
 yl/mei xyreme zalātai,
 ara dýren zalātai,
 adxa dýren jodōtoi,
 şara dalain zaxada
 şandan şara b'işēşe
 şazan şara burxan,
 arşam sagān xenegtei,
 alda sagān xōrtomtoi!
 dōşodō bolbo —
 dolōn zyilīn burxār udxa xehen,
 ədədə bolbo —
 əngə zyilīn burxār udxa garbal bar'ihan!
 zū naiman zula bar'ihan,
 tab'in naiman taxiltai,
 oixonəxai ezelhen
 yhete sagān nojon,
 əngətə sagān xatan!
 həməlxəjē jadaza
 şulūn həmə həməlhən,
 şunəxata ulān xadaija
 şurgaza hūr'ilhan!
 xybýlxejē jadaza
 şubūn xybý xybýlehen.
 dərbən dəl'in dunda
 dənəzə hūr'ilhan,
 deşən ulān susalā
 m'ināşalza hūr'ilhan,
 dərbən ulān susalā
 dereleze hūr'ilhan,
 gurban dəl'in dunda
 guşan ulān susalā m'ināşalza hūhan,

gurban̄ ulān̄ susalā dereleze hūr'ilhan̄,
 susal̄ jixe dereten̄
 ynehen̄ jixe d'ebt'ixerten̄,
 borolzodoi ebөгөн,
 şaralzadai xatan̄,
 xebxen̄ jixe targūlhan̄,
 xexeren̄ jixe bөлzөhөн,
 budān̄ jixe talxajā debergeze hūr'ilhan̄,
 būragşa in'ēje ebelgendē barihan̄,
 xobol mөngөн jubūjā
 oroi dērē jalarūlhan̄,
 xor'in̄ gerlē yhije
 xoişodon xolbūlhan̄,
 ynete mөngөн jubūjā
 yhen̄ dērē jalarūlhan̄,
 arban̄ gerlē yhije
 yrgen̄ dorō xolbohon̄,
 naiman̄ tahag gujā
 namtalzūlan̄ xaraihan̄,
 xojor dabxar xōlobşojō
 zŷze baiza xaraihan̄,
 xolbō haixan̄ sāzajā
 zŷzel baiza xaraihan̄,
 ynetel mөngөн xetejē
 yje dundā xan̄g'ilā,
 nabtal mөngөн xetejē
 nādan̄ dundā xan̄g'ilā.

barūlaba!

xor'in̄ gerelē yhije
 xor'in̄ haraiṅ nādanda
 nadxaltūlan̄ xaraihan̄,
 nar'in̄ xyrbe degelē...

barūlaba!

jөhөн harai nādanda
 id'ir zalū xybŷjē
 ergŷtŷlen̄ bē dūr'ai tan'ūlhan̄,
 arban̄ harai nādanda
 ergŷtŷlen̄ bē dūr'ai tan'ūlhan̄,
 urdan' bolxodo
 ursa gerē ezelhen̄,
 ertede bolxodo
 enel gerē ezelze hūr'ilhan̄,
 xon'ō edxezo
 xөndolojiṅ xazūlhan̄,

yxerē ədxəzə
 ybsyjīn xazūlhaṇ,
 adahaǰā ədxəzə
 ar'b'injīn xazūlhaṇ,
 hoxor tyrgenə DOJōdoi,
 hogtū tyrgenə masandai,
 tab'i naiṃaṇ adūǰā
 taiga byr'īnə tahaḷā ygei ergylebe.
 ūtaiṇə ŧinēṇə xaldagatai,
 urgainə ŧinēṇə ozogoitōi,
 məngənə sagāṇə xunǰā
 məŧxyleṇə tuŧābab,
 altaṇə sagāṇə xunǰā
 aldūr'i ygei tuŧābab.

9

Oṇnīṇ ezī.

olojō jadaza
 oṇno zylxe xojor'i
 otolozo hūr'ilhaṇ,
 tegŧī jadaza
 teb'sī otolhoṇ,
 mūxan'i basaganə xuāŧādai,
 ylgendē xəgŧelheṇə xəgŧen'īn
 otorŧo ŧono omogtoi,
 uihan'i xybūṇə zab'i,
 xəl nūrahaṇ undalba,
 xəxəi mundargaŧāṇə mor'dobo.
 xudainə gol'i exinhaṇ
 xūŧaṇə bābainə xoimorhaṇə mor'dobo,
 gunəṇə ŧabŧahaṇə
 guibal sagāṇə xargajār,
 dāgan'i ŧabŧahaṇə
 dardam sagāṇə xargajār,
 ŧiber ber'i
 ŧinehe zaṇǰ'idābd'i,
 xuŧa beri
 xuha zaṇǰ'idābdi,
 xērēr dūrenə
 tərə asarābd'i,
 xehenegēr dūrenə
 nomo hādag asarābd'i.
 ərxeṇṇə nara əgṇə gṇə,

ȳdērē tolo ege gē.
 tonḡoixō jadaza
 totogo ȳdenḡē susūlā!
 erg'ildexē jadaza
 erxiḡ ȳdenḡē susūlā!
 naimaḡ sēdper ūsajā
 namtalzūlaḡ xaraihaḡ,
 xojor arṣam ūsajā
 xolbolzūlaḡ xaraihaḡ,
 xara bōbor malgajā
 xarāsada eḡgezə hūr'ilhaḡ,
 tebxeḡ xal'ū malgajā
 tēḡ'idē eḡgəhəḡ,
 zēgē tataza hūr'ilhaḡ,
 zergejē nemēze hūr'ilhaḡ,
 uta nahatai bolgohəḡ,
 udāḡ jargaltai bolgohəḡ,
 gal xotoimo yner xeṣegtei bolgohəḡ,
 gazar xotoimo bajaḡ bolgohəḡ,
 deləḡ haitijin delberȳlhenəḡ,
 delehete haitijin unūlhaḡ!
 urda xormoigin geṣxȳlhenə —
 exi xybȳnde geṣxȳlhenə,
 yner bolgohəḡ;
 xoito xormoigin geṣxȳlhenə —
 xon'i xur'iganda geṣxȳlhenə,
 bajaḡ bolgohəḡ;
 tırgeḡ dȳrenə zēr'itei bolgohəḡ,
 terme dȳrenə yrtei bolgohəḡ,
 xarṣa dȳrenə zēr'itei bolgohəḡ,
 jireḡ sagāḡ adūn'i ezenə bolgohəḡ,
 jəhəḡ ulāḡ xybȳgin xətəlzə hūr'ilhaḡ,
 najāḡ sagāḡ adūgin ezeleze hūr'ilhaḡ,
 naimaḡ ulāḡ exig'in xətəlzə jargūlhaḡ,
 xəlden' xybȳtei eḡgəhəḡ,
 eberten' exitei eḡgəhəḡ,
 alda sagāḡ xoimorto
 arṣam sagāḡ orondon'
 xēr'i ṣinēḡ xexeig'in
 xoimor dundan' delgēlgehenəḡ,
 ūtaiḡ ṣinēḡ umaig'in
 xylzȳr dēren' delgēlgehenəḡ,
 xəxə utahār
 xyi xəbṣə tataza hūr'ilhaḡ,

ulān utahār
 umai exē tataza hūr'ilhan,
 arātī zajāhan
 barūn urda tēng'irte
 xān sagān tēng'ir'i,
 xān sagān tēng'ir'in xybūn
 saxilgān sagān tēng'ir'i,
 saxilgān sagān tēng'ir'in xybūn
 zajā jixe solbon,
 zajā jixe solbonoi
 xuā jixe solbon,
 xuā jixe solbonoi xybūn
 xurdaṅ tyrgen şaragşan,
 mundū tyrgen xybūn,
 mūjā xara exin
 ogtorgōr dýren
 odo meşe xarā,
 tēngerēr dýren
 telmen meşe xarūlhan!

6. ПРОЗА

Записи Н. Н. Поппе

1

xulai mergen axan xurga nogōn dýxei. axajā gerlxlxem geze xartagain
 xānai nādanda oşoxom geze gurbaṅ sara uilā. xulai mergen axan dala xyre-
 heṅ dar'xin zērde mor'ō toxozo egō. t'igēd nomo hādagā egō. tere mor'in
 dugşaxadā zylgīn şenēn şoroi xajā. almai sagān nūr'i erjede altan ul'āhan
 baigā. terēn'i zalāda xun şubūn seṅ şubūn xojor tērō. tere zarbāxaşa xybūşeje
 id'ixem geze abarga mogoi gurba oroizo ēdē garşaba. terēn'i „alaxam“ geze
 xurga nogōn dýxei xeleze, „şadaxa ygeiş“ geze zarbāxad xelē. t'ixlāran' xarbā.
 xarbaxalāran' abarga mogoi zārza yxē. yxexedē mor'in/i tarxida barbagain
 şen'ēn şuhan xyrene. xyn'i tarxida şagain şen'ēn şuhan xyrene. tere xurga
 nogōn dýxei yxē tere şuhanda. t'igēd exe esege xojorō dūdaza asarā. „darşa
 ygei jymimn'i darza, dailaşa ygei jymimn'i dailaba“ geze. tere xun şubūn seṅ
 şubūn jirēd, enēn'i bodxōxār xelsene. ment'in ulān burgāhan, mōnxīn xara
 uhan xojor xeregtei geze, tere xojorōr bodxōxo geze xelsene. tere xojortō
 oşō xojor tēşe. negen'in dēre garād mōnxīn xara uha şirgexīn tende nege
 balga abşa, abād jirē. negēdxin' ment'in ulān burgāhan/i ogtorgodo degdexyin
 tende nege harbā abşa gēgdē. t'igēd jirēd, mōnxīn xara uhār ugāgā, ment'in
 ulān burgāhār soxō „bodogtui!“ geze. t'ixeden' bodō. „jamar udān untaba
 b'il“ geze xelē. zei, t'igēd „darşa ygei jymijimn'i darza, dailaşa ygei jymī-
 jimn'i dailabat!“ geze jixe bajarlaza, nezēd odo hodo egōnē. „dərbōn berxe

baixa johotoi!“ geze xelene. „negin gatalbaş-tā, xoito gurban'in ylēd baina!“
 ternehan sāsā jabā. t'igēd jixe xurmahan garā. „ene jamar xurmahan garana?“
 geze xelēd, dōşō xarxadan ulān nurba-sō xatarza jabā. t'ixeden xun' şubūn
 son' şubūn xojor'i dal'ār n'idēd sā tēn garā. t'igēd jabaza jabaxadan nege
 bişāxan gerhan un'ia garza baigā. sergeden mor'ijō ujaxadan, jolōg'in dāgā
 ygei. geria şigşegte ujaxam gexede, dāxa ygei xirtei baigā. godol'ijō gazarta
 xadxād, godol'idō mor'ijō ujad, gerte orbai. orxodon sagān tolgoitoi ib'i untaza
 xehtene. n'urgandā sagān mōngōn xederge tab'izu xehtene. xedergijin abazu
 ērijō n'urganda tab'ād „ib'i bodo, zugālīja!“ gebe. ib'i bodōd n'urgandā habar-
 dād yzexeden' xederge ygei baiba. „mexelnem geze baintrā mexelylbe-xam-
 n'im!“ gebe. t'igēd zugālād, xurga nogōn dýxei xedergin' egēbē. xөгşōn ib'i
 sūxatai jýmije egēbē. „enēn'i hajadā by yzērei!“ gebe. ternehan sāsā jababa.
 nege jixe dalai xyrbe. terēn'i gatalxa arga ygei baiba. „enēn'i xaişan geze
 gatalxabd'i?“ geze mor'ia ezen xojor xelsebe. mor'ijō hurba: „xer bexēr
 xaraixab-şi?“ geze. „mōnē garahan n'alxan'i eteltər xaraixab!“ gebe. mor'ia
 ezejē hurba: „şi xer zergin xabşaxabş?“ — „mōnē xehan dərēgi nyxen'i heterter
 xabşaxab!“ gebe. t'ize xelsēd, gurban sara gedergē suxar'ā. suxar'ād xaraiba.
 sāda erjede garxadā, xojor xoito xelērē uhaigi dərzē garba. „şi xaraixuin'
 xaraixād uha jāxajā dərōnēbş?“ gezy, baran gujahan barbagain şin'ēn m'ixa
 xodo soxibo. zyn gujahan zyrxin şin'ēn m'ixa xodo soxō. mor'ia uilaba. „ezen
 jābaş! jixe dalai gatalhan xoinō uha dərē ygei gardag ygei-jim!“ geze xebe.
 t'igēd sāsā xartagain xāndā xyrbe. nādan bolozo, xurga nogōn dýxein tyryn
 jēhōn xybyn oşōd baina. xurga nogōn dýxeytei arban bolō. t'igēd „malgāşn'in
 boldogtuin boro tolgoihan ur'ildaza jiregtyi!“ gebe. xurga nogōn dýxein
 mor'ia „b'işn'i etlōb! şimn'i basagan'ş! edemnai zalū xybyd, zalū mor'id mana-
 han garxabşy-dā? bed'i gēgdexebşybd'i? şortō jirbe-xamnai-jim-dā!“ geze
 zugālaba ezendē mor'ia. t'ixeden xurga nogōn dýxei „şi by jāra! malagain
 şin'ēn mana būlgaxab, tolgoin şin'ēn tōho būlgaxab! şi xargajā aldā ygei
 gyigērei!“ gebe. boldogtuin boro tolgoi dēre garād zergelēd tab'iba. t'igēd
 manan tōhōn jixe bolobo. jēhōn xybyn mananda tērzē, xargajā aldaba. xurga
 nogōn dýxein mor'ia xargajārā gyizy, xartagain xān'i ugrād-sō orbo. jēhōn
 xybyn manan'i selmehēn xoino ende tendehan jirbe. „b'i tyryn jirēd xelse-
 berērē basagaşış abādxuib-dā!“ gebe. „zā, abādxuiş-dā! tar'an'i gazar dēre
 yr'eidehen talxan baixa. terēn'i tye guşan bōşxi dýrge!“ gebe. terēn'i garārā
 tye arga ygei baina. „enēn'i xaişan geze dýrgexe beleib?“ geze şibşebe.
 „urdaş sagān tolgoitoi ib'i namda jy egē belei?“ geze sūxatai jýmije abazū
 yzebei. butain şorgol'zon baiba. „ene talxaigi guşan bōşxi dýrgegytyi!“ geze
 tab'ād untaba. untād herxeden', guşan bōşxi talxan'in dýrēd baiba. „talxaijş
 dýrgēb!“ geze xartagain xānda oşobo. „zā, basagadā abādxuibdā!“ gebe.
 „basagaşim unaxa mor'ig'i — gurban xara er'ēn mor'id xadain oroido baixa —
 terēn'i asarād jire!“ gebe. oşoxodon gurban xara er'ēn gērēhed baigā. tedēn'i
 tōmər gen'zēr gen'zelēd, xartagain xān'i gazā asarba. xartagain xara xān
 xarād „tab'i sāşan“ gebe. „beşe mor'işo basagatā egyzem!“ gebe. t'igēd
 gurban basagadtaijan xurga nogōn dýxei xar'ixajā mordō. jaban an gērēhē

аанза хōl xeze jababa. tere gurban̄ basagan̄ xelsebe: „enemnai axanad b'īše, basagan̄ janzatai. b'id'i mexel̄ylze basagan̄ x̄ynde oşxojō jabanabd'i!“ gexedē tēl'i basagan̄ xelebe: „axanad xyn̄, basagan̄ b'īše!“ geze bil'āldaba. „malagār an̄ xar̄baxadan xar̄xabd'i. basagan̄-xadā gudagad geze xar̄baxa, xyb̄yn̄-xadā gedeged geze xar̄baxa. terēn'i haita xar̄xabd'il“ geldebe. tere zugājīn' zērde mor'in'in oilgōd ezendē xelebe: „malagār an̄ xar̄baxadā bolgūza xar̄bārai! şamaija t'ize xelseze bainal“ gebe. malagāşn'in an̄ xar̄baxadā gedeged genem geze gudagad gexejē hanaba. jixe basagan̄ бага basagan̄ xojor „gudagad genel“ geze xelsebe. tēl'i basagan̄ „gedeged gene. demei by xelsegtyi!“ geze bil'āldaba. „enēn'i b'id'i jāxajā bil'āldanabd'i. ydeşendē untaxadā dundā abaza untaxabd'i. t'ixedē xyb̄yn̄ basagaija medexe-bşybd'i!“ geldebe. mor'in̄ terēn'i oilgōd „b'ī ydeşendē ebedēşen bolxob. namaija adūlhan̄ bolozo xonoxoş!“ gebe. ydeşe gurban̄ basagan̄ oro debt'ixer zoşōgōd „nāşā dundamnai unta!“ gebe. t'ixedē mor'in̄ jixe ebeşen bolzū xel'bene turjana. „mor'im jixē ebedebe. mor'ijō xarza xonoxom!“ gez̄y mor'inō zaxada. yr̄ saixalār eđer bolxolār mor'ijō unād xojor narahu orbontoijīn' şirēd „b'ī tyr̄yn̄ oşozo terejē tēxērze baixamn'i. tā men'i xargajār jabāraigtui!“ geze xelēd, tyr̄yn̄ jabād, xonohon̄ gazartā-orxlārā, gurba toirūlza gazar zurād, an̄ alaza xōl beldēd jabadag. gertē xar'ixadan bābai izī xojor gertē etlēd hūna. axa ygei baina. „axa xaişōb?“ geze hurxada xelene ygei. xalūn̄ burdag dolōn̄ tamagain̄ togōndo busalgād jixe bozoīn̄ şanagār burdag udxād bābain̄ tarxi-rū adxād „axa xaişōb?“ geze hurza. „eziş medexe, ezihan̄ hura!“ gene. eziñ tarxi-rū nege şanaga burdag adxād xajaba. „axa xaişōb, xele!“ gebe. „odō urdanhan̄ xoişo an̄g'i m'ixa id'i id'ihēr arāmn'i sūrā, an̄g'i şyrmehe tomo tomohār erxeimn'i betөгө sūrā. t'igēd xērhan̄ an̄nūrhan̄ jirxeden dañxain̄ nāna xyr tamain̄ nyxe hendēd dēgyren xobsor tab'iza xuşād baigā. xyb̄ynei orzo jirēd gal'i urda tē tamxā tataza hūxadan, bagahan'ş xoişo şamda tab'ihan̄ өrmө zēxei dañxai dēr b'ī. men'i ykkehan̄ tyr̄yn̄ tere өrmө zēxei abşa ed'i!“ gebe. „tere xobsor dēgyr jabād oşo!“ gebe. „eziñ xyrēr xobsor dēgyr jabaza dañxai dēr oşozo jabatarā semөrзө nyxe-rū unaza yxebe. eziñ ize şamai a alaxab geze hanan̄ gēd bajarlan̄ bodōd gunan̄ buxain̄ araha bytygēr өbşēd terēn-sō xeze ydēd dalain̄ ojōrto xajaba“. geze basagandā xelebe. basagan̄ eziñ bābai xojorō xalūn̄ burdagār galdaza alād xēre xajaba. dalain̄ erjēr axajā b'id'irze jababa. balbānad zolgōd „ende tulamtai sagān̄ mөngө unagāhan̄, namada olozo asarza өgīt!“ gebe. balbānad terēn'i muxarūlza erjede asarza өgөbө. ternē gertē asarza xubxai sagān̄ jaha oro debt'ixer dēre delgēze xelīn' xel tēşen, garīn' gar tēşen, tarxīn' tarxi tēşen tab'iza xebt̄ylēd, degelērē xuşaza өgēd, mor'ijō sergedē ujād, emēlē xojor xon-xodo jabagşa jabadalā beşēd „bod borxon̄ bol'zūxai bolxomn'i. axa xoitō namaija by xar̄bārai!“ geze xelēd jababa. gurban̄ hamagan̄ jirēd, mor'i tan'ād, gerte orbo. orōd degel yrgēd xar̄xada xubxai sagān̄ jahan̄ xebtebe. jixe basagan̄ бага basagan̄ xojor „b'id'i x̄ynei mexede jabanabd'i!“ geze tēl'i basaganda gārād gazā gyildeze garba. tēl'i basagan̄ „b'id'i ene daidada jirehan̄ xoino xān̄ x̄yn'i basagad-ād nege erdem xedəlgө ygei jyn̄de jabaxamnaib?“ geze boholgo alxuād baina. egeşe d̄y xojor hērşө texerze orōd, бага basagan̄

xəl dēg̃yr alxuād, m'ināgār nege soxōd, bodo gēd garba. jahaᅇ zalgaldād b'i-
 šāxa b'išāxa m'ixatai bolōd xebtebe. tēl'i basaganᅇ taldan dūgār alxuād bodo
 gēd, nege soxōd garba. t'ixedē m'ixan'in d̃yrēd haja yxehaᅇ xynᅇ šinzetei bolōd
 xebtebe. jixe basaganᅇ tolgoi dēg̃yr alxuād, m'ināgār nege soxōd bodo gēd
 garba. „ene ezī x̃ynei tarxī dēg̃yr jynde alxunabši?“ geze xelegēd bodobo.
 boᅇo gazā garᅇa mor'itojō zolgoldōd, emēlē xojoᅇ xoxodo egeᅇejē beᅇehaᅇ
 beᅇeg xarza jixe uilaza udāᅇ hūba. gurbaᅇ hamaganᅇ sajaᅇ ᅇanād „baha enem-
 nai xaiᅇā oᅇobob?“ geze gertē xezeze abādaza sajaᅇ xamta ūza, t'igēd xamtā
 xonozo, aᅇnūrta jixe jabadag. zērde mor'inō xulmalzama ᅇexenhaᅇ xoiᅇo, xon-
 dolzomo ūsahaᅇ ur'āgᅇa aᅇ aᅇzaa jirdeg. t'igēd aᅇnaza jabaxadā oi-sōgūr bod
 borxohᅇ bol'zuxai xoigūr oroigōron n'ideze jabadag. „ᅇī men'i egeᅇe-xadā
 xub'ilā, men'i egeᅇe b'iᅇe-xadā by xub'ilā. b'i ᅇamaija xarbaxam!“ gebe. „axa,
 namaija by xarba!“ gēd egeᅇen bolzo garᅇa jirebe. egeᅇetei oi-sō ambār
 bar'iza eᅇēd xaxad olzojō eᅇēdēg bolbo. gurbaᅇ hamaganᅇ xelsebe: „oi-sō
 enemnai jyᅇtei bolobo? xaxad olzon jynde dutaba?“ geze. negete malagārta
 aᅇnaxajaᅇ jabaxadan mor'in'in h̃ylde utaha ujad, utahanā yz̃yr bar'ād, xoinohaᅇ
 daxaza oᅇobo. oi-sō xulai mergenᅇ oᅇōd, nege ambārta orōd, tamxā ahāgād,
 sāᅇā jababa. gurbaᅇ basaganᅇ oᅇōd, tere ambārta orbo. orxodo ur'aiᅇ xamta
 jabāᅇa xurga nogōᅇ d̃yxei hūna. „xērxyi, oi-sō gansārā hūgād bēhedē xūr-
 hatāᅇ! nāᅇā jire! bēhejō yz̃yle!“ gēd bēhin' yzeze baixadā nege hamagan'in
 ᅇanaga-sō yxer tūlga xailulād, ᅇixen-sōn duhāgād, duhāxalār xurga nogōᅇ
 d̃yxei yxebe. yxexlāran sāᅇin tyl'xēd garᅇa xar'iba. ydeᅇe xulai mergenᅇ gazā
 jirēd „egeᅇe garᅇa jirē! aᅇā temē būlgalsa!“ geze dūdaba. ygei-xadan gerte
 orxodo yxēd xebtebe. xūrsag'in' xēd, gunāᅇ bugaiᅇ eberte bar'iza ujaᅇa. „ᅇī
 namda dala xyrterē xaragdaza jabārai!“ gebe. t'igēd gertē olzojō bultin'
 asarza jirbe. gurbaᅇ hamaganᅇ xelsebe: „oi-sō enēnde olzojō eᅇēdēgād mēnō
 bultin' asarza jirbe!“ geldeze jixe maᅇguba. daᅇinᅇ aᅇnaxada tere buga xazū-
 gāran xaragdaza jabadag. t'igēd xaragdaxajaᅇ bol'ibo. negete zor'igūta xonohᅇ
 b'id'irze jababa. oroi ydeᅇe ail'i gazā tudād, ᅇagābar'ta oᅇozo baixada, nege
 xogᅇohᅇ ib'i b'iᅇāxaᅇ basagan'i uilaxada tālaba „xulai mergenᅇ nagasataiᅇ,
 xurga nogōᅇ d̃yxei exeteiᅇ, xarza m'inā bābaitaiᅇ!“ geze tālaba. gerte orbo.
 „sēᅇtei gerte jynde orzo jirēbᅇ? jaba! gara sāᅇā!“ geze yldebe. „ene basagajaᅇ
 tālxadatnai haixaᅇāza orzo jirēb!“ gene. „baha daᅇinᅇ tālagtui!“ gene. t'igēd
 tyr̃ᅇᅇinᅇ johōr tālaba. tere xurga nogōᅇ d̃yxei gēᅇe tanda xānahaᅇ jirehīm?“
 geze hurna. „sūlgan dēremnai xūrsagtai yxehaᅇ xynᅇ xebtē. terēn'i gertē asarza
 yzexede ᅇixen-sōn yxer tūlgaᅇ baigā. terēn'i eᅇ'irbēr tataza abababd'i. t'ixe-
 den jō jōlōd bodobo. bodoxodon xarza m'inā geze xyb̃yndē hamaganᅇ bolgozo
 eᅇēbēbd'i. t'igēd basagatai bolhoᅇ!“ geze zugālba. „tere b'ir'i xyb̃yntnai
 xānam?“ geze hurba. „tērdē oᅇohohᅇ!“ geze xezebe. xoinohaᅇ tērdē oᅇozo
 egeᅇetejē zolgoldobo. t'igēd gertē xar'iza jargaba.

Записи А. М. Хамташлова

2

zailajā mešxəzə toxoiṇ xyb̄yṇ mūxṇ gēṣe oixondo garza jirē. t'igēd zailajā hērgən abāṣa jadā. t'igēd ērē n̄yze jirē. ternei xoinohan zon n̄yze jirē. ternehan xoiṣo tendē hūza baigā. tendē ədəzə jargaza olon bolzo baigā. ternehan bargazanda jorgōṇ ərxe bulgad xyn jirē. jāragta gēṣe gazarta hūgā. t'igēd xamnaganda xaṣūlād, malā dēremdylēd hērgē n̄yze garā. ternehan xoit-tē guṣād ərxe bolzo n̄yze jirē. t'igēd xul'i ygei nojo ygei baigā. t'igēd axadṇ baida xojor irx̄y garṣa, zaihan uxāza abṣa jirē. nojotoi bolzo xamnagandā bul'igdaxajā bol'izo, ternehan xoiṣo zonin' n̄yze jire jirehār olon bolō. t'igēd xamnagan'in bul'igdād, n̄yze garā. xamnaganai zygei taiṣā geze baigā. tere xartai bexel xyn baigā. t'igēd-le bur'ād xyn xamnagajā yldēd jargaza hūgā.

3

urda sagta bajadta nojodto hūza jabāb. dolōtoidō xon'iṣo manaza jabadag baigāb, xəgṣən izitei. ternehan xoiṣo xəgṣən izi daxaza jabadag baigāb. t'igēd-le arban gurbatai bəltorō x̄ynde hūza jabāb. arban dolōtoidō xadamnaza oṣohon baigāb. xadamdā jabād-la, xor'i xyrēd, hērgē xar'iza jirēb. tere xadamdā-xadā jixe xaṣalulza jabāb. arban jəhətēidē basagatai bolhon baigāb. tere basagam xaxad jil bolōd yxehan baigā. gyzēn-sōgō basagatai baiza xəgṣəndē jixe soxulza baigāb. t'igēd-le basagam yxēd, gertē gurban jilde ebedēb. gertē gurban jilde ebedeze edegēd, xor'in tabataidā nege basagatai bolōb. baha tere basagam yxehan baigā. t'izel baiza jabahan xym-dā. xor'in jəhətēidē nege xybyṭei bolōb. tere xyb̄ym mēnē b'i. guṣataidā nege xar'i bolhon baigāb. tere xəgṣəmn'i yxehan baigā. xyb̄ym nege nahatai ylē. t'igēd-le ind'ib'idālār gurban jil hūgāb. t'igēd bulag geze art'el'da orōb. art'el'da jil baigād, xomūnda orōbd'i. xomūnda orohār dərbən nogōjō geṣxeze jabanam. xolxōzdo orxohan xoiṣo xədəmər'i xelsēd jabābd'i. əngərəgṣə jilhan xoiṣo exener xədəmər'i xēb geze jabadag-āb. əngərəgṣə jilde tarāskinā jirze d'il'igād geze exeneri təlōgəlōgṣə olohon baigā. tere guṣan jorgōṇ xyn xehan xədəmər'in tere ogorōd tar'ābd'i. dolōn p̄yd arban hynte xortōbxo xajābd'i. xabūsa xajābd'i. xomūnain gazar dēr argāha ynehe adxābd'i. t'ize baizal xədəmər'ilēbd'i. nege gā ob'ēs xajābd'i, nege gā ṣen'ise talxa xajābd'i. sel'pōdō guṣan taban p̄yd xabūsa əgēbd'i. surgul'in int'irnāta taban p̄yd xabūsa əgēbd'i. nege arban p̄yd xortōbxo əgēbd'i. tize baiza xədəmər'i xehan gēṣəbd'i. xor'in p̄yd talxa krāsna obōzdo gārga abāṣa əgēbd'i. ylegṣe talxajā mēnē xojor

gā talxa xajābd'i. mēnē jilde guṣād p̄yd xortōbxo xajābd'i. xabūsa, tamxī xajābd'i. xojor zūn solxōboi abgl'igāsa abāhamd'i. deṣeṇ solxōb krāsna nar'ādxa geze saml'ēte badar egēhamd'i. ene exenerei xedemer'ilēhēn orbōto ene baina. eṅgeregṣe jilde guṣaṇ nege ondo jāsl'i n'ēhaṇ baigābd'i. xor'iaṇ багаṣūlār n'ēgēbd'i. t'igēd exener jixe tuxaṣarū bainabd'i. tere ogrōdnai jixel baina. багаṣūlā adūlxadā tuxaṣaraza baidagabd'i. jāsl'ida egē-xada багаṣūl jixe seber baixa geze hanadag bainabd'i. teremnai xyṣen dērē bolzo egədөг ygei baina. t'imel baidagabd'i-dā. jyme oilogxōr jixe бага bainabd'i. bainabd'i. manai ende manda xelze oilgūlza ɔxə xyṇ xomor baina. exener t'ine. zalū dōgtor b'i-xadā jixe haiṇ baixahaṇ geze hanadagabd'i.

4

Altaṣa mergen.

altaṣa mergenei gergen'in jixe haixaṇ xyṇ baigā. tere gergin abxa geze xontor xān jixe oroldozo jixe muṣxaldaza baina. xyden xonogto dubūnai tar-xida garṣa, xyden dolōn, gurban dolōndo xor'i nege xonogto muṣxaldā. tere altaṣa mergen bul'igdaza daragdaba. t'igēd gerten jirze tere gergin abādxam gene. t'igēd bolbol „namda men'i gergen bolxūṣ?“ geze hurna. t'ixeden „bolxo ygeib!“ geze.xelebe. t'igēd bolxo ygeib gexeden n'ydin' huxalza abād, tēmer bōṣxi-sō xāza orxino. t'igēd tēmer bōṣxi-sō jabaza jabantarā, xybyṭei bolxo bolno. t'ixedē tēmer ojōr'in sēmə soxizo garna. t'igēd tere xybyn'in butain ṣorgol'zoṇ dēr garna. tere gargād „xybyṇ bolxo-xadā butain ṣorgol'zo id'ize xyṇ bo'ōroi-dā, t̄ynei bolxo ygei-xadā butain ṣorgol'zondo id'ylērei-dā!“ geze xelēd-le orxōd jabā. tere zēr'i tūza jabaxadan nege dāgan gansārā oroilozo gyize jabaṣana. tere izijē eze ygei hōrde xāna-dā. tere xybyn'in butajā ṣorgol'zo id'ize xyṇ bolno. xaiṣaṇ geze xeltei bolgōb gexede tere dāgan hyl dēlēhēnde ṣyrgelze xēldə orūlna. t'igēd tere mor'iaṇ ezen xojor bolzo, bol'zūxai aṇnaza xōlojō olno. t'igēd tere xybyṇ arba naha xyrze, aṇ gōrēhə bar'iza id'ine. t'igēd arbaṇ taba naha xyrne. zei, t'igēd tere esegejē nomo hādajin' ēr'jē n'utagtā yxerei xor'ō-sōxi ṣebxe-sō xadalšana. t'igēd tere xybyṇ tere hādajin abṣa bejedē zebseg xeze jabana. tere xybyṇ ailā axa d̄yje gul'dxana. zei, b'i zēr'ijē nexexem gene. t'ixede ṭabaṇ zūn x̄y gul'dxana. gul'dxaza tere xontor xāndā oṣono. oṣōd „zei zēr'im ɔxyṣ?“ geze hurna. „ɔxə ygeib!“ geze xelne. t'ixeden tere xybyṇ „ēmei erdemēr jadalsā-xadā erxeiaṇ erdemēr bololsoji-dāl“ gene. t'igēd tede talda garṣa, jixe alalsāṇ xarbalsāṇ bolbo. tere xybyṇ tere xājā darba. t'igēd tere zēr'ijē gedergeṣen abādaba. zei, t'igēd tere zēr'ijē abādaza tere zēr'ērē zēr'i xeze exetejē jargaza hūna.

Записи Л. Ч. Гомбоина

5

Dər bən aṅ.

dərbən aṅ jabaza baigā: xara gərēhən, temən, ynegen, şono. tere dərbən jixe əldə. tedener aṅnaxa geze jabā. „jy id'ixemnaib?“ geze xelsəd „temē id'ijībd'il“ geze. temēgē alaxadā xara gərēhən'in'-xadā m'ixajā əbşə. dotorō arşaxā oşō. ynegen-xadā şonodō xelne: „enəxen bərin' id'eleji!“. şonon xelne: „ygei, bərin' id'ize bolxo ygei. xara gərēhəmnai gāraxa!“ geze. ynegen xelne: „byty temən bəreṭei imy?“ geze xelne. şonon' „zā, id'ijībd'i-dā!“ geze xelē. ynegen'in' daxin „harxinsag'in' id'ijībd'il“ geze xelene. şonon' xelebe: „gārxa, by id'ijil“ geze. „haixan temən harxinsagtai imy? id'ijil“ geze. ynegen'in' baha „del'yjin' id'ijil“ geze xelne. şono xelne: „by id'ijil odəş gārxa!“ geze. xara gərēhən m'ixajā otolzo dūdād, şono xentenei xazūda jirəd „bərən' xānam?“ gene. „byty temən bəreṭei imy?“ — „harxinsag'in' jāgāb?“ — „haixan temən harxinsagtai imy?“ — „del'yn' jāgāb?“ gəd hurba. „demexei temən del'yṭei imy?“ geze ynegen xelē. „jāgāb?“ geze xara gərēhən badarna. ynegen xelne: „sād'xi zulbagar sagānhāş bolōhom-dā“. xara gərēhən şonojō dabtaza ar'ilna. ynegen'in'-xadā m'ixajā gansārā id'ize dūdā. tere ynegen-xadā şibşene: „igəd bejērē jy id'ixe beleib?“ geze. ynegen xadain xabsagaida oşozo xebtexe geze şibşəd, tere xadain xabsagaida xebteze baina. tendē jixe udān xebtəd əldə. t'ize baixadā nege bugija zolgono. bugija zo gōd xelne: „b'i jixe əldəzo baina gēşeb'i. b'i ende baiza baixab. namaija şi xabsagai dərhan gyize jirəd mərgəzo alal-dā!“ gene. buga dərhan gyize jirəd-le, mərəgxin tende ynegen xazū tēşē gyize ar'ilna. bugan'-xadā tendē xyzygē bulgarza yxene. ynegen bugajā m'ixa id'ize baina. bugajā tarxi şulūn'i zabaharta abādaza xabşulna. t'ize baixadan' xara gərēhən'in' jirē. ynegen xelne: „şi jixe şinēṭei belei-yş? xod tataza abal-dā!“ xara gərēhən-xadā xod tataza abana. şaṅgār xod tataza abxadā gederşē unana. unād baixadā burgāha zūgād xebtene. burgāha zūgād n... geze baina. „n... geze baigā-xadā yxexeş, aṅ gē-xadā jargaxaş!“ geze ynegen xelne. xara gərēhən „aṅ genem!“ geze dōşo xal'tarza unād yxene. ynegen-xadā xara gərēhəjē m'ixa baha id'ine.

Записи Н. Н. Поппе

6

manai komūna-xadā m'ingā jəhən zūn guşan ondo xabar n'əgdəhan baigā. t'igəd n'əgdəd baitaran aimagai tələgələgşəd jirze allain negen „azal“ komūna, manai ene „bl'yxer“ komūna, am'ārā nege art'el' ene gurbaigi neged-xəd, nege byxel'i komūna bolgoson baigā. tende nege xojor zū garan ail bolōd baintarā, nege hara-sō xamtā baigād, nege zar'imn'i-xadā xədəgei əmşin zon bol'zo garād yl'egşe zon'in „azal“ komūna „bl'yxer“ komūna xojor bol'zo halā. manai bl'yxer-xadā deşən naiman ail bol'zo halā. jyn-dərhan halāb gexe-

den tyr̄n-xadā komūna n'ēxedē xaşalaŋgār orūlhaŋ baigā. t'īgēd hylde zon-xadā haiŋ durārā komūnda orxo geze medexedē komūnhaŋ garā. tere yjeden p'ir'igib jixe bolohaŋ baigā-dā. manai derēn'i zon dunda eldeb eŋgīŋ gr̄pa bolozo zoigi jixe uimūlā. tyn'i aimagai namai xorōnhaŋ r'inçenō gedeg x̄ygi egeze, manai bl'yxer komūnda el'gēhaŋ baigā. mōŋ tere r'inçenō jirze tere eldeb olōŋ gr̄panūşa bol'ulza ygei bolgozo, derēn'i zoigi-xadan bultin ebtēn orūlza, tere oŋ-sōgō namarhaŋ eχilen er'gize ērjē haiŋ durār komūnda orō. guşaŋ negēŋ ondo xojor zū garaŋ ail bolōd baigābd'i. mōnē guşaŋ xojor ondo zūŋ najāŋ ail bolōd bainabd'i. tere garhaŋ zon j̄yn-dērhaŋ garāb gexeden negedēxin — argan'izāca trudā izd'el'şene b'i bolxodon xedemēr'i xeze jalaxa ygei zonūd garna. xojortxin — ene xamzānai zygēr-xadan zondo xubāgdaxa barāŋ xomor bolō. xamzānda jirehaŋ barān'in-xadā gagsa eldeb olzodo gardag. tyr̄n-dērhaŋ bolno geze hananab. jāxadā t'ize hanābş gexede, eŋsīŋ azaltaŋ xereme ba eldeb olzo bar'ād alād, xamzāŋ ba olzīŋ naimāşaŋhaŋ bēs sai tereḡyten'i dutamag ygei abād baidag. kolxōzaiŋ zon-xadā olzo ygei zon met'i baidag geze. t'īgēd tere xedē zoigi xarxadā daxaza garna. gurbad'xi pr'işinen — argan'izāca trudā izd'el'şene zebēr ba sag daruidan xegdeze şadana ygei. imenyd dērhaŋ xamtīŋ azalhaŋ x̄yn̄yd garna.

7

manai ene derēn'i 'somondo-xadā şazaŋ jixe delgerhaŋ, lama xuvrag olōŋ baigā. tasag tasagārā bol'zo baigād, n'utag ber'idē nege nege gabza geze lama, gebşener ezelhaŋ baigā. t'ixede derēn'i bultin gartā bar'ihanē nege bajaŋ bazar pāsuīŋ, udāxa bajad nege xydenē baigā. bajazaxadā naimā xeze bajazaxa baigā. aŋnūr'i jixe x̄yldeg baigā. ortondo naimā xedeg baigā. nege būgai saxūr negēŋ xermende xyrdeg baigā. nege hynte tohoŋ tabaŋ xermende xyrdeg baigā. tere nege hynte tohoŋ tabaŋ xermeŋ bolzo baihan'i-xada bed'i medexe johotoi-bşebd'i. tere zērērē tede bajad j̄y xēd baina? tere-xadā tere xerme alahaŋ zon jamar zon baigāb gexede, ene ger-sō hūza baihanē batrāg b'idn'āgūd bainabd'i geze medexe johotoi. mōnē ene guşaŋ xojor oŋ bolōd baixada olhoŋ xērme olzomnai tere sagaiŋxid'i mexelegdeze bajad nege tabaŋ mōŋgēn'i saxūrār eχejē bol'izo ērīŋgē xamzānda egeze, el'i medegdehaŋ tāgsār xudaldaza, xeregselē bytēnebd'i. bed'i-xadā ugt'abr'īŋ xub'isxalīŋ erdem surgūl'ārxi medxe ygei baibal, ene zөгөрө olzo omogi bajadta mexel̄lxē bol'ihonō medexe johotoibd'i. t'īgēd tere arbaŋ dolōŋ oŋ-xadā xāŋ unaza, erxetenei sereg'i eχilze, arbaŋ naimaŋ, arbaŋ jōhoŋ ondo xagāŋ zasagai ylegdel ezerxeg generālūd zēblētē zasag'i ygei xixē geze muskvā l'ēn'iaŋgrāşa zyg byr'ēse xal'şāg den'ikinē mete xara şunalta xap'itāltantai negedeze, xydyi jixe xysē gargaza baixa yjede manai yḡy aradai xyb̄yd ulāŋ sereg part'izāŋ azalşanāsa garhaŋ ulāŋ sereḡyd eb xamtīŋ namai udardalgār ba mōnēx'i daisaŋ bolhoŋ sagāŋ band'id s'im'ōnov xal'şāg mete am'itaşa xilīŋ şinada xyrtele yldeze gargagād baixada, manai zēblētē gyrenei algazal jixe unahaŋ baixada şine azalai zasalal b'i bolhoŋ baigā. tere şine azalai zasalal j̄ym gexede bed'i medene-bşybd'i. xāŋ unaza erxetenei sereg grazdānska voinā bolxodo

jixe fābr'ig zavōd mašina jixe emderheṇ baixa. jāxadā t'im bolhom gexede vojōno komon'izamai yjede xen'iṣ medexēr prodrov'ōrdxo geze xūl'ia zax'irgabēr yxer maligi mor'igi abādaxa johotoi baigā. bed'i oilgoxo johotoi-bṣebd'i. tende nege ailai ger dērxedē ṣamahān uha erze baixa ygei, jirēd abādxa johotoi. tynṣelen vojōno komon'izom gēṣe seregei ṣanga zaxiralta-bēr xereg-selē bytēze baigā. t'ize baixada manai endexi bajad manai zonoī dunda xudxāha xeze baigā. jym gexede, bol'šov'ig gēṣe mū xūl'i, bil'adag xūl'i, sagān s'im'ōnov gēṣe haiṇ xūl'i geze yge jabūlhan baigā. bol'šov'ig-xadā tere zēr'ije xōloi tezēxejē abā beṣe. ezerxeg tyremxei generālūd xar'ia xap'itāltantai am'ēr'ixa mete am'itatai negedēd, zōblōtē zasagā unagāza, man'igi bogōlṣoloxo baigā. tere-xadā tere mōnē men'i xelegṣe ulān sereg krāsna part'izān gēṣia aṣa tusa-bār ene ṣine azalūn zasalal-bēr manai xotoiṇ ba xedēgīn azalūd degzeze xen'iṣxe medexēr xoto gōrdoi fābr'ig zovōd tynxei edleligi bolbosorūlxa oron t'izōlo l'ōxko indystr'i geze xynde xōngōn indystr'i b'i bolozo, mōnē xydyi mašina tašina garza, xedēdē manda tere jixe bajadūn orondo kolxōz komūna b'i bolozo, tere men'i xelegṣe tan'ṣ medehan. tere xyden zūn lamanarmanai ēsērzo, terēn'i orondo surgūl'i sudar b'i bolozo, ivrōpīn erdem delgerze surgūl'itan olon bolozo, edegē bolxodo xyn xyjē doromzol'zo, ede zōgēr'ia mōlzōlgē ygei bolozo, mōlzōdōg bajadnai dūhaza, xen'ṣ xyn erxe ṣelē abād-la, erdem surgūl'itai bolōd baixada medexe johotoibd'i. t'ixede mōnē medenebṣybd'i. xor'ia taban onās exelze manai ende gazar uhanai tegṣelber bolxo geze xedōmēr'i bolxodo manai n'utagai n'udargaṣan gazarā tegṣe xubāxa ygei geze manai zonoī dunda jixe xudxāha jabūlhan baixa. ziṣēlebēsny erden'i r'inṣenei gēṣe xulāg dalain xoināsa saldagan ezī jirbe geze, xor'i mōngoldo nynxe geze suglā xydyi-ṣege xehan baigā. tere erden'i bolbol lamanartai jixe ebtei, lubsan bātarūn gegṣe lamīn zōgēr'ije xeresxōmdo orxo ygei geze, zarga xeze xydyiṣ jabadal xehan baixa. tereṣxe jyme bytēgē ygei. m'inaṡa tuxai tōxrōg manai xeresxōmdo orhan baixa. t'igēd tere erden'i xor'ido nynxe geze baitarā, dēde zurgānda medegdeze gepy-bēr sōlōlgōdē garhan baixa. odō xar'i t'igēd xozom xor'ia naiman ondo burnarkamz'em pravājav gegṣe xyn jirēd, gazarai xub'jār'i bolhon baigā. gazarai xub'jār'i bolxodo mōn xulāgnūd-nai gazar abxa erxeteibd'i geze, xedōmēr'i jixe xehan baigā, ag'itāsa xudxūr'i xehan baigā. pravājav xelxedē xulāgūdtnai gazarai suglānda baixa johotoi, zōblōsōxē dagūtai gehan baigā. t'igēd gazarai suglānda naiman ēdēr'i suglān bolzo guṣa garan mal alaza id'ihan baixa. t'igēd xozom xor'ia jehōn ondo azal geze xomūna n'ēgdeze, nōxēr arabzājav mezitov exilhan baigā. tere xomūnaigi exilxe yjede p'ergīb bolhon baixa. tere p'ergīb xaiṣan gēd exilbe gexede, ūdxan-xadā negedexi manai derēnde eb xamtīn nam johōṣolon togtozo ṣadā ygei baigā. togtohoṡ baibaṣa namūn geṣegyner L'en'ia bagṣin gol' ṣugamī medexe ygei baigā. xojortxi bolbol manai batrāgūd ūrdan xulāgūdta jixe daragdahan baigād, tere xorojō hanaza odō xulāgūdtaī temsēse sagnai jirbe geze, xulāgūṣa zēr'ia dūhaxadā temsebebd'i geze oilgō. bed'i xulāgtai gagsa zēr'ia talār yxer malīn dūhaza temsēse geze oilgoxo ygei, bed'i ynexērē temsexedē ekonom'iṣeskīn talār-xadā ulas tērīn talār temsē

xeze bolxo baigābd'i. gurbadaxi manai t'ime sesen xulāgūd)tere id'ijologiçeski pol'it'içeski talārā medexedē zēr'dē araskulāçavan xylxe durtai. jāxadāb gexede somonoi zēbləl-bēr oşōd abtād baixada zēr'imnai beşegdeze, odō xar'i manai busa bol'zo exilbel, t'igēd abagtui xubāgtui geze baigād, tegynās gadana seredn'āg bedn'āg xojor'i dunda xudxagūr xeze rasxōl xeze eb tasarūna. ene xedemər'i jabagsagār jamar şanar garba gexede, ene baihan zon'i medexēr guşan oᅡgūn exi-bēr odōş johoto p'er'igib manai exilēd, arba xor'in xyn bū bar'za band'id mete somsov'ēdei zas'idān'i degere nege sən'i xor'in taban xyny seredn'āg bedn'āgūd'i songoxo ba songogdoxo erxe xasagād, tere-xy sən'idē n'utag byr'ide garza negezebel bolōd, nege zar'imnāsa toho m'axa abza id'ēd, zar'imn'i xulūgād, tere jixe p'er'igibese dumda şadaltan aiza, mal adūsni jixe xorōhan baigā. algazalda zon sanā zoboxojō bol'izo xabtagai xomūna bolxodo belen zēr'i suglarba. ygeitei baja ygei xomūna bolbobd'i. şen'i men'i gexe jym ygei, tegşe id'ixe, tegşe emedxē bolbobd'i gēd, tere xor'in jehēn oᅡgoi segylhan guşan oᅡgoi exēr nege zar'ima p'er'igib xehan araskulāçavan xehan zon manai derēnde nege nege xyn arba arban yxer alaza xudaldahan baixa. tere yjede xulāgūd al'ibā arga-bēr malā xorōzo edēr sən'i ber'i oroldolgo xehan baixa. xulāgūdai zēr'ije l'ikv'idās xexe bolbo geze l'ikv'idās kak klās xexe bolbo geze, spoloşnā kol'igt'i-vizāsa bolxo geze xelsedeg baigā. terēnē-xadā bed'i xedegēde jixe burū oilgohon baigābd'i. l'ikv'idās kulakā kak klās gēşemnai xabtagain komūna bolhon baixa xoino bolxo baigā. segylde-xadā bodoxodomnai manai derēnde xor'in jehēn ondo yxer malnai zurgān m'inğa xojor zūn xor'in jehēn golōv baigā. xon'in mal gurban m'inğa deşen dərbē baigā. mor'in adūn naiman m'inğa jehēn zūn jire baigā. mēnē guşan xojor ondo yxer mal bolbol xojor m'inğa nege zūn arban dərbē, mor'in adahan jehēn zūn najan nege, xon'in xadā m'inğa dolōn zūn joron xojor baigā. otepēde m'inğa negen zūn dalan nege xon'in, metepēde m'inğa dərbēn zūn xor'in jorgōn yxer. manai derēn somon-xadā kolxōzdo orōd baihan ailūd dərbēn zūn najan zurgān baina. kolxōzdo orō ygei emsīn azaltan joron xojor, xulāg arban naiman ail edēn-sohan il'gēgdehan baina. ene tōgōr bolxodo xor'in jehēn on guşan xojor on xojoroi malūn tōgōr bolxodo mal jixe xorhon baina. dərbēn m'inğa nege zūn arban taban ebertei mal xorohon baina. ene jynhan bolbo gexede tere jixe guşan oᅡgoi p'er'igibte xorō geze medexe johotoibd'i. tere p'er'igib-xadā tere sagtā dēde zurgānūdāsa xemzejē abtaza zasagdasan baixa. t'igē-bşy. xyised sain bolozo zahagdaza şadagdā ygei baixa magad. edegē guşan xojor ondo gurban yjīn batrāg jabahan oᅡgōnov garma gegşe nege in'ētei, nege бага мор' той им xynde sr'ēdstv projozvōdstvo xarā ygeijēr somonoi zēbləl ene mēn oᅡgōnov gegşede xatū aşalta egehēn baigā. tendehan tegyn'i aimag xəngəlbə. tynēs gadana bed'i aşibxa aldūr xibeşa bytehan xehan manai jixe baina. jyndeb gexede, manai derēn'i somonoi dərbēn zūn najan jorgōn ail eb xamtīn azalda orzo, edegē azalbān maşīnīn xysebēr jabul'za baixada xedyi jixe dast'izēn'i sain baina. z'ornovoi kul'tūra arazr'işāiza şadahan bainabd'i. xor'in jehēn ondo manai derēn'i somondo xojor eb xamtīn

azal baigā. negen'in „azal“ komūna, xojortxin' „bulag“ art'el' baigā. t'ixede manai derēn'i somonoī pos'ēv xor'inə jəhəə ondo zūə guṣanə tabanə gā najanə tabanə sōto baigā. guṣanə ondo tabanə zūə guṣanə xojor gā najanə dolōnə sōto, guṣanə negenə ondo naimanə zūə jireənə dərbənə gā tab'inə tabanə sōto, guṣanə xojor ondo m'inəga xor'inə jorgōnə gā naimanə sōto. ene m'inəga xor'inə jorgōnə gā naimanə sōtohanə komūna bl'yxer dərbənə zūə xor'inə jorgōnə gā xajahanə baigā. komūna bl'yxer guṣanə ondo āvgusta sarda deṣənə dolōnə xaz'aistva b'i bolhonə baigā. zūə jireənə tabanə jodōg, zūə xor'inə gā pas'ēvtai baigā. mənē guṣanə xojor ondo zūə najanə gurbanə xaz'aistva, jodōg zurgānə zūə tab'inə naima, ebertei mal naimanə zūə dalanə zurgānə golōv, mor'inə dərbənə zūə gurba, xon'inə zūə najanə gurba, gaxai arba, arbād porōd'isto yxer buxa b'i. sas'jal'nai sastāv — batrāg xor'inə gurbanə xaz'aistva, b'id'n'āg jireənə tabanə xaz'aistva, seredn'āg tab'inə naimanə xaz'aistva, slūzaṣça dolōnə ail b'i bolhonə baina.

manai zatrudn'ēn'i jym gexede manai derēnde xoto gōrdohanə xolo, sainə maṣina taṣina xyised jirene ygei, eldeb maṣinīnə tohonə al'ināpta ba busu-ṣu xeregseltei jyme jireze ṣadana ygei. enhanə urda mesesē b'i bolxo geze xeleg-dēd edegē xyrtter ygei. t'īgēd ene ed tavār, gutlai ula, xara arasa metinə jym ygeideze kolxōzīnə zonə jixe nastorn'ēn'i duranə mūdaza, nege zar'ima xynə kolxōzāsa garza baina. xojortō — kolxōzīnə dunda gegērelei jabadal bes'ēde bolonə gazēd un'ṣalgaənə bolono ygei. t'ynēs gadana eṣēd trudā nōrmo' vīrobodxo oilgono ygei. ene xədəmər'ije jabūlxə xynə ygei baina. ene metinə trūdne mom'ēntūdta klāsovoi vrāg ērīnəgē l'ēn'ēr agitāsa jabūlxada kolxozīnə dunda jixe belənə baina. ene metinə dutū dumdaigi arai-kolxōz-sajūzāsa xyised oroldolgo xeze ṣadaxə xymyənə jirene ygei. jirbeṣa naprāgt'ig dēre xədəmər'iləzə yzē ygei. xaz'aistv'ina pol'it'ig bagār izuṣāhanə, ōpod bagatai xynə baina. n'utagai namīnə egyṛ kolxōzodo urkavad'it'il' eṣədē ērīnəgē algada xədəmər'ilē ygei, yseg nom medexe ygei, ulas tərīnə ursaza baigā t'ikūṣaja pol'it'igtai tan'ildā ygei, namūnə geṣegyṛd nere zygēd jabahanə nege zar'imn'i il'genem. t'ixede urkvad'it'il'āsa kolxōzīnə udxa ṣanarīgi yle oilgosnāsa, xojordoṣi bolbol eṣəd trudā, nōrmo vīrobodxījo xynde oilgūlxāsa baitagai, ērē oilgoxo ygei urkavad'it'il' baiza bolxo. enēgyṛ bolbōsa kolxōzīnə xədəmər jixe berxe, kolxōzno māsa eldeb snabzēn'i ba xehanə trudā zarplāṣa xyised gartā abā ygeiāsa jadagdana.

8

manai arb'izal komūna xor'inə zurgād'xi ondo b'i bolhonə baigā. ene komūnīnə b'i bolxodo manai ene n'utagai buda saṅgadīnə gedeg l'ēn'inəgrādīnə kap'irat'ivna kṛsede oṣōd, gedergē jirxede manai dunda zugālahaənə baigā. komūna b'i bolxo johotoi geze manai endēxi nege xedī zonə zugālād, āvgusta-sō yṣr'id'it'il'ne sabrān'i xēd, āvgustīnə xor'indo tere xor'inə zurgānə ondo ustāva batalūlza abahanə baigā. tere yṣr'id'it'il'ne sabrān'ida arbanə zurgānə ail, jidōgxadā dalanə negenə baigā. tere sagta bargazanai rajōn-sō ṣidxānai komūna majāg geze neretei b'i baigā. tere mənə xor'inə zurgānə ondo ugt'ābr geze neretei bolō. xor'inə zurgānə ondo, xor'inə dolōnə ondo, xor'inə naimanə ondo ene xojor komūnhanə beṣe komūna ygei baigā. tere komūnūṣi b'i bolōd baixada

zon-xadā t'īgēd xarādł baidag baigā, ene j̄y tēxērhaᅇ zom-dā geze. xyn t'ime komūnda ordog ygei baigā. xor'ia zurgāᅇ ondo ugt'ābr-sō xojor xyn orō — batrāgūd b'idn'āgūd. xoito jil ugt'ābr-sō xor'ia dolōᅇ ondo naimaᅇ ail orohōᅇ baigā. xor'ia naimaᅇ ondo mārta-sō zurgāᅇ ail orō. xor'ia naimaᅇ ondo janvār-sō enēxen oiro L'ēn'in'i komuna b'i bolō. tere L'ēn'inei komūnda jixenx'in p'er'is'il'ēᅇ zon baigā. tende-xadā manai nege komunār urkavad'it'il' bolxīᅇ nege x̄y egēbd'i. tere komūna deᅇᅇᅇ dolō naimaᅇ ail bolohōᅇ baigā. ternehaᅇ h̄ylde zor'ig geze neretei komūna baha arbaᅇ dolō naimaᅇ ail b'i bolō. baha terēn'i xazūgār burgal geze n'utagta sojol geze komūna b'i bolohōᅇ baigā. negel xor'ia dolō naimaᅇ ail orohōᅇ baigā. tere xor'ia naimaᅇ ondo tere dērbēᅇ komūna xēdēlēᅇ baigā-dā. xor'ia jēhēᅇ ondo xēdēlzē baigā. tere komūnanūd sānhaᅇ jixe bolgōxo gexede sent'ābr hara-sō saveᅇᅇᅇ tatā, dērbēᅇ komūna negēᅇ bolxojō xelsexe geze. tere saveᅇᅇᅇ dēr-xadā nege zar'imn'in durtai baigā-dā, nege zar'imn'in dur ygei baigā-dā. t'igebeᅇᅇ neged-xeji geze xelsē. xor'ia jēhēᅇ oᅇgō barza garā-dā am'ā am'ārā. guᅇᅇᅇ ondo janvār-sō kolxōz-sej̄yzīᅇ pr'idstav'it'il' jirēd, tere koᅇmūnūᅇᅇ negedxexe geze f'ivrāl'-sō kr̄ypne arb'izal geze nertei komūna bolō. tende-xadā arb'izal komūna b'i bolxodō xamta spoloᅇnoi kol'igt'iv'izāca b'i bolgōxo geze bajaᅇ gol'i homon'i najāᅇ tabaᅇ porcēte boltor orō.

mārta harda, apr'ēl' harda gedergē garā. garxadā tyr̄yᅇ zūgād ail baigā; gedergē garxadan naja garaᅇ ail ylē. bultanda guᅇᅇᅇ oᅇgoi h̄ylde zūᅇ jirēd ail bolōd baigā. guᅇᅇᅇ negēᅇ oᅇ-sō xojor zūgād ail bolōd baigā. guᅇᅇᅇ xojor ondo xojor zūᅇ arbaᅇ gurbaᅇ ail bolōd baigā; jidōg-xadā m'inga dalaᅇ gurba. sāᅇᅇ arb'izal bolxodo xor'ia dolōdxi ondo arbaᅇ gurbaᅇ ger bar'ābd'i. xor'ia dolōᅇ ondo namar d'en' urzāja provod'ixodo xojor gurbaᅇ ail jirehaᅇ baigābd'i. arb'izal gē ter̄yᅇ b'i bolōd baixada, azal manai-xadā mal azal baigā. tarēᅇ i b'iᅇᅇ azal-xadā xor'ia tabaᅇ porcēte tuxaitai baigā-dā. gē ter̄yᅇ jamar malīᅇ tyr̄y bar'ixa johotoib geze xelsexede, xon'ia azal doxōdtoi geze xelsedeg baigā. xor'ia naimaᅇ ondo ej̄yl har-sō b̄yr-sel'-sej̄yztei arbaᅇ xojor jilei dōgovor xēd, zūᅇ najāᅇ mer'inōs xon'i asarābd'i. tere jilde tabaᅇ mer'inōs asarābd'i. bygede n'ite āvgusta-sō zūᅇ najāᅇ mer'inōstoi baigābd'i. t'ilēᅇᅇ bolbol yxer malā haiᅇᅇ bolgōxo geze ᅇibᅇᅇhaᅇ baigābd'i. ᅇibᅇᅇhaᅇ baigād, nege tabaᅇ n'ē, xojor buxa porōd'isto geze abābd'i. tyr̄ynde nege n'ē abahaᅇ baigābd'i. mer'inōs-xadā tyr̄yᅇᅇᅇᅇ xor'ia naimaᅇ ondo slyᅇnoi kampān'ida tēlē ᅇsēᅇ garā. jāxadā gexede, tēxn'ig ryᅇnoi sl̄yᅇᅇke gēᅇᅇje medē ygeiᅇ uᅇarār gansa arba jēhēᅇ xurgatai bolōbd'i. exel̄yr xon'ia-xadā jireᅇ zurgāᅇ baigā. xor'ia jēhēᅇ ondo mēᅇ ryᅇnoi sl̄yᅇᅇkije tēxn'ig oilgōᅇ bolozo, zūᅇ arbaᅇ porcēte xyrtter xurgad garā. terēn-sō-xadā deᅇᅇᅇ porcēte yxē-dā. xoito jilde guᅇᅇᅇ ondo bahal mēᅇ gem ygei garā. nō t'igebelēᅇᅇ bolbol yxedeg baina-dā. mer'inōsīᅇᅇ xurgad yxedeg baina. manai palāᅇ i dōgovor johōr-xadā guᅇᅇᅇ gurbaᅇ ondo janvār p'ērvada tabaᅇ zūᅇ mer'inōstoi bolxo baigābd'i. tere palāᅇᅇᅇᅇ d̄yregxe hanātai bainabd'i. sāᅇᅇ eber mal-xadā xor'ia jēhēᅇ ondo daᅇᅇᅇ porōd'isto yxer abahaᅇ baigābd'i. guᅇᅇᅇ, guᅇᅇᅇ negēᅇ ondo tēlēᅇ gem ygei abābd'i. tere tēlē-sōhonō arbaᅇ tabād porōd'isto mal xubāza xudaldābd'i. tere mete-

şele mer'inōs-sōhonō xor'inə jəhənə oŋgonə xoişo xudaldadag bainamd'i. ennehanə tyr̄nde guşanə oŋgonə tyr̄nə tedī mal id'ixe, tedī mal edelxe ədxəxə geze manai pārt'i prav'it'il'stvanə d'ir'igt'iv ygei baigā. xomūnūd-xadā jixe zondoxadā t'ime jixe xyndetei beşe baigā. tyr̄şī uşarhanə hainār xədəlxə johotoi geze xelsedeg baigā. mal id'ixede gamnaza oroldodog baigā. pārt'i prav'it'il'stvanə d'ir'igt'iv b'ī bolxodō, arb'izal guşanə negenə on-sō zakonno pr'irōsto əgəzə şadā. guşanə xojor ondo baha d'ir'igt'iv d̄yregxe hanātai - baina. tarənə azalxadā xor'inə jəhənə ondo dərbənə komūna gurbanə zūnə dəşəd garanə kaz'ōno d'is't'ina pos'evtoi baigā. guşanə ondo dərbənə zūnə arbanə xojor gā, guşanə xojor ondo mənə dolōnə zūnə najanə tabanə gā ogorōdt'ē xūt'ē. ene mal azal dēr i tarənə azal dēr-xadā agrozo'o-t'ixn'ičeski jabūlalga бага baina. uşarīn-xadā t'ime sp'ical'istanūd ygei baina. sāşā bolōd jirxede, malīnə emşelgīnə oronə бага baina-dā.

xor'inə xojor ondo nege pl'ene avstr'ic v'ingēr'ic ene xaral'igīnə n'utagta dab'irxai naimālaza jabā. t'ize jabatarā manai nege bağşa r'inçen tobçinov, tere zugālād, „ene uhanai kanāva on'ōhonə tataza bolxo“ geze xelē. t'ixedin „tatabal tati“ geze, „şī yze“ geze xelsəd, tere bağşīnə n'ekotoro aḡt'ivnūd gul'dxād tere kanāva ex'ilē. gē tyr̄ dōdo b'ijērē tatād xəğşəlei arşān-sō orūlxa gehanə baigā. xor'inə gurbanə ondo xədəmər'ilē. tere xədəmər'i balai uhanə garşa əgē ygei. xor'inə gurbad'xi ondo b'elborōdov gēşe gidrot'ēxn'ig jirəd, xəğşəlei arşānə zosō orūlanə ygejēr, dēḡyr tataxa geze yzē. xor'inə dərbəd'xi ondo baha aşkan gēşe gidrot'ēxn'ig jirəd, uklōn'in jixe bolō geze бага болгөгө. tere kanāva yzəd, yzexeden xəğşəl zosō uhan'in haja orōd baigā. nāşā jirxe baigād, modonə xobol xehan'in modonə gazar xojorō zabahar uhan'in garād enderē. nāşā jirəd, xairta n'ūrta baha enderē. tere kanāvār uhanə xor'inə tabanə onə boltor jireze şadā ygei. t'igēş baixadan ene kanāva orxigdoxo t'igē. mənə tobşonū gedeg yxehanə baigā. dōgūr tatād uhajā zalxa geze, dōgūr garxa uhanə geze hurxada labxārav garxa gē. t'ize xelxeden aimagai d̄yrgeltīnə kom'it'ētīnə pr'ids'idāt'il' i aikomai s'ekr'itār' Markizov gēşetei xelseze, dōgūr jabūlxa bolōd. xor'inə jorgōdxi ondo xabar dōdo kanāvajā nāşan hendeze, mənə xor'inə on-sō guşanə naimanə d'ist'ina tarənə tar'igdahanə baigā. t'igəd tere p'erve uçāstag jixe tr̄ydne, jixe berxe, tende-xadā dolgosrōçno kr'id'ite arbanə xojor m'ianə garā. tendehanə xoişo dōdo kanāvār xor'inə dolōd'xo ondo zūgād d'ist'ina gazar uhalhanə baigā. xor'inə dolōnə ondo nazar yjer jirəd, kanāvamnai xū gazar-dl'i bolgөгө. t'igəd baixadan zon-xadā jydxemze bagatai baigā. xojor zūnə tab'inə p̄yd talxa, dərbənə zūnə tabanə zūnə solkōvo əgəd, baha dobrovōl'no por'ādxār pozērtovon'i abād, mənə xor'inə dolōnə ondo kanāvajā gedergē hainə bolgөгө. xor'inə naimanə on-sō zylzenə jabūlā. terēnhanə xoişo gasadārstv'ina kr'id'ite garā ygei. noidondo nege gidrot'ixn'ičeski pārt'i jirəd, okonçāt'il'na plānə gargā. guşanə xojor on-sō noidondo gargahanə plāngārā zūnə arbanə xojor m'ianə təxər'igīnə xədəmər'i jabūlza baina. ene on-sō d̄yrgexe hanātai baina. mənə guşanə xojor on-sō tabanə zūnə gā uhalād bainabd'i. guşanə gurbanə on-sō gurbanə m'ianə gā tere kanāvārā uhalxa hanātai baina.

ЗАПАДНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

ГОВОРЫ ЭХИРИТОВ И БУЛГАТОВ ЭХИРИТ-БУЛГАТСКОГО АЙМАКА

ГОВОР ЭХИРИТОВ ОКРЕСТНОСТИ СЕЛА ХОГОТ

1. ЗАГАДКИ

Записи А. М. Хамташалова

1. tābar'īn ezen tādagar хара,
tāgād jirxede balai хара (х̄н'и hanān).
2. jixe yxer'i xebtehen gazarta
jiren jilde nogōn urgā ygei (x̄n hūr'i).
3. xendөлөн dēr хөхөсgei (jubūn).
4. taigada tagtar noxoi xusā (tarbagai hyxe).
5. orod nojонн oroi sūrxai (bū).
6. m'ilar m'īngan n'ydetei (xurabşa).
7. xem ygei bajan,
xel'i ygei sesen (şōto).
8. der dor demei beşeg (zȳden).
9. bargazan'i yxer barūn xoişō belşē (meşen).
10. altan ajagaiн amahar zūza jadā (al'igajā zūza jadaxa).
11. xōr'bōr dȳren sagān mөngөteib,
terēn-sōgō xojor altataib (meşen, naran, hara).
12. monsogoixon şulūn
mor'inhon xurdaн (homo).
13. xadada dal'zagai gutahan (şixen).
14. şir şir dūtai,
şixan bolsorō targalā (nōho ērxe).
15. ulānxaida gozōxoi orō (x̄ilūsa).
16. osoi sōsoi xojor
ȳr saisa n'uxaldā (mor'in'i өргөн).
17. uta x̄n oroihon барagdā (zula).

2. ПЕСНИ

Записи А. М. Хамгашалова

1

arbaṇ pyl̄g asarza
 arbaṇ d'ist'īṇ xaxaljī!
 arbaṇ gerēr ebelze
 art'ēl' xomūn bolojī!

xor'īṇ pyl̄g asarza
 xor'īṇ d'ist'īṇ xaxaljī!
 xor'īṇ gerē ebelze
 xolxōs xomūn bolojī!

2

yheṇ manai podpōl'ko
 ereṣōsxōr'īn' jāxamnaib,
 yjeteṇ manai part'ēina
 il'ṣōnsōr'īn' jāxamnaib?

3

yheṇ manai urūgā,
 ebēdөг talsa urgā,
 yjeteṇ manai hurā,
 ēdī bolso hurā.

4

maṣīnajā duranda
 maṅgad mor'i uxor'jīl
 marūsajā duranda
 xononṇ Өnzөṇ zugāljī!
 xos'īlxojō duranda
 xojor mor'i uxor'jīl
 xonṅor ṣarainṇ duranda
 xononṇ Өnzөṇ zugāljī!

5

sagāṇ mөṅgөṇ ten'jerte
 sol'ōd garhaṇ somol'ōd,
 sov'ēd xūl'īṇ garn'īsta
 zoḳōd hūhaṇ somol'ōd!

xəxə məŋgəŋ ten'jerte
 xəŋxinehəŋ somol'ōd,
 xomon'is xūl'inə garn'īsta
 zoχōd hūhaŋ somol'ōd!

6

esēş ūlā xorondo
 esē ygei xatarjī!
 tul'aş ūlā xorondo
 tul'ā ygei xatarjī!
 kost'ūm negedēd xubsaljī,
 xuşūgā negedēd zugālji!

7

bodōd xursār n'idexe
 ulāŋ gyrnei somol'ōd,
 uha urūgā n'idexe
 çemberlēnei somol'ōd!

8

galtai pōjos jireze,
 gazar daida doholgō,
 gazā Sesesēr bodozo,
 baixa kap'itāl xon'xirgō!

9

daida daida geldēxede
 nartai daida geldejī!
 turxāŋ turxāŋ geldexede
 sov'ēt-sōt'xi vrāgūd!

10

vojenzācaja ydende
 visō manai metendē,
 barūŋ xoito aikōmdo
 nere manai metendē!

11

pap'irōsōrō parjūljī,
 potōm sāşin zugālji!
 segerēdxe manai xarmānda,
 seberxemnai xazūda!

12

xəl̄er geṣxēd jabaxada
 xəxə nogōn zəl-jima,
 x̄yrē xelsēd jabaxada
 ērēn yjeten nalagai-jima!
 ulār geṣxēd jabaxada
 urgahan nogōn zəl-jima,
 ur'ār xelsēd jabaxada
 ērēn yjeten nalagai-jima.

13

xabarā medexe ygei hal'x̄ilxa
 xabsal dērxi xabsagai,
 xabajā medexe ygei dailaldaxa
 kitai dērxi band'idūd!
 ebəlē medexe ygei hal'x̄ilxa
 ebērēn xoito n'urgan,
 esējē medexe ygei dailaldaxa
 ol'xōn dērxi band'idūd!

14

arnai uhan'i ṣaṅgada
 arātai ṣulūn muxar'ba,
 astal'noi xal'ibrēn xursada
 band'iṣa tolgoi muxar'ba!

15

alag mor'ijō orxizo
 asatai maṣina asarjī!
 āzbykvē medexe ygei am'itanā
 āzbykve medexe bolgojī!
 gurbat'xa Internasnāl,
 xūl'ijā abahan komon'ismo!

16

xuh modō tan'iza
 xultahāran' tan'ijī,
 komsomōlō tan'iza
 kost'ūmāran' tan'ijī!

17

bōr'in sāna donḡodō,
 boro xəxyi donḡodō,
 bur'ād zon'in donḡodō
 komūna tēṣe donḡodō!

18

xadainə nogōnə xal'ūrā,
 xada urūgā xal'ūrā,
 xadamal məngənə sāza
 oroi urūgā xal'ūrā!
 bōr'inə nogōnə xal'ūrā,
 bōr'i urūgā xal'ūrā,
 budamal məngənə sāza
 oroi urūgā xal'ūrā!

19

malgai ojoxo
 mašinainə duranai,
 maṅgadār xelxe
 manai duranai!

20

arxihanə beši ūna ygeib,
 algahanə beši zugālna ygeib!
 yreidē mor'inə xatarūza,
 yjetenə b'id'i zugālji!
 tamxinhanə beši tatana ygeib,
 tan'ilhanə beši zugālna ygeib!
 dombo bar'ād zugālji,
 duranə xudarā zugālji!
 haba bar'ād harbaiji,
 hanānə xudarā zugālji!

21

darāb seme degelē
 darād j̄ynde hūxa-jim?
 darū sēzinə zugāja
 xāgād j̄ynde hūxa-jim?

22

xor'inə sagānə xur'gajā
 xolbonə baiza xatarjā,
 xōloi-sōxi zugājā
 xelenə baiza xatarjā!
 arbaṅ sagānə xur'gajā
 adxanə baiza xatarjā!
 amanə-sōxi zugājā
 xelenə baiza xatarjā!
 oso-oso-oso-avaḫim
 oborōno Sesesēr!

23

naraha modonoi zalāda
 naṣaṇ hūgād jaltalzā,
 nādaṣa d̄yxeiṇ xazūda
 axai hūgād jaltalzā!

24

tala gazar tar'ājā
 tarāgtarār xaxalji!
 tabaṇ jilei palān'ja
 d̄erbəṇ jilēr d̄yrgeji!

25

uitaṇ xumūd ugalza
 alag mor'i gutāba,
 əsəṇ band'id gul'daza
 ol'xōṇ gazar gutāba.
     anzahanai oṣibxo
     alag mor'inə zoḫōgō,
     aikōm pārt'inə oṣibxo
     Astāl'n'in zoḫōgō.

26

xatar ygei mor'indo
 xatū m'nā ṣamaixaṇ,
 xar'jaṇ baihaṇ nādanda
 jōxor zugā ṣamaixaṇ!
     gyidelteixeṇ mor'indo
     gyremel m'inā ṣamaixaṇ,
     gyrjelzexe nādanda
     jōxor d̄yxei ṣamaixaṇ!

27

toxomoi ṣinēṇ gazarta
 toironə baiza xatarjā!
 tologoi d̄ērxi sāzajā
 xoiṣon xajaṇ xatarjā!
     burobkōmoi sekretār'
     bur'ādkomoi Jirbānav!

28

ṣara seseg zadarza,
 ṣaraldajā gojōgō,
 ṣadamar yjeteṇ gul'daza.
 ṣumas nādai zoḫōgō!

xəxə seseg zadarza,
 xəxərdein gol'i gojōgō,
 xybyd basagad gul'daza
 şumas nādai zo'xōgō!

29

altan şāsın tatalga
 ajār xoloın gorōdhoın,
 am'itan zon'i tatalga
 enē hən'in nādanda!
 şabartai goldo şabartan jadalsāb,
 şāzanxui garp'intai arxıdan jadalsāb!

30

segēn segēn dubūja
 seseg nogōn gojōgō,
 seber haixan şaraija
 sentei marzān gojōgō!

31

xara mor'inoi nemerge
 xaşadai maıgadai berzēnte,
 xan'i dıxein nemerge
 axain dulān tyzırxe!

32

xadada baihan xandagaija
 xarbād sāşan bolgoji,
 xajāda baihan oıgıjo
 galdād sāşan bolgoji!

33

sagān budagtai stōldō
 sailāb geze xar'ixab,
 saixan sagān urgūdārā
 zugālāb geze xar'ixab.

34

ajārā aimagta arestān gomdoltoi,
 art'el' xolxōsdo yjeter vesōlo,
 ajanıgain medehen arai-xolxōs
 arai xolxōsdo rukovōd Ogon'ōv!
 behejē şinede behel'ji,
 berejē zalūda zugālji!

35

xolōštoī sabajīn šinede
 xodo nazar baihaiš,
 xor'īn tabaᅇ nahandam
 xodo zugā baihaiš!
     malagajā šinede emēdeji,
     molodoi zalūda zugāljī!

36

xara budagtai aftamb'il
 xada dabā medexe ygei,
 xamūn xolxōzīn yjeteᅇ
 burxaᅇ geze medexe ygei!

37

oidō modon urgaza,
 ogtorgodo tulna ygei,
 oidō band'id suglarza
 sov'ēd xūl'ija darna ygeil

38

baitahanai targija
 baidag tēšen xeteljī!
 basaganai haixaija
 nādan tēšen xeteljī!
     ei xē, ei xēje,
     iᅇō jaba, ei xēje!
 xon'inoi targaija
 xonxōdortō xeteljī!
 xonᅇgor ᅇarain haixaija
 nādan tēᅇe xeteljī!
     ei xē, ei xēje
     iᅇō jaba, ei xēje!

39

xēndyi būjā yrgelze,
 xēdēᅇelze garajī!
 xybūd basagadā daxūlza
 nādaᅇalza xatarjī!

40

xoito xada dēreze
 xorxoi tende baixa ygei-jim,
 xodo xomūn bolzo
 xulāgūd tende baixa ygei-jim!

barūn xada dərəzə,
 baxa tende baixa ygei-jim,
 baran xomūn bolzo,
 xulāg tende baixa ygei-jim!

Записи Л. Ч. Гомбоина

41

altan dal'ita tarbazan
 abzaidā xūraidā il'ine,
 abzail xūrain haidūd
 altan habatajār şūjana!
 xotoguil dal'ita tarbazan
 xudansal xūraidā il'ine,
 xudansa xūrain ebəgəd
 xodol habatajār şūjana!

42

yxerēr bajan gazarta
 ebədəg tulana şibxe,
 yxibydēr bajan gazarta
 edər byr'i şūjana!
 şāsain şara zulda
 un'i ygei gerelxen!

43

mərən xanğain şulūja
 məngətei şulūn geji,
 mənē jirhen d̄yxeije,
 manai bergen geji!

44

baigal baigād xysteirxebe,
 baihan tērem xədəlgəbə,
 basagan d̄yxei xysteirxebe,
 axain zyrxe xədəlgəbə!
 uhan baigād xysteirxē,
 urgamal şulū xədəlgē,
 urag baigād xysteirxē,
 ūşxa zyrxe xədəlgē!

45

xotogoi mөngөө xolbōjō
 xuramgain̄ telē zajāgā,
 хонгор şara d̄yxei
 xudaguin̄ telē zajāgā!

46

barūn'il tērmīn̄ talxan
 bazārīl sagān̄ sāxar-şig,
 basagan̄ d̄yxein̄ aman̄
 xudain̄ gol'i xuzar-şig!

47

altan̄ delxei daidī
 al'irha nogōn̄ gojōgō,
 an'jar şara d̄yxeije
 altan̄ marzān̄ gojōgō!

48

xānai xan̄xan̄ xargui
 xairār elehēr sardā,
 xan'i jabahan̄ d̄yxeije
 altār şuragār sardā!

49

ardal baihan̄ ten'jerte
 arbagail hara gereltei,
 an'jar şarain̄ өbs̄ynde
 arbanail altan̄ gereltei!

50

xor'in̄ şarga tyl'ē
 xolōdxōrō golgūlī,
 хонгор şara d̄yxeije
 xuşūn̄ x̄yrēr golgūlī!

51

sagān̄ dalai xaraxa-ād
 sarmain̄ xada xalxalā,
 sagān̄ şarai xaraxa-ād
 sārhan̄ xondōr xalxalā!

52

altan̄ jirjēxein̄ xonolgo
altarganain̄ tolgoido,
an'jar şarain̄ xonolgo
axai tanai ebertil

53

xoinohon̄ jirhen̄ ylen̄
xurail ylen̄ gexe,
xur'imār jirhen̄ d̄yxei
manail bergen̄ gexe!

54

barūn̄ xoino xen'xinene
bajal hūtai ogtorgo,
barūn̄ xoimorto xen'xinene
bajal hūtai habal

55

tebşēr d̄yren̄ al'irhan̄
teherzel baixadā baragdaxa,
tergēr d̄yren̄ d̄yxei
xyrgylxede baragdaxa!

56

baigal xoişō xelbērē,
barūn̄ xoişō xelbērē,
basagad xoişō xelbērē
nādan̄ tēşē xelbērē!
zylxel xoişō xelbērē,
z̄yn̄ xoişō xelbērē,
zyrxen̄ xoişō xelbērē,
nādan̄ tēşē xelbērē!

57

nādan̄ nādan̄ gexede
naxilzaxa beje,
nādanai malgār bolxodo
ujaraxa beje!
xur'im xur'im gexede
xotolzoxo beje,
xurimai malgār bolxodo
ujaraxa beje!

58

xazagai ulaxai gudahār
 xatarāb geze xar'ijī,
 xar'īnə haixanə urgūdār
 zugālāb geze xar'ijī!
 ulānə budagtai ostōlhonə
 ūgāb geze xar'ijī,
 ugā haixanə urgūdār
 zugālāb geze xar'ijī!

59

naranə xānam — ten'jerte,
 nahatanə xānam — nādanda,
 ylenə xānam — ten'jerte,
 yjeterə xānam — nādanda!

60

ulaildaza urgahanə
 ulāganai barag,
 ujarānə baiza mor'dohonə,
 d̄yxei şamai barag!

61

mondorgoijo gojōbo
 modo şulūnə xojor,
 mor'doxo terī gojōbo
 monsog gəlme xojor!

62

arbād yjetei xyrēde
 adūjā xāza m'irlulā,
 arbād hab'iga yhende
 habxag zalgād hab'irulā!

63

xudarainə xodovoi zagahuija
 xudaldānə dēre şilylē,
 xon̄gor şara d̄yxei
 nādānə dēre şilylē!
 an̄garainə xarza xermenə,
 andaldānda ilgulā,
 an'jar şara d̄yxei
 al'ādanda ilgulā!

3. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Поппе

1

al'ādahan̄ daida —
 ɔndɔr jixɛ atalgana,
 xormoi dunda al'ādlai.
 mɔl'xihɔn̄ daida —
 mɔngɔn̄ tolgoi mɔrɔn̄,
 mɔrɔdɔmɔ daida,
 xana ŧulūn̄ xabsagai
 xair ŧulūn̄ zoxō.

2

ɔndɔrɔrɔ udxallai
 xɔxɔd'ei mergɔn̄ bābai,
 xɔltei galzū ib'i!
 ɔlgɔrɔ udaxallai
 atalgan'im arban̄,
 talxaŧim taban̄!
 urda b'ijɔrɔ udxallai,
 jirxe ŧubūn̄ jiberten̄,
 xar'xa ŧubūn̄ xan'itan̄,
 untarŧa ygei zultan̄,
 ur'ilŧa ygei ŧirɔten̄,
 zailarŧa ygei ŧirɔten̄,
 zal'irŧa ygei zultan̄,
 tab'in̄ naiman̄ taxiltan̄,
 zūn̄ naiman̄ zultan̄!
 tyn'i nāgūr udxallai
 uhan̄ xyr'ɛ oixɔn̄,
 xuhan̄ xyr'ɛ xudarā!
 barūn̄ b'ijɔrɔ udxallai
 xor'in̄ taban̄ xɔngōdor,
 xor'in̄ naiman̄ ŧoŧōlog!

3

xaintai xybȳn̄ dar'iba
 odō bed'i nerelȳlleib!
 unaxajā jadaxadā
 unagan̄ zɔrdejɛ unalaib.
 ɔndɔxɔjɔ jadaxadā
 ɔngɔ torgo xɔdɔrleib.

ухеze xosorxodon
 ylē dēre sogsoixodon
 malgaitaiṇ xyb̄yṇ malās
 arai men'i naiza
 ɛṇgə torgoṇ degel ɛglei!
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 abaraldaza xarxābzab!
 xojordxi naizam
 xyṇgeiṇ xyb̄yṇ oloi
 ухеze xosorxodon
 ylē dēre sogsoixodon
 adūn-sō bar'iza
 unahaṇ zērde mor'i ɛglei!
 arai men'i bajar beleil
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 abaraldaza xarxābzab!
 ēmde emdeheṇ samsam'n'i
 ēme xabṣūrtai beleil
 t'ibiṣxaṇ jāxam'bi?
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 nɛxədē xoino hunabab.
 gomdoxo gomdoln'i
 arbaṇ tabanā nahanda
 al'ā dunda yxeleib!
 xor'iṇ tabanā nahanda
 hal'xai dunda xosorloib!
 ɛtəg dēre bolobol
 yrehe ygei xosorloib,
 āl'i dēre bolobol
 adaha ygei xosorloib!
 arai men'i gomdol beleil

4

erxeiṇ ṣinēṇ aṣanadn'i
 xer mende hūnata?
 oido xebteheṇ bejīm
 orgoiṇ dūnda bodoloi!
 xēre xebteheṇ bejīm
 xesēṇ dūnda bodoloi!

erxeiṇ ṣinēṇ aṣanadtā,
 ɛndorērē ṣubūṇ bolzo
 ɛlgērē gērēhēṇ bolzo jabaxadā
 xarahāṇ yzehenē xelejī!

5

erxeiṇ ṣinēṇ aṣanad
 jilxeṇ tanai bolbol xatū-dl'i belei,
 jiber manai xurdan-dl'i belei!
 barūnai ṣolmod xyl'jedeze,
 z̄yxeṇ xoiṣō bolloi!
 z̄ynei ṣolmod xyl'jedeze
 barūxāṇ xoiṣō bolloil
 ṣonoiṇ ȳdeṇ xāgdaza,
 ṣolmoiṇ ȳdeṇ nēgdelei!
 ṣimxeze id'ixe johō bolloi,
 ṣibeneze xelsexe johō bolloi!
 xara hēn'i bolobol
 xara noxoi xusaxa ygei johō bolloi,
 boro hēn'i bolobol
 boro noxoi xusaxa ygei johō bolloil
 t'ib'iṣxāṇ jāxamb'i?
 xadaiṇ ṣulūn'i xamxarsarā
 xartaṇ bolbol hādxa ygei-bze,
 bōr'īṇ ṣulūn'i bulgalsarā
 bortaṇ bolbol hādxa ygei-bze!

4. ПРОЗА

Записи А. М. Хамташалова

Aidūrai mergeṇ, Agui nogōṇ d̄yxei.

guṣāṇ gurbaṇ bazārtai, gurbaṇ gūl'i burtātai, gurbaṇ jatāza hertei, odōṇ būral mor'itoi. odōṇ būral mor'ō altai taigīṇ arda arbaṇ gurbaṇ hogōṇōr tab'ina. tere ezenē x̄yr oilogxo mor'īṇ baina. unaxam gexeden xyrēd jirxe mor'īṇ baiṇa. xazū-tēhaṇ xarxada xadadl'i, xamar n'ydeṣ xojorīṇ unagan-dl'i. „adahan'i m'ixa id'i id'ihēr arā ṣydem ṣalaba. an'ja m'ixāṇ zēlōṇ. an'ja m'ixa id'ixem!“ gē. odōṇ būral mor'īṇ jirē. mor'inō jirxlēr hādag xurmagā axaba. t'igēd jababa. agui nogōṇ d̄yxei toxo-nogtō xemneze, torgo esxeze baina. al'igandā xemneze alta eṣxeze baina. suxai m'ināja ṣab gexen dūgdād, sēṇ dērēje xāṇ gexen dūgdād jabād-ṣaba. jabahaṇ bejērē maṅgad axatajā zolgoldō. dalāṇ tabāṇ tolgoitōi dal'izī ṣara maṅgadxai tere daraṣxaba. mor'in'in hādag xurmagā xubsahatajīn abṣa jirē. gazāgā jirēd insagāgā. agui nogōṇ d̄yxei garād jirē. „axaimn'i xāna orxōd

jirbeş?“ gē. t'ixlēr'in' mor'in'in xelebe: „dalaṅ tabaṅ tolgoitoi dal'izi şara maṅgadxaitai dailaldā“. agui nogōṅ d̄yxei tere mor'ijō unād axajā jaha yzexejē oşobo. oşohon'in axan tende jahaṅ bolōd daragdād xebtē. axajā jaha abād aṅgain ulāṅ xadada xadalgā. tere xadajā garşa jalxa ygei baina. t'igēd mor'in-hon hurna. mor'in'in „b'i garxab“ gene. tere xada doron şuhaṅ gorxon, jahaṅ darxi baina. terēn'i yzeṅ gehan'in mor'in'i jahaṅ, x̄yn'i jahaṅ baina. tere jahaija bejedē bar'ād yzeṅ gehan'in bejehan'in, jixe baina „zei, ene namahaṅ ylexe am'itaṅ yxē“ ge. zei, mor'in'in „b'i garxab“ gē. gydergē eḍerşin gazarta suxar'ā. t'igēd-le tere mor'in'in jabā-xim-dā. „xabşaxajā medērei!“ gē. xaxad eḍerte jabād, xaxad eḍerte x̄idē. x̄idehaṅ bejērē tere xada dēre urda xelēre goxolōd baişō. t'ixlēren bejērē damzād garād mor'ō abā. garād baixlārā mor'in'in xelebe: „negel bagtai talda jabajībd'i. tende mōnxīṅ xara uhaṅ baixa!“ geze. terēn'i dēre oşōd tere mōnxīṅ xara uha udxād, mōnēxi dorō xebtehaṅ jahaṅ dēre xajaba. xajaxlār'in' xū edegebe. „zei, ene jamar haiṅ x̄ym! zei, xezēṅ xereg j̄ymde daragdan ygejēr jabaxa!“ t'ize eḍer xelebe-xim-dā. xoitō mor'in'in xelebe „gurban jalgain sāna garxabd'i. zed habartai, zēgen n'ūrtai hamagan sai busalgaza baixa. t̄yn'i darā-xadā sāşan daiṅ baixa ygeil“. tendē oşon gehan'in sai busalgaza baina, xōbşōr xudxaza baiza. „ene jū busalgābş?“ gexeden „eḍehaṅ x̄ynde eḷe beldēb, undarxahaṅ x̄ynde uha beldēb!“ gē. „udxīş-tā nege xōbşol!“ t̄ynē abād duhaṅ gehan'in gaza-rū d̄erzē orşō. „xoito udxal-dā!“ gē. t'ixlēr'in t̄yn'in terēnē zaxa-rū xeze orxō. t'ihan bejērē jababa. sāşā jabxalār'in tere izi dar'xi sagāṅ azargatai baina. tere azargin' yldē, hēn'i-şi eḍer-şi yldē. t'ixlār'in' xete-sōhaṅ saxūrā gargād şibşēd xajā. xada bolōd būba. t'ihan bejērē xāṅ bābaidā oşozo orō. yxehaṅ x̄yje bodxōxo, ygeirhaṅ x̄yje bajazūlxa basagatai baina. „j̄ynde jirēbş?“ gē. „ygeirhaṅ x̄yje bajazūlxa, yxehaṅ x̄yje bodxōxo basagatai gexi dūlza jirēb!“ gē. „zei, basaganda xeregtei-xadā ȳdxē jahaxadan eḍeṅ xeregteil“ — „jamar eḍeṅ xeregteib?“ gexeden „xaṅ gerdein eḍeṅ xeregteil barū urda b'ide zandaṅ modon b'i-ima. tendehaṅ oşozo asara!“ garād-la jababa. nege daida-sō orxodon şurgalzaija xara gerēheṅ id'ize baina. t̄yn'il-xadā nomojō tataza xarbaşxana. t'ixlār'in' gurban tahalag şurgal'zan'i xāṅ garşa jirbe. garşa jirze xelebe: „albatijim dolo id'ize baihiṅma. jamar haiṅ x̄yṅ jababaş! arbaṅ jil'i anda, xor'in jil'i xuda bolxobd'i! negel jadahaṅ gazartā namajā xelērei!“ t'igēd-le sāşā jabā. mōnēxi xāṅ gerdejē baihaṅ gazarta xyrēd oşobo. ūrgai-sōn' gurban xyb̄yn'in baina. negen'in uilād, negen'in n'ēgēd, negen'in dū bar'ād hūgā. „izi bābaitnai xānab?“ geze hurba. „man'ija ene yşt'i daiṅ id'ixim. t'igēd ogtorgodo degdeze garā“. — „şī jinde uilābş?“ — „mōnē yşt'i id'ixim!“ gebe. — „şī jinde dū bar'ābş?“ — „malgār yşt'i id'ixim!“ — „şī jinde n'ēgēbş?“ — „nēgēd̄er yşt'i id'ixim!“ tere urda b'ihen'in mogoi garşa jirēd id'xe baigā. yşt'i mogoi garād jirē. tere modo eḍeṅ garād id'xejē jabaxadan' nomojō tatād, tarx̄in taha xarbaşxaba. eḍi şinēxen şuhaṅ jirēd man'jalaidan' n'aldaşaba. gurban s̄ydxē xaraṅxui bolō. tere xōrondon mōnēxi xāṅ gerde şubūṅ teṅgerhaṅ orzo jirxeden' xyb̄yşin' haixaṅ baina. „ene men'i xyb̄yşi alūlxajā baihiṅmaija aidūrai mergen xyb̄yṅ alba. enēn'i edegēxem!“ gēd, mōnxīṅ xara uha asarād dēren' xajād edegēbe. bodxōgōd zugālaba. erte

xadam bābaidā jirē. xadam bābai xojor ədə erē. xojor ədə əgə-dā. ədə asarād ambārtan' tyşylxeden' ambār'in' xelteigē. xojor-tēhanə tyşylē. „asarālb'i-dā!“ gēd orō. „garād abiş-tā!“ gē. garād xarxadan' gazā xaranxui bolzo baigā. nege syşēg-sō talxain' şyd xudxā. „terēn'i ilgīş-tā xojor tēşen'!“ ambārtā orū-lād xāgā. mənəxi şurgical'zanai xāja „tuha xīş-tā, jiriş-tā!“ gebe. şurgical'zad ebel'ze jirēd, talxai ilgaza xajā. ertēr dū bar'iza hūgā. orōd yzexeden' ilgarşōd baigā. „zei, ur'ai zalūda tezēhanə noxoimn'i xub'ilza gurbanə n'urgan'i sāna xebtene. tyn'i garşa asar-lāl!“ gene. terēnden' oşobo. oşōd xarxadan' xazadag xara būral anə baiba. terēn'i hybejē jadaba. xan'jinə dolōnə darxaija şibşēd borxobşo genze xojor'i xylebe. tynē şibşēd dēren'i xajaba, „ene borxobşo amandan' orōroi, ene genze xzyynden' orōroi!“ geze. „ene ara sagānə xānda aidūrai mergenə xybryn'i garxada jixe gaixāham. tere xybynə şī-yş?“ — „b'il'b'i-dāl!“ — „ene namai jāxa genzelēbş?“ gē. — „xartagai xānār xadam xexem. tende asarxa geze xelē!“ zei, t'igēd jabā xetl'd. xānā gazā asarād ujad baina. orōd „ene noxojo abita!“ gebe. garād xarxadā xānə bejērē aiba. „ene derēmnejimn'i erēlin təhatād əgiş-tā!“ gebe. borxobşin' abād „ene derēmnenə erēlin' id'iş-tā!“ gebe. adahatajā maltajā albatatajā dolo amandan jirze orbo. „zei, ene noxojo baihanə gazartan abāşa tab'iş-tā!“ gebe. t'igēd xur'im oşoxo bolōd baiba. „ur'ildā xexel-dāl!“ gebe. „jəhənə şolmolōr ur'ildaxas-tā!“ gebe. urildaxa bolōd baixadā ur'id oşōd gal tyl'ēd, m'axa şarād id'ize baina. şolmod xoinohanə oşobo. ene tyl'ēnə ygei im baina. şolmod oşōd gaixana. „tyl'ē xānahanə ababaş?“ — „emēlē tyl'ēb!“ — „m'axa xānahanə ababaş?“ — „mor'inō guja əgşəzə abāb“. tede şolmod barandā mor'inō guja abād şarana. ur'ildaxalārā aidūrai mergenə xybynə urtaza orzo jirbe. t'igēd nāda xebe, arxi ūba, bar'ildā xebe. „bar'ildānda bodxoş!“ gebe. bar'ildaxa bolxodō sēzejē şālār ujava. xybyjin' xajaza orxō. zei, t'igēd xur'im təxərənə. xānə xyn'i xur'imda barənə təxərənə. t'ixeden xelene: „zalū xyntnai etelzə jirxe. etelhanə xyntnai jirxe ygei!“ untaxa bolxodō xebe: „xadam bābajā gerte zoş xo ygei!“ geze. t'ihenə bejērē daxulād jabā. „təxərəlhanə gazartam xonoxoş, şixe jabahanə gazartam jabaxaş!“ gēd „ur'id oşozo, ger malā bergəxem!“ geze urtanə jirē. zei, t'igēd jirbe. axajā jaha barūnə hūdal dērē zoşōgōd tab'iba. bejērē xorgolōd baiba. mənəxi xadam basaganə orzo jirbe. orzo jirēd xaranə gehan'in xobxo urgaşahanə jahanə xebtene. „mexetendē mexelylēb, goxotondō goxolulāb!“ geze, tamxā tataza hūna. hūza hūza bodōd dēgyr'in' nege alxād gazā garana. mənəxi jahan'in haixanə bolōd eblēd baigā. xoito alxād garana. m'axatai bolōd baina. gurbad'xā alxād garxalār'in' am'itai bolōd bodōd-şobo. „jamar udānə untabab'i!“ geze bodobo. mənəxi basaganə „xən gēşeb-şi?“ geze hurā. „aidūrai mergenə xybym!“ gebe. gazā garxadan mor'in'in baina. „agui nogōnə dýxei xānam?“ geze hurā. „şamajā eşexe geze tergelē!“ gebe. — „tergelxe baixa ygei-dāl!“ geze argadaza asarā. mənəxi izi hamaganə bolzo hūgā.

ГОВОР БУЛАТОВ ОКРЕСТНОСТИ УСТЬ-ОРДЫ

1. ПЕСНИ

Записи Н. Н. Поппе

1

xada dēg̃yr manarhaija
xara hal'siṇ sairūlā,
xamag zonō hamarhaija
sajūz molod'ōzo zośōgō!
ajalgān'i amanda,
xuxalgān'i xuṣūnda,
xolbō ɟāsīn xarmānda!

2

xara ɟoroi gehemnai
xara mor'in'i zadāɟa,
komun'is xūl'i gehemnai
komsomōl'i zadāɟa!

3

sovnorkōm'i ỹdende
sēlē manai tende,
soxob erēṇ sārhandā
nere manai tende!

4

tēmər xazūrā ort'izo'
xabtai zādxa abībd'i,
tyr̃ynsi t̃yxe ort'izo
komun'is xūl'i togtōji!

5

arbagai ebertei gērēhēṇ
abaiṇ zoijo ɟūjūlā,
ajagtaixaṇ xomsomōlnai
xara zoijo ɟūjūlā!

6

namātaixan̄ modondo
nar'ın̄ xəxei don̄godō,
nazar'i hən'ın̄ nādanda
şāstai yjeten̄ don̄godō!

7

dorhō jirehen̄ hōtoimnai
dugşalgānda seldərē,
dūl'imgaixan̄ gōlosnai
dūlxa tama seldərē!

8

sagān̄ mən̄gən̄ sambārhatnai
sailāb geze xar'ūzam,
sar'ūn̄ ime tavār'işdārā
zugālāb geze xar'ūzam!

9

erjēd baihan̄ daidamnai
erje tēşe toxomtō,
ize baihan̄ molod'ōzotnai
nādan̄ tēşe toxomtō!

10

ib'imnai ərəgxədē
el'igebşın̄ dulāgār ərgehīme,
egē mən̄ē hanaxadā
nerēn̄ telē ərgehīme!

11

zertelzeme taiga
zedēn̄ doxoi jan'd'inā,
zerge hən'i v'ēçerte
manai molod'ōzūd jan'd'inā!

12

zurād xajahan̄ sv'ēşke
zudanai modon̄r tən̄gīme,
gansaxan̄ jabahan̄ molod'ōzomnai
xara zon̄r tən̄gīme!

13

segēn xəxə dubūja
 seseḡ nogōn zośōḡō,
 seseḡ terheḡ komsomōl'i
 sēzeḡ zugā zośōḡō!

14

ende tende xaraixa
 erz'īn̄xete velesīpēd,
 erjeḡ tatan̄ zugālxa
 manai tanai sar'ūsagai!

15

ulaixaza uragxa
 ulāgana baxatai,
 ujanḡal'za zugālxa
 sajūz molod'ōz baxatai!

16

toxomoi šinēḡ gazarta
 toiron̄ baiza xatarjī,
 tolgoi dērśi sāzajā
 xan'śir jan'śir xatarjī!

17

šiber šugui dərze
 šindaḡan'in ylexeš ygei,
 splošnoi komūn bolozo
 çūzdad ende ylexeš ygei!

18

arbād tergē xəleze
 ara xoišō garajī,
 arbād ər̄xēr ebleze
 art'ēl' komūna bolojil

19

sahan̄ dēḡyḡ jabaxadā
 šarga manai den'šē ygei,

sārhaṇ dēgȳr zuraxadā
xurgamnai den'šē ygei!

20

xartūs malgain̄ šinexende
emədē ygei jāxamnaib,
kaval'ēr bejejē zalūda
zugālā ygei jāxamnaib?

21

yxer bōmīṇ ygei-xadā
yxeṇ zula xānhā imāb?
yneṇ sav'ēhī ygei-xadā
sploṣnoi komūna xānhā imāb?

22

xarāsagaixaṇ ṣubūnda
xada geze ygei ime,
komsomōl bolhoṇ yjetendemnai
burxaṇ geze ygei ime!

23

xoinō baihaṇ gērēhije
xarbād sāṣīn unagāji,
xanadā baihaṇ oṅgoiijo
galdād sāṣīn xar'ūljil

24

dalai-sōši xulhanda
daidīṇ ṣubūṇ erjemtȳ,
dolōṇ sexetei dombūmnai
stōl dēgȳr toṅgorṣō!

25

bōr'i dērši tar'ainda
byrteg geze ygei jime,
bol'šov'ig bolohoṇ yjetendemnai
b'urakrat'izam geze ygei jime!

26

dalai-sōgūr tamarxa
dāgantnai jamar-xīm,
tanār manār zugālxa
zugātnai jamar-xīm?

27

xula mor'ia tyrgedeze
xodōg tergē endelbe,
xulāja xybūd tyrgedeze
turxān tēše zarūlba!

28

ergən jixe xyr'edē
adahā xāza m'irlūljī,
arbād m'ingād xulāgūhā
turxān tēše m'irlūljī!

29

sagān tagša zavad'idlāb,
sailxīn tēlō zavad'idlāb,
sagān ņoroī zavad'idlāb,
zugālxiān tēlō zavad'idlāb!

30

erxū gōrōd xoloŝ gehān,
erz'inxete velešipēd xyrgūze,
yjeten manai xoloŝ gehān,
p'ismō poklōn xyrgūze!

31

narta gazar nogōtoi,
komūnta gazar zugātai!

32

bōr'ido xaŝūlahan xarguimnai
boldogtoi bolō ygei jāxamnai,
xulāgta xaŝūlahan bejemnai
komsomōl bolō ygei jāxamnai?

33

ebeldə jabahan xarguimnai
nazarta jabaxa ygei gasal'āntai,
mōnē zugālahan yjetemnai
nahandā zugālxa ygei gasal'āntai!

34

xoito xadai xarguilhaija
 xaṣar'ig burūgā ha:ṣājī,
 ene xūl'i togtohaija
 komon'is L ēn'inē haiṣājī!

35

ulānə plād ujaza
 ulāxanə ṣarajā zośōjī,
 ulānə flāg yrgeleze
 urxanə komonār bolojī!

36

ədertē jabahanə abtamab'īlnai
 ergənə trāgtar ṣibṣēlgē,
 ədertē zugālhanə yjetemnai
 nahandā n'iskol'kōr ṣ.bṣene!

37

emēlteixenə mor'indo
 eṣtei m'inā ṣamaijī,
 egēd baihanə nādanda
 kyl'tyrne zugā ṣamaijī!

38

xoinohō jirehenə ylenhē
 xurainə orxī xyl'ējī,
 xolhō jirehenə yjetenhē
 zugāja garxī xyl'ējī!

39

xartūs xartūs malgaija
 xadxād jāxai jabaxamnaib,
 xara sēzēnə zugāja
 xāza jynde jabaxamnaib?

40

bōr'i dērśi manarhaija
 boro hal'sinə sairūlā,
 bur'ād zonō hamarhaija
 komsomōlin' sairūlā!

41

tar'ān manai ambārta,
 tēbe'nūdhai sabrān'da,
 galtai vogōn jireze
 gazar daidaija doholgō,
 sploṣnoi komūn bodozo
 kulāgūhī doholgō!

42

məngən bartāja n'ēxedeze,
 mənxe zojō gargajī,
 mənḡən ṣydē n'ēxedeze
 mənxe zugā gargajī!

43

xəgsəgeixen ṣubūnhā
 xəgtei ṣubūn ygei jime,
 xyb̄yṅ basagan xojorhō
 inag jyme ygei jime!
     alair'i aimagta
     alatīn' beṣeg delgerbel!

44

golōṣtoi sabajī ṣinexende
 xodo nazar baihai-dā,
 kaval'ēr bejemn'i zalūda
 xodo v'ēṣer baihai-dā!

45

tyrjīse xaxalxa
 tar'āṣūl'i trāḡtar,
 taltaiṣūl'i xyb̄yd
 turxān tēṣe tulaba!

46

yhemn'i hamnūrṣā,
 eber hamār hamnūrṣā,
 yjetemn'i hanagdā,
 gazar xolo jāxamnaib!

47

ēbeldē ēbelēr baixaṣ ygei,
 yjetei zalūḡār jabaxaṣ ygei,

xor'i mənəgetei jabaxadā
xontōr'i xodo garāş ygeib,
xol'şortoi zalūxan jabaxadā
nāda xodo garāş ygeib!

48

şandaganā mēr-rē
şandan jaban geşxelji,
şagaitaixan xələrē
eber seber xatarjil

49

seseq nogōn urgaza,
segēn dubū zoǰōgō,
sesen tərhen nəxərnǰdnai
ene nāda zoǰōgō!

Записи А. М. Хамашалова

50

xatartaixan mor'indō
xatū m'inā şamaiji,
xarjan baihan nādanda
jōxor zugā şamaiji!

51

sojol dundā sojodoltoi
soxom jorō surxan'i-xa,
sovxōz bolon xamtarza
sacal'izam bolxon'i-xa!

52

ulāgana urgaza
ulān dubū zoǰōgō,
uran tərhen bejemnai
ene nāda zoǰōgō!

53

lāmpain toltoijo nosōji,
ajagtai zalū zugālji!

54

ajarād aimāştai Mārks L'ēn'in,
xul'idā berxe Kal'in'in Stāl'in.

55

jolō tulama sahandā
 jorō mor'ia şilȳlē,
 jorgō xonogoi nādanda
 manai yjeten şilȳlē!

56

ostōl dērē xarxada
 otolxōr id'ēn jixel,
 ende hūgād xarxada
 zugālxār yjeten olon!

57

xuşad geze hūxada
 xormoi manai tatūn'ja,
 xol'şorlōd zugālxada
 xōloi manai sarasūn'ja!

58

xadahā garhaᅇ bulagnai
 xabtagai şulūᅇ damzūrtai,
 xaᅇgajahā garhaᅇ d'ēmnai
 xotogoi sorgo damzūrtai!

59

xondoloi sagāᅇ gērēhēᅇ
 xoito zuda şūjūlā,
 xol'şorlōd zugāldag yjetemnai
 ene nāda şūjūlā!

60

xarajād uradxa uhaija
 xarşār jāxai xāxamna b,
 xan'şinād garxa xȳrē
 şēzedē jāxai xāxamnaib?

61

erbes baises xaraixa
 erz'inxetei samaxādxa,
 erjeᅇ tatan zugālxā
 tanai manai zor'igoil!

62

yz̄yrteixen̄ modondo
 ələg xəxyi don̄godō,
 ȳr saixa ş'nēnde
 manai zugā don̄godō!

63

modon̄ tergen̄ gehemnai
 modon̄ tēl'in̄ xyşenei,
 mondolzomo bejemnai
 at'is mat'in̄ xyşenei!

64

xəl̄ər geşxēd jabaxada
 xəxə nogōn̄ zēlən̄,
 x̄yrē xelēd jabaxadā
 x̄yn'i zyrxen̄ zēlən̄!

65

xadain̄ nogōn̄ xal'ūrā,
 xada-rūgā xal'ū:ā,
 xadamal mən̄gən̄ sāza
 oroi-rūgā xal'ūrā!

66

xodōg tergēr xorjūljī,
 xudlār zugālza şūjūljī!

67

zedelze urgaxa
 zedegene manai baxatai,
 zergeleze zugālxa
 zugā manai baxatai!

68

bōr'i dērsi burgāhanda
 bur'tag geze ygei,
 bol'şov'ig xūl'in̄ ereşēnde
 burū geze ygei!

69

jixe hōmein̄ dosōşi
 jiren̄ taban̄ tahalga,
 jixe utahan̄ behemnai
 jiren̄ taban̄ solxōboi!

70

zaxaiṇ jalgaiṇ nogōjo
 zadarxīṇ jixē xyl'ēnebd'i,
 zaxaiṇ zalū Sesesēr'i
 sacal'izmaiṇ jixē xyl'ēnebd'i!

71

yxer'i turūṇ xatū-šijahā
 ebəl'i mөлөһөндө hon'zoxīma,
 yjīṇ yjeten v'isōlo-šijahā
 ene zondo gel'mēstei!

72

dabxar tura bar'iza
 dalaiṇ xoino gaixūlā,
 dabxar sāšan zugālza
 ene beje gaixūlā!

73

unād-ši jabaxada ul'gamxaṇ
 olom darama mor'iṇ jym,
 ušarād-ši jabaxada ildamxaṇ
 uxā zāmar nөxөр jym!

74

amatai būgā yrgeleze
 agnašalza garajī,
 am'itaṇ zonō daxūlza
 aidūnaida garajī!

75

altaṇ çāsīṇ tatalga
 ajār xoloṇ gōrodhō,
 am'itaṇ zon'i tatalga
 ene hөн'iṇ nādanhā!

76

xula mor'ō xarxadā
 xojor n'yden'in gazāgūr,
 kulāja xyb̄yše xarxadā
 xojor n'yden'in gazāgūr!

77

uħaᅇ-sōgūr tamarūlxa
 unagantnai jamar-b'i,
 ujaᅇgalza zugālxa
 zugā tanai jamar-b'i?

78

ara xoito řiberte
 aᅇgai oloᅇ tende īma,
 ajaᅇ jixe kᅇmūnda
 zonoī oloᅇ tende īma!

79

erevkōm'i yᅇdende
 ezel manai tende,
 eᅇe baixa sārhandā
 nere manai tende!
     sov'ēd xūl'īᅇ garn'īsta
     zařᅇita baiħaᅇ somol'ōd!

80

gol gazar orxodo
 xuzar'i jixe tende,
 xuřūᅇ aimag xojorto
 xūl'i xontōr tende!

2. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Поппе

1

E x e g a r b a l' i.

menderēr būħaᅇ,
 mēleᅇgērē tarahāᅇ,
 meldeīᅇ xybᅇᅇ
 ergel buga nojoᅇ tᅇᅇxei,
 johᅇᅇ tyrᅇᅇ
 jodō bar'īħaᅇ tᅇᅇxei,
 xair řulūᅇ ᅇtᅇᅇ
 xan'jan'i jorgōᅇ garbal'i!
 jireᅇ bᅇjᅇ bᅇ bolgoħᅇᅇ,
 jixe orgoiᅇ zaxa darahaᅇ,
 dalāᅇ od'ogoijo od'ogᅇᅇ bolgoħᅇᅇ,

dāgui xesīn̄ toibor bar'ihan̄,
 zajān̄ sagān̄ tenger'īn̄ zābar'ār durdahan̄,
 zar'lag solbon'i hurgārār durdahan̄,
 adū zajāhan̄ xuā solbon̄,
 aṣa zajāhan̄ gurbaṇ mailgan̄!
 xeregṣen'i basagan̄
 xal'ūta mailgan̄,
 maṇxal'ūṣa basagan̄
 xatan̄ mailgan̄!
 xuandain̄ basagan̄
 xurdaṇ ṣaragṣan̄!
 ebygei zebygei dūran̄ dun'jār
 tenger'ije tegnehen̄,
 telēṣe burxan̄ texe man'jalai!
 ɔndɔr'īmē ɔlgɔndɔ dūlgaza,
 ɔlgɔn'īmē ɔndɔrtɔ dūlgaza,
 esege malān̄ bābai,
 exe jyreṇ ib'ī!
 barūn̄ urda zyg tēṣen'i
 emeṣerṣe ygei exe ṣara modon̄,
 ṣirgeṣe ygei en'ēn̄ ṣara nūr,
 xagdarṣa ygei xyi boldog!
 barū namā namālā
 sagān̄ mɔngɔr namālā,
 hādagtai hɔldɔ,
 hain'i hɔldɔ guin̄ dūdāb!
 hara mɔṣɔn̄ toxōlgō.
 zȳn̄ namā namālā,
 zȳ xurabṣār namālā,
 han'ṣagtīn̄ hɔldɔ tende!
 ara b'ijīn̄ namālā,
 zelē nogtōr namālā,
 adahan'i hɔldɔ tende!
 eber b'ijīn̄ namālā,
 zeleṇ xɔxɔr namālā,
 ɔlgɔn̄ daidīn̄ hɔldɔ tende!
 tēn̄ dēde namā namālā,
 abarga serge bodxōtojō,
 altan̄ jodō delētejē,
 asa hor'bo tulātajā,
 bōje bō bolgohon̄ hɔldɔ tende!
 tēn̄ dēde namā namālā,
 ṣoro mɔngɔn̄ xūrta tende,
 ṣūmal mɔngɔn̄ uxāza,

nojon'i hōlde tende!
 esege malān bābain hurgārār,
 ezen xān'i zaḡāgār,
 xəxədei mergen bābai
 xəxə erēn manārā
 dugui xehen burxan,
 xəbəlzəmə ylērē
 mor'i xehen burxan,
 bal xara ylērē
 mor'i xehen burxan,
 bardam xara saḡilgārā
 m'inā xehen burxan,
 dalin şinēn homoşn'i,
 bulain şinēn zenşn'i,
 nerjēl'iş ydende jergəzə orohon
 jəhən mujā xyb̄ȳn,
 jəhən mondor basaganşn'i;
 nerjēl'iş homo xehen
 barūn'i tab'in taban tenger'i!
 barūn'i tab'in taban tenger'in
 unaxai baihan tenger'ije
 olon tulgār tulā,
 xesēze baihan tenger'ije
 xeme tulgār tulā.
 barūn'i tab'in taban tenger'ije
 ezeleze hūxada
 buxain arahan xərxətən,
 bolod tēmər deşətən,
 borzontin dolō doşxin nojon
 mū ha n xyb̄ȳje
 bēje nomondo hurgāgā!
 modo hojō xyb̄ȳje
 darxan'i nomondo hurgāgā!
 borzontoin dolōn doşxin nojon'i tēl'i xyb̄ȳn
 mozo bəxə, mondoşo xatan!
 xəxədei mergen bābain
 dalain şinēn homoin
 bulain şinēn zen'je nan'şā!
 z̄yn'i deşən dərbən tenger'i!
 z̄yn'i deşən dərbən tenger'in
 dalain şinēn homoin xē!
 bulain şinēn zen'je nan'şā.
 noxoın dolōn darxan,
 nomogoi naiman aşa,

z̄yn'i d̄eʃən d̄erbən t̄enger'ije
 oroin darza hūhan
 maŋxar malān t̄enger'il
 urda b'ij̄in dalan dolōn t̄enger'ije,
 ara b'ij̄in jiren j̄ehən t̄enger'ije,
 barūn'i tab'in taban t̄enger'ije,
 z̄yn'i d̄eʃən d̄erbən t̄enger'ije
 oroin darza hūhan
 esege malān bābai!

2

Barūn'i jiren xad.

ezelze hūhan
 buxa nojon bābai!
 eber'i jixede
 erx̄yje mondorgoi ʃerḡeḡe,
 eleḡeje jixede
 ene zondo zajābar'i bolohon burxan
 j̄ehən xyb̄y gargā,
 j̄ehən ʃir̄e darā!
 j̄ehən nojod bolō,
 orxo garxajā medeze hūgā.
 aŋgar dalajā sel'j̄e x̄e,
 aman xarūl hūdal x̄e,
 aman'i ezen buga nojon, huga xaṭan,
 moihon'i ezen m̄ənḡet̄e zār'in,
 orxoin ujalga,
 garxain ganzaga
 bar'iza hūhan nojon!
 xaṣa ezelhen
 xan ʃirgai nojon,
 xan ʃirgain xyb̄y
 sam sagān nojon,
 xojor xaṣa gyideg burxan!

3

Barūn'i burxad.

xojor m'in̄gan xon̄gōdor,
 xor'i naiman ʃiʃōlog,
 ū haixan dalaida,
 ūzam sagān hogōto
 tel̄e boldog nādantnai,
 t̄enger gazar gyideltnai,
 abain boldog nādantnai,
 altan nūr ugālgatnai,

abāxain̄ şylehen̄ duguitnai;
 zerxebşe jixe bābaitai,
 erxebşe jixe īb'itei,
 jəhən̄ xyb̄yd gargā.
 ujarar olon̄ xeletən̄,
 uihan̄ olon̄ zab'itan̄,
 olon̄ tēmən̄ ur'ānxai,
 dalan̄ tēmən̄ zan̄xad̄,
 jəhən̄ basaga gargā.
 eber xānda orō.
 ērē bytehen̄
 eber bogsoto hūgā.
 bejērē bytehen̄
 bēzen̄ sagān̄ xotondo hūgā.
 zūn̄ naiman̄ zuragta zurā,
 tab'in̄ naiman̄ tax̄il tar'ā.
 tab'ilgain̄ sagān̄ burxan̄
 şirmeheñ ygei m'axan̄,
 şȳder ygei nogōn̄ dēre hūgā.
 zūn̄ naiman̄ zultanār,
 tab' n̄ naiman̄ tax̄ilār
 xon̄gōdor'i saitan'i
 burxan̄ bol'zō hūr'idā!

4

Bəxi sagān̄ tən̄ger'in̄ jəhən̄ basagan̄.

bəxi sagān̄ tən̄ger'in̄ jəhən̄ basagan̄
 saitan̄in̄ sagān̄ nūrta şun̄gā,
 ūgan̄ basagan'in̄ gazardā,
 on̄gon̄ daid̄in̄ ezen̄ bol'zo hūr'idahan̄.
 naiman̄ basagan'in̄ degdē,
 bogont̄in̄ ɛnd̄erē būsā xē,
 bulgan̄ xadār monsog xē,
 ɛnd̄er tən̄gerin̄ oroi bar'iza garā.
 elgən̄ daidain̄ ojodol bar'iza degdē.
 ogtorgoin̄ m'in̄gan̄ burxan̄ bolō.
 ūgan̄ basagan̄ ērē bytehen̄,
 eber bogsoto bejērē bytehen̄
 bēzen̄ sagān̄ xoton̄ dēr hūr'idā.
 zūn̄ naiman̄ zula şatāza,
 tab'in̄ naiman̄ tax̄il tar'za,
 tab'ilgain̄ sagān̄ burxan̄ bolozo hūr'idā.
 exe dalain̄ erjede

erbēxei sagān̄ şagnūltan̄,
 şara dalain̄ şanāda
 şara xasar şagnūltan̄,
 namtagain̄ basagan̄ beşelē.
 ēlge exē
 erge nojon̄ bābai,
 bajar exē
 bargan̄ nojon̄ tēdei!

5

Ха̄н̄ х̄ирма̄ тенгер'ин̄ гурбан̄ хыб̄ын̄.

ха̄н̄ х̄ирма̄ тенгер'ин̄ гурбан̄ хыб̄ын̄ —
 ūgan̄ хыб̄ын̄ х̄ур'idā,
 barū urda tēb'i darā,
 dalai laba bol'zo hūgā.
 udālan̄ хыб̄ын̄ х̄ур'idā,
 barūn̄ xoito tēb'i darā,
 erlen̄ ха̄н̄ bol'zo hūgā.
 arban̄ гурбан̄ хыб̄ы gargā.
 odxon̄ хыб̄ын̄ х̄ур'idā,
 uihan̄ zab'i zab'ilā,
 mōngōn̄ zaxa zaxalā.
 on̄ xyr'ē oixon̄ dēr hūgā.
 xojor dalajār gar'xa xē,
 xolbō şulūgār hēmō xē.
 oixon'i ezen̄ —
 uta sagān̄ nojon̄ bābai
 хыб̄ылxejē jadā —
 şubūn̄ хыб̄ы хыб̄ылē.
 togōlxojō jadā —
 xyler togō togōlō.
 əlōgeilexejē jadā —
 tēmər əlōgei əlōgeilō:
 tēgdə dyl'in̄ xaraildā.
 modo əlōgei xē:
 multa dyl'in̄ xaraildā.
 şomşoroldōd garā.
 şubūn̄ nojod bolxomnai gē.
 şubūn̄ sagān̄ nojod bolō,
 şodoi erēn̄ byrged bolō,
 sār sagān̄ тенгер'i,
 sagsagai sagān̄ tēdei exen!

3. ГЕРОИЧЕСКИЙ ЭПОС

Отрывок записи Л. Ч. Гомбоина

Altan segsei xyb̄ȳn.

gazāda jixe dalain
 gar'im tatan baixada,
 gazar jixe daidīn
 өrmө tatan baixada,
 uhan jixe dalain
 uilal tatan baixada,
 ugā jixe daidīn
 өrmө tatan baixada,
 abarga jixe zagahan'i
 jarāxai jixe baixada,
 aᅅgar jixe dalain
 gorxon jixe baixada,
 arban gurban xān'i
 axalxan jixe bolozo,
 arban gurba nahatai
 altan segsei xyb̄ȳn!
 xor'ia gurban xonogtoi
 boilonᅅᅅoxon d̄ȳxei!
 gazāgā jixe togtono
 gūl'i ᅅara sobōr,
 xobōl mөᅅᅅөн jolbotoi,
 xotogoi mөᅅᅅөн darn'istai,
 erze mөᅅᅅөн erᅅemtei,
 bohogo mөᅅᅅөн bohogotoi,
 xes̄y mөᅅᅅөн xerenseitei,
 abarga mөᅅᅅөн sergetei,
 altan ᅅara xoboltoi,
 myl'̄y mөᅅᅅөн sergetei,
 myxerē mөᅅᅅөн xoboltoi,
 xyred mөᅅᅅөн xālgatai,
 x̄ȳnei xyb̄ȳn xarūrtai,
 xarad mөᅅᅅөн xālgatai,
 xahag manᅅad xarūrtai,
 d̄ol'jō mөᅅᅅөн xālgatai,
 donzō mөᅅᅅөн xarūrtai,
 xara zuta abagaitai,
 xaxū zuram xūl'itai,
 urda bejeden' bolxodo

unagan̄ xara albata,
 xoito bejeden' bolxodo
 хон'ӣn̄ xara albata,
 z̄yxēn̄ bejeden' bolxodo
 zygei xara albata,
 barū̄n̄ bejeden' bolxodo
 bal'zad xara albata.
 gūl'ī şara sobōrhōn
 gojoxon̄ un'iā garana,
 ūle manan̄ bolozo
 delexei dēḡȳr tarana.
 dolō̄n̄ m'iāgan̄ şagābartan'
 donzō seseg tar'ūlana.
 demei m'iāgan̄ şagābartan'
 delexeīn̄ seseg tar'ūlana.
 dainda jixe ɔndɔxɔ
 darzā torgon̄ degeltei,
 zandan̄ xara sabajatai,
 bulgan̄ şidx̄ȳr malgaitai,
 butain̄ şinē̄n̄ zalātai,
 toxoi mōngō̄n̄ emēltei,
 toxomoi şrxeg toxomtoi,
 huxai eştei m'inātai,
 xulahān̄ haixan̄ urgatai.
 xazū bejehēn̄ xaraxada
 xada geze hanaxa,
 xamar amain̄ xaraxada
 mor'iā geze hanaxa,
 ūsa dērē meşetei,
 ural dērē mensetei,
 ganzaga boro mor'iā
 arban̄ gurban̄ nahatai.
 altan̄ segsei xyb̄ȳn̄
 bazārā erjexē garana:
 bazār'in̄ jixe bolxodō
 naiman̄ naimā xene.
 alābşajā erjexejē garana:
 alābşan̄ jixe bolxodō
 naiman̄ naimā xene.
 adaha malā erjene:
 adaha malin' bolxodō
 ur'idaza baihan̄ uhandā
 xyrtēn̄ ygei ba'na.
 adūdā erjexejē garana:

adūšīn' jixe bolxodō
 ugā jixe edezē,
 tēbēr jixe tērylze baina.
 gerxenē tēšē gešxene,
 daida tēšē damzana.
 xulahanē haixanē urgārā
 xotoisoron tatana,
 xūšanē haixanē xulandajārā
 xošxor bešxer dugšūlna.

* * *

gertē jixe orxodon
 xor'inē gurbaṇ xcnogtoi
 boilonē gōxonē d̄yxei
 ur'āhan jixe ugtaza
 xoinohon jixe hēxerzē,
 mērgēnē xyidenē baina.
 „axai, axai“ gene,
 „sēzedē jixe hanātaib,
 sesegtē jixe nol'mohotoib!“
 altanē segsei xyb̄yṇ
 gaixal jixe gaixana,
 gazar daidadā tarāna.
 „xor'inē gurbaṇ xonogtoi
 boilonē gōxonē d̄yxei
 jamar jixe gomodōbš?
 ugā jixe erxeš!
 jamar jixe mūgār
 jabān ygei bainūb b'i?“
 boilonē gōxonē d̄yxei
 amanē dēren abaza,
 ural dēren orozo,
 „jamar eiheṇ jabadal,
 ugāš eiheṇ gomodol
 men ī jixe sēzede
 torō ygei bainal!
 malgār'i jixe ederte
 barūnai bagai xolo daidīn
 xarāsgai bajanē xān'i
 xarza malā basagan'i
 nādanē tere geldene.
 axai, axai namaija
 tab'ixa ygei bainūš-tāl“

altaṇ segsei xyb̄yṇ
 „yxerei xojor eber,
 ydenei xojor erṣeṇ
 t'igēd jixe baixada
 tab'ā ygei jāxamn'im?“
 boilonṇ gōxonṇ d̄yxei
 bajarā jixe xysexedē
 nādanṇ dērē xysebe,
 t̄yxejē jixe xysxedē
 t̄erē dērē xysebe.
 „ganzaga boro mor'ō
 axai namdā egīṣ,
 gasal'āṇ ygejēr egīṣ!
 t̄ebē boro mor'ō
 tydenṇ ygei egīṣ!“
 altaṇ segsei xyb̄yṇ
 gojo haihanṇ abdarāhan
 gūl'i ṣara urma
 abaldaza jireze,
 gūl'i ṣara sobōr dēre
 xar'aildaza garaza,
 barūṇ xoiṣon' d̄emdēd
 uramdaza orṣono.
 ganzaga boro mor'i
 barūṇ ṣixērē ṣagnana,
 z̄yxenṇ ṣixērē ṣagnana.
 amanṇ ṣydenṇ xojortō
 xenṣeneze jabana.
 ailār ailār geṣxelne,
 ajagīṇ ṣinēṇ degnehe
 ajār xolo ṣidene;
 tyrgēr tyrgēr geṣxelne,
 t̄ebt̄er'i ṣinēṇ degnehe
 ajār xolo ṣidene.
 gazāgā jixe orono.
 xyred m̄oṅgōṇ xālgaija
 xyrd baisa n'ēlgene,
 x̄yn'i xyb̄yṇ xarūr'i
 zailūlaza orono.
 xarad m̄oṅgōṇ xālgaija
 xard baisa n'ēlgene
 xahag maṅgad xarūr'i
 zailūlaza orono.
 myl'y m̄oṅgōṇ sergedē

tobʃiṇə ʃinṇə tolgojō
 toson baiza xenʃenene.
 bar'ihan jixe baisanjin
 doholsoro xenʃenene.
 boilon gōxon d̄yxei
 xazārā bar'ād garana,
 xazārtan jixe orono.
 mundā dērhen el'bene,
 ūsadan' xyrse el'bene.
 ūsa dērhen el'bene
 mundādan xyrse el'bene.
 altan segsei xyb̄yṇ
 ajagā jixe bar'ixada
 altan degelē ɔndəzə,
 toxoi mɔngɔn emēlē,
 toxomoi ʃarxag toxomō
 toxoldozo jireze,
 huxai eʃtei m'inājā
 bar'ildaza jireze,
 dērē mɔngɔn dērēgē
 dērēlezə abaza,
 n'urgan dēren garaza
 n'ūrā jixe el'beze,
 ganzaga boro mor'ō
 abaldaza baina.
 ganzaga boro mor'in
 bul'jaldaza baina.
 altan segsei xyb̄yṇ
 xabʃaldaza baina.
 gurban ɔdər bul'jana,
 gurban hən'i bul'jana.
 ɔdər baihan ten'jer'i
 hən'i bolso bul'jana,
 hən'i baihan ten'jer'i
 ɔdər bolso bul'jana.
 ɔgtorgo dērʃi meʃije
 tōlon baiza bul'jana,
 ten'jer'i dērʃi meʃije
 tōlon baiza bul'jana.
 altan segsei xyb̄yṇ
 xeledzeze baina:
 „oixon men'i oiroto,
 utahan'i baratai bolō.
 hanā men'i oiroto,

haban'i ŝinēn bolō.
 ganzaga boro mor'in
 jāgābš? "geze xelene.
 ganzaga boro mor'in'in
 togtol dērē torozo,
 baira dērē baiba.
 altan segsei xyb̄n
 dērē mēngēn dērējē
 multalaza jirēd,
 huxai eṣtei m'inājā
 adxaldaza jirēd,
 ūsa dērhen el'bene,
 mundā tēṣen el'bene,
 mundā dērhen abād
 ūsa tēṣen el'bene.
 „ugū ygei galda
 ganzaga boro mor'in
 eime jeme geze hanā ygeib!“

* * *

bōilon gōxon d̄yxei
 tōrēdē jixe ɔndɔxɔ
 tōbɔ haixan degelē
 xamsilaza jirēd,
 xara xal'ūn malgajā
 ɔmɔdɔldɔzɔ jirēd,
 altan segsei axadā
 „zor'ihon tēṣē zor'ixom,
 esxehen tēṣē esxexem!“
 altan segsei xyb̄n
 „zor'ihondō xyreze
 zolo zajān xojorō
 gerxen dērē texeryliš!“
 boilon gōxon d̄yxei
 dērē mēngēn dērējē
 dērēlɔzɔ jirēd,
 huxai eṣtei m'inājā
 adxaldaza jirēd,
 bārūn gujīn soṣono,
 barag ygejēr soṣono.
 z̄yaxen gujīn soṣono,
 zebīn olōd soṣono.
 altan segsei xyb̄n

xarād jixe baixadā
 dərējə xaṇ gexīn dūlād,
 ʃoroiaṇ burd gexī xarād,
 tēnhē jixe sāʃan
 jūgā-ʃiheṇ xarā ygei,
 jūgā-ʃiheṇ dūlā ygei,
 gaixal jixe gaixaza,
 tagnal jixe tagnaza,
 gūl'i ʃara xobolō
 abaldaza jirəd,
 gūl'i ʃara sobōr dēre
 garaldaza jirəd,
 barūṇ uraiṣā xarana.
 ēriṇ daidī xəntərzə
 x̄ynei daidada orobo.
 barūṇ jixe xormojōrō
 barūṇ ūlai daraza,
 z̄yṇxəṇ jixe xormojōrō
 z̄yṇxəṇ ūlai daraza,
 ten'jer'i gazar xojor'i
 tegeṇ dorūr d̄yl'ine.
 bulgaṇ ʃīdx̄yr malgajārā,
 butaiṇ ʃinēṇ zalāgārā
 zajān'i ʃara ten'jer'ije
 xaxa zuran ʃīdxene.
 xuixan bartā xuidaza,
 ʃixen bartai ʃideze,
 altaṇ segsei xyb̄yṇ
 aman ʃyden xojortō
 xeleddehēr hūba.
 „izī x̄yn'i
 yhen'in jixe uta,
 hanān'in jixe oxotor!“
 goṛonso-sōgō orono,
 gojolon gojolon geʃxelne,
 gertē jixe orono,
 gente ʃaṅgār jabana.
 aldaʃa ygei xara zuta abagain
 aldā ygejēr orono.
 xes̄y məṅgəṇ xerensēr
 xemneldeze orono.
 bohogo məṅgəṇ bohogin
 alxaldaza orono.
 „ur'ā ygei bejemn'i

ur'aldaxam!“ gene
 „aşa aşa xyb̄ymn'i
 manaidā oriş!“ gene.
 „altanār sentei xyb̄ymn'i
 abagaindā oriş!“ gene.
 „mөngөнөр sentei xyb̄ymn'i
 namdā oriş!“ gene.
 „xor'инэ хон'инди м'ихайя
 хожортон орсо шаналаиб,
 арбаа хон'инди м'ихайя
 negenden орсо шаналаиб!
 xor'инэ тогōнои арсija
 хожортон орсо nereleib,
 арбаа тогōнои арсija
 negenden орсо nereleib!“
 алтаа сегсеи xyb̄yнэ xelebe:
 „abagajā xeleheнэ xoino
 ошō ygejēr jāxamn'ib?
 бāбайя xeleheнэ xoino
 ошō ygei jāxamn'ib?
 бāбайнэ төлө бāбайш,
 ib'инэ төлө ib'иш,
 бāбай ygejēr jabaxadā
 бāбай geze hananam,
 ib'и ygei jabaxadā
 ib'и geze hananam.
 id'ixe j̄ymejē
 beldenэ baigīş!“ gene.
 „ūxa j̄ymejē
 tab'инэ baigīş!“ gene.
 xara zuta abagai
 „jāxaham, jāxaham!“ gene,
 burxanār jixe sentei
 „beldexeb, beldexeb!“ gene.
 texerenэ baigād garana,
 tenegēr xezeze garana.
 toironэ baigād garana,
 tūlgār xezeze garana.
 bohogo mөngөнөнэ bohogoin
 alxan baiza garana,
 ylenэ mөngөнөнэ ydein
 n'elgenэ baiza garana.
 өндөр sagāнэ xerenseijin
 damzanэ baiza būna,

erşemel mənğən erşenjin
 erjyleñ baigād garana.
 ar'ūxan sagāñ xerenseijin
 alxan baiza būna,
 xarad mənğən xālgijin
 xarād baisa butalna.
 xahag mañgad xarūr'i
 xara şuhin adxana,
 xyred mənğən xālgaijin
 xynsinsere butalna.
 xyn'i xybyñ xarūr'i
 xyiten şuhin adxana,
 myl'y mənğən sergējin
 mēndөгөd baisa otolno.
 mөxөrei mənğən xyrējin
 mūgār haigār otolno.
 gerē tēşē oşono,
 dal tēşē damzana.
 altan segsei xybyñ
 an'ingajā jadana,
 „abagai, abagail“ gene,
 „bābai, bābail“ gene,
 „baigiş, baigiş!“ gene.
 „boilon gōxon dyxeim
 bol'ulış, bol'ulış!“ gene,
 „abar tuhaş xānam?
 an'ingijim oliş!
 abagai şin'i berxedē
 alaxam geze xelene,
 ib'i şin'i berxedē
 id'ixem geze xelene!“
 gōronso-sōgō beşene,
 gojo haixār beşene,
 tahalga-sōgō beşene,
 tan'ixār haixār beşene,
 bohogo dērē beşene,
 bodon baiza beşene,
 erşen dērē beşene,
 erjen baiza beşene,
 totogo dērē beşene,
 toiron baiza beşene,
 xerenseidē beşene,
 xesy haixār beşene.
 xālga tēşē jabana,

xarad mөngөн хālgан
 хахарād butarād xeбtene.
 xahag maгgad xarūr'in'
 xarsuixaza xeбtene.
 xara ulān şuhan
 ur'idxūlaza xeбtene.
 xyred mөngөн хālgadā
 xyrēd jabād oşono.
 xyred mөngөн хālgан
 xuxarād balarād xeбtene.
 xyn'i xyb̄yn xar'ūr'in'
 xyren şuha adxād
 xytixeze xeбtene.
 an'inğajā jadana
 „abarış namajā!“ gene,
 dēşē xaraza n'ēne,
 dōşō xaraza uilana.
 xamsin şinēn xədөhө
 aban baiza tatana,
 xar'in şinēn dāhajā
 şūjasara tatana,
 bājasara horono.
 abagai tēşē jabana,
 alūlxajā jabana.
 abagaidā xaraigād orono,
 abagaiñ jixe bolxodō
 arban togōn'i arşija
 abād jixe өgөнө,
 arban xon'inoi m'ixaija
 otolōd jixe өgөнө.
 xor'in togōn'i arşija
 xoimorhōn abād өgөнө,
 xor'in xon'inoi m'ixaija
 xursa xot'ogōr otolno.
 xojor na:man semegēn,
 xor'in jorgōn xabahain
 bar'in baiza өgөнө.
 altan segsei xyb̄yn
 an'inğajā jadaxadā
 arban xon'inoi m'ixain
 aman şyden xojorōrō
 turjaldaza orşono,
 xor'in xon'inoi m'ixaija
 xur'igan dērē bar'iza

xuṣūn̄ ṣyden̄ xojorōrō
 turjaldaza orṣono,
 arbaṇ togōn'ī arśija
 amaṇ tēṣē bolgozo
 balgaldaza orṣono,
 xor'in̄ togōn'ī arśija
 xuṣūn̄ tēṣē bolgozo
 xodorxoi haigār ūna.
 altaṇ segsei xyb̄yṇ
 daindā jixe daragdaba
 darxaṇ sūjā dūldaba,
 xorto daindā daragdaba,
 xūṣaṇ sūjā dūldaba.
 uraiḡṣā xaraigād unaba,
 urdanśi hanāgā hanaba,
 xoiṣō xaraigād unaba,
 xūṣaṇ hanāgā hanaba.
 eṇgerē bar'ād unaxadā
 „īb'im!“ geze xelebe,
 zaxajā bar'ād unaxadā
 „zajābar'im!“ geze xelebe,
 xormojō bar'ād unaxadā
 „xob'in̄ jixedē!“ geze xelebe,
 xamsajā bar'ād unaxadā
 „xān'ī xyb̄ym!“ geze xelebe,
 tolgojōrō jirēd unaxadā,
 totogīn daraza unana,
 xelērē eḋxelēd unaxadā
 xuimār'in̄ xūlaza unana.
 xojor n'ydē an'iza,
 xojor xelē zīze,
 arbaṇ xur'igājā adxaza,
 alag n'ydejē an'iza,
 altaṇ segsei xub̄yṇ
 daragdaza unaba.
 am'itaṇ zondo xelylbe,
 al'gata j̄ymede taṣūlba,
 orod maṅgadta xelylbe,
 olon̄ zondo taṣūlba.

* * *

boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 nādan᠎a d̄erē orono,
 nādan'i m'in᠎agan᠎a zon'in
 jirbedeze unana.
 jirbedeze unaxadan
 jixe xamsajār hebene,
 bul'igdaza unaxadan
 bulagan᠎a xamsajār hebene.
 nādan'i m'in᠎agan᠎a zon'in
 bodon᠎a baigād xarxadā
 „nara xarābd'i!“ gene,
 hōxerōn᠎a baigād xarxadā
 „yle xarābd'i!“ gene.
 xarāsgai bajan᠎a xān'i
 xarza malā baᠣsagan᠎a
 xatixaza ur'ina.
 ojōr mōngōn᠎a gōronsodō
 ugtan᠎a baiza orūlna.
 seber mōngōn᠎a gōronsodō
 heryle᠎a baiza orūlna.
 amar mendē xelsene,
 arban᠎a xur'igār mendeᠣselne,
 xol'ᠰor xyrē xelsene,
 xor'in᠎a xur'igār mendeᠣselne.
 boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 nādan᠎a d̄erē xatarna,
 naśisarā xatarna.
 xur'im d̄erē xatarna,
 xotoisorō xatarna,
 gurban᠎a hōn'i xatarna,
 gojolon᠎a baiza zugālna,
 dōrbōn᠎a ēdōr xatarna,
 d̄yl'in᠎a baiza zugālna.
 mor'in᠎a tēᠰē oᠰono,
 mor'inoin jixe bolxodō
 xojor sagān᠎a n'ydenhēn
 xarjasara garana,
 xara uhan'in garana,
 boro erēn᠎a n'ydenhēn
 bulag adl'ār garana,
 burjalsarā garana.
 boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 huraldaza baina.
 ganzaga boro mor'in'in

„xelexe yeib, xelexe yeib!“ gene.
 „xelexe yeib, xelexe yeib!“ gexeden
 sēzedē hanātai bolono,
 sesegtē nol'mohotoi bolono.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 huraldaza nādana:
 „jamar jixe hanātaibš,
 ugā jixe šibšelgeteibš?“
 boilon gōxon d̄yxei
 xeeldeze oršono:
 „ara bejem tatana,
 axa d̄y-sō!“ gene,
 „eber bejem tatana,
 esege dosō!“ gene.
 „gertē xar'ixam!“ gene,
 „daidadā damzaxam!“ gene,
 „gertem jixe bolxodō
 axai m'in'i bolxodō
 jāza hūnab?“ gene,
 „xergeze jabanab!“ gene.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 „baigīš! baigīš!“ gene,
 „xojor gurba xonīš,
 xot'ogīn yz̄yr xursadxīš,
 taba jorgō xonīš,
 tan'ihan x̄ynēr zugāliš!“
 boilon gōxon d̄yxei
 „argam ygei!“ gene
 „axai barham hanagdā!“
 xarza malā basagan
 xe'eldeze oršono.
 „hanānšn'i hanāndā,
 zyrxenšn'i zyrxendē,
 zəbxən x̄yrē xelsēb,
 zəlēr jixe zugā'āb,
 urains'i x̄yrē xelēb,
 utār jixe zugālāb,
 tur̄yns'i x̄ytē xelēb,
 tēbēr jixe zugālāb!“
 boilon gōxon d̄yxei
 jolō mēngən jolōgō
 tailaldaza jireze,

johōr unaxa mor'ō
 abaldaza jireze,
 huxai eṣṣtei m'ināgā
 bar'ildaza jireze,
 xulahaṅ sagāṅ urgajā
 gasaldaza jireze,
 ganzaga boro mor'in
 xair dēre oṣozo,
 xatū turū turūlaza,
 mөлөһөṅ dēre oṣozo,
 mөngөṅ turū turulaza,
 өдөр байһаṅ ten'jer'ije
 һөн'и болсо śarmana,
 һөн'и байһаṅ ten'jer'ije
 өдөр болсо śarmana.
 n'urgan dēren garaba
 n'udarxajā garaba,
 mundā dēren garaba,
 emerxejē garaba.
 xarāsgai bajaṅ xānā
 xarza malā basagantai
 mende amar xelseze
 mөнхөн bejē bejelbe,
 dulāṅ amar xelseze,
 доṣхон xyrē xelebe.
 arbaṅ xur'igaṅ garārā
 adxalan baigād jirēd,
 xor'in xur'igaṅ garārā
 xolbon baigād jirēd,
 boilon gōxon d̄yxei
 xeeldeze orṣobo.
 „xoino xoino
 xojor jixe negende
 andā xuda orolsoxob,
 amar mende xelsexeb!“
 xarāsgai bajaṅ xān'i
 xarza malā basagan
 xeeldeze orṣono.
 „xetein jixe galabta,
 xezēn'i jixe dur'inda,
 martan ygei jabaxab,
 andā xuda orolsoxob!“
 boilon gōxon d̄yxei
 emerxīn haigār emerze,

soşoxīn haigār soşozo,
 gerxen tēşē geşxylbe,
 daida tēşē damzaba.
 ailār ailār geşxelne,
 ajagīn şinēn degnehe
 ajār xolo şidene,
 tyrgēr tyrgēr geşxelne,
 tēbtērei şinēn degnehe
 ajār xolo şidene,
 şixen bartai şidene,
 xuixan bartai xuidana.
 ten'jer gazar xojor'i
 tegeñ dōrūr s'idene.
 bulagan şidxyr malgajārā,
 butīn şinēn zalāgārā
 zajān'i sagān ten'jer'ije
 xaxa zuran s'idene,
 mōrxen sagān ten'jer'ije
 mēlte zuran s'idene.
 gerxen dērē jirene,
 gerxen dērē jirxeden
 xyn'i xybyn'i oşoxo ygei
 xyred mōngōn xālgan
 butaraza xebtene,
 xara xyn'i oşoxo ygei
 xarad mōngōn xālgan
 omōşirēze xebtene.
 myl'y mōngōn sergen
 mēltēreze xebtene.
 gūl'i şara sobōr'in
 guṇaxaixaza xebtene.
 boilon gōxon d̄yxei
 gaixal jixe gaixaza,
 tagnal jixe tagnaza,
 ganzaga boro mor'ō
 ujaldaza jireze,
 gōronso-sōgō orozo,
 gōronso-sōgō orxodon
 axai axai barhan'in
 xojor n'ydē an'iza,
 xojor xelē zize,
 alag n'ydē an'iza,
 arban xur'igā adxaza,
 atixaza xebtene.

boilon᠎ gōxon᠎ d̄yxei
 an'ingajā jadaza,
 an'ingajā jadaxadā
 „axai, axai!“ gene,
 „jāgāb᠑, jāgāb᠑?“ gene,
 axai axai barhan'in
 x̄yrē xelxejē bol'ōd
 xytixeze xebtene.
 boilon᠎ gōxon᠎ d̄yxei
 gurban᠎ hən'i uilana,
 gurban᠎ ɔdər barsirna,
 dərbən᠎ hən'i uilana,
 dərbən᠎ ɔdər barsirna.
 boilon᠎ gōxon᠎ d̄yxei
 an'ingajā jadana,
 an'ingajā jadaxadā
 mor'inhō᠎ jixe hurana:
 „ganzaga boro mor'in
 argin᠎ jixe oli᠑,
 axai barham yxēl,
 daindā jixe daragdāl,
 darxan᠎ sūjā dūldāl!
 arga ᠑yber'i xai᠑āb,
 ajag zolin xānab?“
 ganzaga boro mor'in
 xeledzeze or᠑ono:
 „barūnai xolo daidada,
 bagai jixe daidada,
 turag jixe ᠑ubūn'i
 n'ideze xyrxe ygei gazarta,
 turūta jixe mor'in'i
 jabaza xyrxe ygei gazarta,
 gurban᠎ gol'i daraza,
 gojo haixan᠎ baisantai,
 dərbən᠎ gol'i daraza,
 demei haixan᠎ baisantai,
 taban᠎ gol'i daraza,
 tanixa ygei haixan᠎ baisantai,
 esege malā᠎ bābain᠎,
 exe j̄yren᠎ ib'in
 gurban᠎ haixan᠎ basagan᠎,
 edegēxe jixe tuhatai,
 emnexe jixe argatai,
 ugā jixe tuhatai,

ugā jixe emtei,
tere bainall“ geze
ganzaga boro mor'ia
xeleldeze orşono.
boilon gōxon d̄yxei
huraldaza orşono:
„namarīa sagta oşoxū?
nazarīa sagta jirex̄y?“
ganzaga boro mor'ia
xeleldeze nādana:
„namarīa jixe sagta
oşō ygei baixa,
nazar'i jixe sagta
jirē ygei baixa,
ynegenei h̄yl̄er el'bexe,
ynea x̄yrē xelexe ygei,
mexeledze orşoxo,
goxololdozo asarxa!“
boilon gōxon d̄yxei
xeleldeze orşono:
„zor'ihondō jixe zor'ixom,
zolo zajāa xojorō
ger d̄erē texerylxem,
esxehendē jixe esxexem,
erdem sūjā dūldaxam!“

ГОВОР АЛАРСКИХ БУРЯТ

1. ПЕСНИ

Записи Д. М. Самсонова, перетранскрибированы Г. Д. Санжеевым

1

Muᅇgālgain dūᅇ.

aiᅇᅇᅇ:

ulāᅇ utahaᅇ behejē
ujalgain' nāᅇin' xarūlit,
uraᅇ sēzīᅇ zugājā
ajalgain' nāᅇin' xarūlit!

ailaiᅇi:

ulāᅇ zan'jā utahaimnai
ujalgain' xarxajā medēreiᅇ,
uraᅇ sēzīm zugājā
oilgozo xar'xajā medēreiᅇ!

aiᅇᅇᅇ:

xatargād jireheᅇ xargajā
xazūᅇᅇᅇ xaraza tan'ixal'b'i,
xan'itaᅇ tanai zugālhāi
gerte xar'iza ᅇibᅇsexel'b'i!

ailaiᅇi:

alag mor'inō xatarxada
amain' tataxadā urmaᅇᅇnal'd'i,
aiᅇᅇᅇ tanai zugālxada
ᅇagnaza baixadā urmaᅇᅇnal'd'i!

aiᅇᅇᅇ:

ulagad geze dōrōxō
ūla xeteiᅇ hainai,
oilgūlaᅇ baiza zugālxā
ulūsīᅇ yjetenei hainai!

ailaiši:

alag mor'ō taxalūljil,
 stal'nōjo taxār taxalūljil
 aiṣaṇ tanā zugāṣūljil,
 ajalgain zugāgār zugāṣūljil

aiṣaṇ:

stal' taxatai alagā
 alxaza jabaxin' xarārait,
 aiṣaṇ men'i zugālhāi
 zyrxeṇ dorō darārait!

ailaiši:

araṇ gatahā jireheṇ āgenta
 adahanda xaldaxa xebertei,
 aildim jireheṇ aiṣamnai
 mandā xaldaxa xebertei!

aiṣaṇ:

taxalūlza ojhon sabajamnai
 tabaṇ zilde handardag-bei,
 tanārā ize zugālhamn'i
 tab'i xyrser martūldag-bei!

ailaiši:

el'igen bēleṇ ojodol'in'
 erxei dorō darxal'b'i,
 ene aiṣanai zugāja
 zyrxeṇ dorō darxal'b'i.

aiṣaṇ:

dalai-sōgūr tamarūlxa
 dāgantnai jamar b'i?
 dašin' sāṣin' zugālxa
 zugātnai jamarxab?

ailaiši:

xula mor'in'i xatarxa
 xurdaṇ bogōn'i muxar'ihan-dl'ār,
 xar'in aiṣan'i zugālxa
 xurain uhan'i orohon-dl'ār!

aiṣaṇ:

boro mor'inō ṣelegtē
 bōr'ijō bornoilozo abajī,
 bur'ād tanai ṣelegtē
 zugālza zugālza abajī!

ailaiši:

xoinohō garhaṇ ylenhē
xura oroxo xebertei,
xolohō jireheṇ aiṣanhā
zugā garxa xeberteil

aiṣaṇ:

alag mor'ōr jirxedim
adxa tar'āgār ugtit,
aiṣaṇ men'ī jirxede
ajalgaiṇ zugāgār ugtit!

2

Nādan'ī dūṇ.

1

ulāṇ gal'i xөгzөлгө
ūla saśūr xojorhō,
ulad zonoī xөгzөлгө
Ul'janov Stāl'ia xojorhō.

2

xөгzөлгө gal'i nosolgo
xete saśūr xojorhō,
xamag zon'ī xөгzөлгө
L'ēn'ia Stāl'ia xojorhō.

3

bul'zamūr geze ṣubūnda
boir'ī geze ybei jime,
bol'šov'ig bolhoṇ yjetende
burxaṇ geze ybei jime.

4

xarāsgai geze ṣubūnda
xada geze ybei jime,
xuman'iz bolhoṇ yjetende
burxaṇ geze ybei jime.

5

xada dorśi xandagaija
xarbād sāṣin' xajajil,
xanada baihaṇ burxajā
abād sāṣin' xajajil!

6

xara mor'inō ŝelegtē
 xadajā xaxalza abajil,
 xuman'iz xūlijā ŝelegtē
 xamsīgā ŝamaza xedeljil!

7

boro mor'inō xyŝteide
 boir'ijō bornoilzo abajil,
 bol'šov'ig xūlijā xyŝteide
 bul'ŝaŋgā ŝamaza xedeljil!

8

xexē budagtai xoŝilxo
 xexerhēr nogōndo nalailgā,
 xeldē xandāltai xatarzān
 xuman'iz bolzo nalaigā.

9

ulān budagtai xoŝilxo
 urgahār nogōndo nalailgā,
 uladā genzetei ar'istānta
 ulān bolzo nalaigā.

10

borōn xura togtozo
 bul'zamūrai xyb̄n nalagairba,
 bol'šov'ig xūli togtozo
 bygede zon'in nalagairba.

11

uhan xura togtozo
 udxal'zanai xyb̄n nalagairba,
 ulānai xūli togtozo
 ulad zon'in nalagairba.

12

adxā ebēhē xarxadā
 alag mor'in bajartai,
 arsi ybei gazarta
 aimag sov'ed bajartai.

13

buxal ɔbɔhɔ xarxadā
 boro mor'in bajartai,
 bozo ybei gazarta
 aimag sov'ed bajartai.

14

xadajā modoijo haiṣāza
 xantai gerē xaran'islā,
 xuman'iz xūl'ijā haiṣāza
 v'intōvxojo taskaidlā.

15

boir'ijō modoijo haiṣāza
 bulantai gerē xaran'islā,
 bol'šov'ig xūl'ijā haiṣāza
 v'intōvxojo taskaidlā.

16

arbaṇ arṣam xumāši
 aimag dēre šidyljil,
 arbaṇ dolōtoi nahandā
 xuman'iz bolzo šidyljil!

17

xojor arṣam xumāši
 xuman'ista zugāda šidyljil,
 xor'i xyrehen nahandā
 xuman'iz bolzo šidyljil!

18

xol'sūxa anzahaṇ orśulza
 xotogor pl̄yg delgerbe,
 xahahī tailga orśulza
 xarbāṇ zugā delgerbe.

19

modon tarmūr orśulza
 mor'itōi gerb'elxə delgerbe,
 mērgyl tailga orśulza
 xarbāṇ zugā delgerbe.

20

alag xyz̄ȳtei turlāg
asa modondo hūdaltai,
axai t̄er̄eh̄ə Jirbānav
cēnter gazarta hūdaltai.

21

xəxə alag ş̄āzagai
xyrē d̄ere hūdaltai,
xyb̄ȳn̄ t̄er̄eh̄ə Jirbānav
cēnter gazarta hūdaltai.

22

boro mor'ijō haişahan'in'
bornoido erxeze neterē,
bē naizajā haişahan'in'
darmajēd bolzo neterē.

23

burzagar arzagar modonhō
bəxə jūma ybei jime,
bēl̄əd̄ jabahan̄ bēgəh̄ə
mexeldeg jūma ybei jime.

24

erj̄ȳ modon̄ urgabal
ylgen̄ delxeigē gutālai,
ed'yr̄ bē t̄er̄əbəl
ulad zonō gutāxal-la!

25

dabxar ş̄ydejē ş̄ydeldeg-bei,
daşin' nahajā nahaldag-bei,
xolbō ş̄ydejē ş̄ydeldeg-bei,
xojor nahajā nahaldag-bei.

26

jen'isei uhajā tamarūlhan̄
jixe porxōd otl'içno,
jəh̄ə zilde nexeh̄ə
sov'ēd xūl'i xyşetei.

27

baikāl uhajā otolxo
 budagtai porxōd xyṣetei,
 byrzyi zon'i handāhaṇ
 sov'ēd xūl'i xyṣetei.

28

boro mor'ijō amarūlhaṇ
 budagtai vogōndo bajartaibd'i,
 bygede zon'i amarūlhaṇ
 bolšov'īg xūl'ida bajartaibd'i.

29

xara mor'ijō amarūlhaṇ
 xaṣxarma vogōndo bajartaibd'i,
 xamag zon'i amarūlhaṇ
 xuman'iz xūl'ida bajartaibd'i.

30

xəxə budagtai xošilxo
 xələg ybei jabadag ybei,
 xuman'iz bolohṇə axainūd
 hurgāl ybei jabadag ybei.

31

ulāṇ budagtai xošilxo
 unaga-bejēr jabadag ybei,
 ulāṇ bolohṇə yjetemnai
 hurgāl ybei jabadag ybei.

32

urda xadajā modoijo
 uzūrārīn' ṣōdxoljīl,
 ulānai xūl'īṇə ṣələgte
 saldād hurgālda hurajill

33

əndər xadajā modoijo
 yndehēr'īn' ṣōdxoljīl,
 yneṇə xūl'ijā ṣələgte
 saldād hurgālda hurajīl'

34

өбөл болxин' urdūr'in'
 ынегөн малгай херегтеи,
 өбөгөн болxин' өдиде
 нāдан zugā херегтеи!

35

хөлөг мор'inō хышетеиде
 хөлөзө хөлөзө абайл,
 хуман'из хул'ijā хышетеиде
 хомун болзо неgedejil!

36

unaga мор'inō хышетеиде
 unaza unaza абайл,
 ulānai хул'in' хышетеиде
 хомун болзо неgedejil!

37

xolōštoī sabajin šinede
 xuran' xodo orohai-dā,
 xaba zalū nahandimnai
 xuman'iz barandā bolohai-dā!

38

saldād sabajin šinede
 sahan xodo bolohai-dā,
 sar'ūn zalū nahandimnai
 sajūz molod'ōz bolohai-dā!

39

urgī seseg zadarza
 uta gol'i zošōbo,
 ymte sov'ed bolozo
 ulad zonō zošōbo.

40

xexə seseg zadarza
 xəndөлөн gol'i zošōbo,
 xuman'iz barandā bolozo
 xamag zonō zošōbo.

41

buta-sōgō urgailaxa
bulzamūr şubūnai tenegei,
bol'şov'īg xūl'ida şugtarxa
çemberlēnei tenegei.

42

xada gazar urgailaxa
xarsaga şubūnai tenegei,
xuman'iz xūl'ida şugtarxa
çemberlēnei tenegei.

43

arbaṅ sazaṅ porxōdnai
angarjā uhandā praval'īlsa,
adm'irāl jabahaṅ xal'çāgnai
ulānai xūl'ida praval'īlsa.

44

jixe haixaṅ porxōdnai
jixe dalaida praval'īlsa,
jixēr hanahaṅ xal'çāgnai
xuman'iz xūl'ida praval'īlsa.

45

boro dal'itai borl'ōxoi
bozo-sōgō borsoigō,
bōşxo gyzētei byrzyimnai
terme-sōgō borsoigō.

2. ПРОЗА

Записи Н. Н. Поппе

1

Aid'irxaṅ Maxūnai xoјor.

oṅgoitondo nege bal'ixai gēşe bē jabā-xa. ur'aişxanār oşozo xuda orō-xa.
t'īgēd negete aişalza oşō-xa. aid'irxan'i abād oşxodīn' xadam exen' şata
semege şanā-xa. bal'ixaida asarza baixadīn' xadam exēn' xazūda baihaṅ
zorgōtoi basagaṅ semege „b'ī id'ixemn'i“ gēd, semegēje horzo abaşxē. t'īgēd
semegen'i orondo xamarhān' n'uhā orūlşxē-xa. aid'irxan' terēn'i xarād bal'i-
xaida xelbe-xa. bal'ixai medehen bejērē xadam exejē asarhaṅ semegēje id'ize

өгѳ ybei. gertѳ xar'ād yxer d̄yj̄in̄ xaban' jixe gѳd, xortoi gѳd ur'aişxan'i xyrgeᅇ bolxojō bol'ō-xa. gurban̄ zil bolōd xadam̄in' jirbe-xa. „zai, xyrgeᅇmn'i, basagaij̄imn'i xezē abāşxaşn'ib?“ gebe. — „argamn'i ybei!“ — „jāxadā?“ gebe „aişalza oşxod̄imn'i yxer d̄ymn'i semege horōd jaha-rū n'uhā orū'şxēhan!“ ur'aişxan' jadād s̄exēd x̄enzel̄er̄in' c̄yre bēhē, xyr'ēgin' d̄yre xorxoi ᅇdxēgēd arlişxaba-xa. bal'ixai xorxoi bēhē alaza bar'iza jadād s̄exēd esege malānda orxomn'i geze şibşebe-xa. t'ixed̄in' yşib̄y-bei aid'irxan̄ gēşe oşoldoxomn'i gѳd esege malānhā xyb̄y zajāl̄ulza jirxejē xon'ūldā t̄ex̄erbē-xa. t'ixed̄in' on'ōxon̄ gēşe od'igon̄ „b'i oşoldoxomn'i“ gē. t'igēd taşūççō. aid'irxan̄ bal'ixai xojor esege malānda xon'ūlxandā oşō. esege malān̄ xelege bal'ixaida: „malān̄ xusār namda tailga orūl zil ber'i. xorxoij̄iş alaxa bar'ixabd'i!“ bal'ixaida xelege: „xyb̄ytei bolxoş!“ gebe. xon'ūlxandā texerbe. nege talda gerhē utān̄ garşa baina. „undā xyrēbd'i“ gѳd, aid'irxan̄ bal'ixai xojor tere gerte orbo. tere od'igon̄ bolbol arban̄ togōn'i arza, xor'in̄ togōn'i xorzo beldēd baigā. ene xojor'iş hogtōgōd, bal'ixaija orcndo orūlād untūlba. aid'irxan'i baisar arb'ingā gargād aid'irxan'i teberēd xebteşxebe. aid'irxan̄ od'igōij̄o ērjē xēgşen̄ bolgōd-ji al'i met'i xoron' xēdlēd-ji, od'igon̄ dēre garşaba. xoito ᅇglēn'in̄ aid'irxan'i mor'in'in̄ turja turjahār jabana-xa. „jāxadā mor'imn'i turjana?“ geze şibşebe-xa. „uxai!“ gebe. „esege malānā zajāhan̄ xyb̄yn'i hogtūgār od'igondo xulūgdaşxēb!“ gertѳ jirēd maxūnai xorxojō alaza jadaşxē. esege malānda xusār tailga-şxe, bēn'i-şxe asaraza jadaba-xa, s̄exēbē-xa. bal'ixain̄ abaga maxūnai gēşe erlin̄ nomōn̄ xānda orximān̄ gѳd t̄ex̄erbē-xa. aid'irxan̄ bahā t̄ex̄erbē-xa. „erlin̄hē xyb̄y zajāza abxamn'i!“ gѳd xon'ūldā oşobo-xa. nezēd xara sōxor unād, xara xerme belge bar'ād, xara bulagan̄ zalā bar'ād, erlin̄ nomōn̄ xān̄ belge zalāj̄in' abād xelege maxūnaida: „aşaij̄işn'i xorxoijo alaxa bar'ixabd'i!“ aid'irxanda xelege, garā tol'i xarād: „şī esege malānā xyb̄y zajā ūlza abahīma bainaş! t'igēd nege od'igondo xulūgdaşxēş. b'i şamda xyb̄y ᅇxē-bēb! bahā xulūgdaşxaş! am'itanda n'ēden̄ nādan̄ bolxob! ᅇxē x̄y olozo jadāza aid'irxan'i olō-ji gexe! t'igēd bolbol geriş gal untarxa, galiş tolō xara sōxorşn'i am'itanda oᅇgon̄ bolzo, nerişn'i bar'ixa!“ t'igēd xon'ūldā texerbe. terēnein' xoişo maxūnain̄ aşain̄ xorxoin' baragdaba. aid'irxan̄ xyb̄y-bei yxebe. nerin' xara sōxor oᅇgon̄ durdana.

2

Xor'in̄ xojor x̄yxed.

dalain̄ urda b'ide xojor eşir x̄yxed baigā-xa. ᅇxe-bei, xoito exetei. xoito exen' jixe xaşād baigā. xoton-sō xon'ihōr untūlā, soşō, nal'ā. tere xojor x̄yxed abagainda orōd baigā. abagan' hanāj̄in' darza, tamşī tatūlā. abaga izin' arşī ᅇgō. negete ene xojorş xojūldā ᅇbēdē. taxal xyrē. şarga baitahār zahal xexe gē. abagan' adahandā garā, xoito exen' ada yzēd xara n'ēgēr zahal bar'ā. t'ixed̄in' tere xojor x̄yxed yxeşē. yxēd bōxoldoi bolō. lamanahī dailā, ail dailā. xoito exen' xara hanād, lamanahī asarād, xojor x̄yxedije dalain̄ xoito b'ide zaraşxē. tyxen̄ daida tybxēze haixan̄ gѳd x̄yxed būba. tendehēn' alair al'irza

haixan̄ gēd alairda būba. tendehēn' ɵngɵ yrgelzēr haixan̄ gēd ɵngɵdɵ būba.
 endehēn' nege bē tɵngerde zarba. t'igēd ede xojor zajān̄ bolō, yšib̄yje xardag,
 ttēn'je xardag.

ur'ida ur'ida gazarn'i —
 ur'ān̄xa mon̄gol gazar,
 xoito xoito gazarn'i —
 xor'i mon̄gol gazar.
 ur'ida ur'ida udxamn'i —
 ur'ān̄xa mon̄gol udxa,
 xoito xoito udxamn'i —
 xor'i mon̄gol udxa.
 xor'i mon̄gol gazarn'i
 xotoizo jixe haixan̄,
 tȳn̄xən̄ jixe daidamn'i
 tybxēze jixe haixan̄,
 alair jixe daidamn'i
 al'irza jixe haixan̄,
 ɵngɵ jixe daidamn'i
 yrgelzēr jixe haixan̄.
 naigūr, naigūr, naigūr-da-jā
 naimār gər'ihən̄ han'zargamn'i,
 gȳn̄xer gȳn̄xer gȳn̄xer-da-jā
 gurbār gər'ihən̄ han'zargamn'i.
 tolgoimn'i ɵbɵdɵnəl —
 torgon̄ palād xeregteil,
 mālaimn'i ɵbɵdɵnəl —
 man̄gad palād xeregteil.
 ulān̄ xōloimn'i sən̄xedebel —
 umdan̄ sīdem xeregteil,
 xairaxan̄ xōloimn'i sən̄xedebel —
 xara sīdem xeregteil.

3

Bozontin̄ tuxai.

ɵbɵ j̄yren̄ tɵngər'i gurban̄ xyb̄ytei: esege malān̄ tɵngər'i, xān̄ sogto, xān̄
 ŗargai nojon̄. xān̄ ŗargai nojon̄ esege malān'i xɵxɵ buxa unād, dōdo zamb'ida
 b̄ugā. dalan̄ gurban̄ burxan̄ tura togtōgō. dalan̄ dolōn̄ xaha togtōgō. jiren̄
 jɵhən̄ bēgei ugālga xē, dalan̄ gurban̄ darxaija xara tɵmɵr xailūlza, bulad tɵmɵr
 busalgaza, xɵxɵ tɵmɵr xēr̄ylze hurgā. gazar jixe doholgōn̄, gal jixe saxilgān̄,
 uhan̄ jixe ŗū,algān̄, ten'jer jixe xɵngergēn̄ bolbo. z̄yn'i el'betе xara nojon̄
 „jūn̄ x̄yn̄ bolbo?“ geze xara sōxorō unaza baran̄ zyg bar'iza jababa. ar'ūn̄
 sagān̄ xānda orōd hurba: „jūn̄ x̄yn̄ bolbo?“ geze. — „barūn'i xad būza ulahī

darxanda hurgaza şūjā tataza bainat!“ geze ar’ūn sagān xān xelege. zebşebet: zebē abād, s̄yşxe noxoioḡ dōgūr xudrūlād abā. t’īgēd şūjalgān’i gazarta oşobo. xān şargai darxalaza baina. xəxə buxa xahain̄ yḡdende ujātai baina. godol’ō gargād el’bete xara nojoḡ xaha dēḡyr xarbaba. xān şargai bur’tagdād ama xamarhān’ şuha garād unaba. xān sogtīn̄ xyb̄yḡ „abagam jāxadā jirene-bēb?“ gēd esegedē xelege. eglēn’in’ būgād ydeşen’in’ jiregşe belei. „teḡr’ij’ē yḡde n’ēgēd xara!“ gebe. xarxadīn’ — şūjalgān̄ j̄yḡş ybei, xəxə buxa gansārā ujātai baina. esegedē xelege. xān sogto būba. būxadīn’ xān şargai ama xamarhān’ şuha garşēd xebtene. nomō gargaza yzēd medebe-xa: jəhəḡ taigain̄ arsa suglūlād, jəhəḡ bulaja arşā suglūlād, xān şargaija ar’ūlxa geze baina. xān şargaija gol orūlād „jāgā, xer gēb-şi?“ geze hurxadīn’ j̄yşxe medeḡ-bei baina. medeḡ-bejērē deşəḡ p̄yḡd baltajā bar’ād, xəxə buxajā unād, z̄yḡ zyḡ bar’ād būba. geb gemte manəḡ būba. el’bete xara nojoḡ xān şargaija „xaişā oşonoş?“ — „z̄yḡn’i xadta orxomn’i!“ gebe. — „ene mū buxār xāna xyrxe-imiş?“ gebe. el’bete xara nojon’in’ „şin’i mor’ijo garxa-bşib-dā!“ gebe. — „bōsoldoji!“ gebe. — „bōsoldojil-dā delxejē gurba erjexēr!“ el’bete xara nojoḡ mor’ō soşōd būba. meḡ godol’i-dl’i. xān şargai buxajā gurba erj̄ylēd garā tol’i xarba. nege dalain̄ zaxada el’bete xara nojon’i urda nege ezī togō ēm dērē bar’ād jabana. deşəḡ p̄yḡd bolxo baltārā togōjīn’ xaxa soşobo. — „jūḡ x̄yḡn’in’ jamar bōxoldoin’ togōjīm’n’i yndebe!“ geze ezī xarāza baina el’bete xara nojon’i jabaxada. xoittō erjēd jirxedīn’ şara dalain̄ zaxada ulad zagaha alaza jadaza baina. xān şargai baltārā soşōd alaba. „jamar hain̄ x̄yḡ zagahaijīm’n’i alaba!“ geze zagahaşəḡ zugālaza baina el’bete xara nojon’i jabaxada. gurba’txār erjēd jirxedīn’ oijo zaxada ulad gērēhə alaza jadaza baina. xān şargai baltārā soşōd alaşxaba. „jamar hain̄ x̄yḡ gērēhīmnai alaba!“ geze xērēldəzə baina el’bete xara nojon’i jabaxada. xān şargajā xazūda gyilgeze jirxedīn’ delxejē tamşi tatarar gurba erjēd xān şargai hūna. — „jinde hūnaş?“ gexedīn’ xān şargai xelene: „b’i dovnō jirēd hūnam!“ el’bete xara nojoḡ et’xene-bei. „dalain̄ zaxada togōtoi ezī xarājaş?“ gebe. „xarām!“ gene. „jamar-main̄ x̄yḡ togōjim yndebe geze xarāzainhan!“ — „zai, tere b’i jabām! şara dalain̄ zaxada zagaha alaza eḡēm, oijo zaxada gurba’txār erjeze jabaxadā gērēhə alaza eḡēm! t’īgēd el’bete xara nojoḡ sōxor mor’ijō aldaşxaba, xān şargain̄ buxa ababa. „xaişəḡ gēd nēgērşn’i jabaxīmab?“ geze huřba. „ene deşəḡ p̄yḡd bolxo baltār ūsain’ soşixodiş xelbelsexe, xojor eber’in’ zabaharār soşixodiş godol’i-dl’ār şidexe!“ tīgēd tarabat.

teḡgern̄yḡd suglā xeze xān şargaija darxalūlxajā bol’ulād, bozontoijo jəhəḡ xyb̄ytējīn’ dōdo zamb’ida būxa gebe. har’idaja baisar boldog xaraza, sagān̄ dalaija baisar gorxolon̄ bar’iza būba. barəḡ gartā baltajā bar’ād, z̄yḡ gartā deşəjē bar’ād, ebertē e’irb’ijē bar’ād, ardā abargajā bar’ād būba. altan̄ xadāhār serge xeze, axain̄ golōr būba. ulahī darxalūlza hurgaba. xara togō xailūlza, xəxə togō xelbēzə, z̄yḡn’i deşəḡ dərbəḡ teḡr’iner dazəḡḡain̄ dolōn̄ darxa būlgā. bozontoin̄ jəhəḡ darxaja egeşe e’ig mū’ig ede z̄yḡn’i darxadta abagdaba. sagān̄ darxahī xojor axanahīn’ „ede man’i egeşeje ababa!“ gēd oşobo-xa. oşōd „xabajā xarūlagti!“ gebe. eḡdē xadain̄ şinēḡ şulūja xailūlza, xəḡḡai togō xəḡḡnaba, dalain̄ ojōrto tūlga şudxaba, sember ūla togō şudxaba.

xarahūd bolbol xəndei sēze tēmər xarūlba, al'iganai tulanda yheṇ dalaiṇ šulū xailūlba. terēnhē bolzo mēnē xara darxahūd xahada orxodō al'i bolbol xaraiṇ bēnūd oṅgo orūlxada togō erjyldeg-me. mēnēn'i sagān'i darxad bolbol udxa uzūr'in' bozontoṇ jəhəṇ xybydte xyrxīme. xaraiṇ darxad bolbol dazaṅgain dolōṇ darxadta xyrxīme.

dəṣəṇ pūd bolxo baltārā buxajā ūsain' būlgaba. buxa xoṅxogod gebe. t'igēd xojoṛ əbərīn' zabaharār būlgaba. buxan' yxeṣē. „ene bōxoldoi namai mexelbe-xejīm!“ gēd buxajā ara-rūn' dosōn' orṣō. t'igēd dalaiṇ urda b'ide garād xoṇ taizīṇ adahanār'in' n'īlēd nege erēṇ buxatai mērgəldəbə. xoṇ taizīṇ basagaṇ budanə xatanə m'inā bar'ād xəxə buxaija zṽṽṽ xoito zygte yldebe. buxan' n'ydē śilaisa xarād, hylē dēṣe m'inādād buba. budanə xatanə buxaiṇ xərbəhəṇ gazar geṣxəd xəl xynde bolbo. nar'ailaxa bolxodō xuhan'i uzūrta jirəd, namāgār bōgol xəd, ysibygē ośōd, arbanə ger atagadta, xor'inə ger xotogoidto jirəd asuixanə xysyixenə xojoṛ od'igodto orzo uha nol'mo bolbo. od'igod jirze xarxadīn' bōgol'i toirōd xəxə buxa jabana-xa. oṅgo orulād yzxedīn' malāṇ xusār tailga xəd, ṣāta semege, balta xot'ogōr bar'ilga xəd, xəxəjē əbeidexe gebe. xəxə buxahā oldohonə bulgad geze xəxəjē nerelebe. arbatai bolxodō bulgad dalaiṇ erjede garād nādād baigā-xa nege dalaihā gardag xyby basagaṇ xojoṛtoi. asuixanə od'igonə əbsynhēn' əhə gargād bēṇ xəd bulgadta əgəbə. sagāṇ hejē əgəlsəbə. — „dalaihā gardag nar'aihūd'i sagāṇ hejē dēre hūlgād nēgēr id'əlxeṣ!“ gebe. jirəd nādād tedēnē bulgad xyndelbe. id'əd uhan'i xybyṇ untaṣaba. t'ixlēr'in' asuixanə jirəd sagāṇ hejēgēr or'oigōd abādaba. t'ixlēr'in' dalaihā nege nar'ai ṣāstai garād heś'rbə: „xebā, gertē!“ t'ixlēr'in' ysibṽṽ herəd orl'ibo. „yheṇ dalai arṣaliṣ!“ gebe. yheṇ dalaiṇ uhanə dol'jodōd asuixan'i xyseze jirebe. t'ixlēr'in' uhan'i ṣāstaida sagāṇ id'ē xajaba. uhanə dol'jodoxojō bol'ibo. ṣine oldohonə xybyygē erjehē oldohonə exer'id geze nerelebe.

4

esege malāṇ saxādai odxonə xybyygē gerlxlxejē bajanə xanğaitai xuda orolsō. bajanə xanğai adū er'ixedē nara hara xojoṛ'in' abā. esege malāṇ hara nara ybei bad balai taharṣē. ədr'in' zulaiṇ tolōr, hən'in' xetīṇ tolōr baiza jadād gaixaza tagnaza jadād ṣibṣebe: „xaiṣanə geze hara narajā texerylze abximāb?“ geze. gazarai xara xynde zara zargaṣa gēṣede el'ṣe el'gēbe. zara zargaṣa „ene esege malāṇ ərjē jəhəṇ xybydte jəhəṇ basagadtā n'ēde nāda gargaza gub'ixajā jirxe gebe“, gēd oṣō-bei-xa.

jadāṇ geze gurbat'xa el'ṣin' jirxede xyrbe-xa. esege malāṇ xyby basagadtā zarba-xa: „ene zara zargaṣa muṇxag zutarmā-ima. jirxedīn' xar'i n'ēde nāda aldaza baibat!“ men'-ṣxe zara zargaṣin' orzo jirxede n'ēde aldaṣxabat. zara zargaṣa malgajā dutag, abād texerəd jabaṣaba. esege malāṇ „jāxa xergexīme?“ gēd hanā aldaza baina xejīm. t'ixedīn' ṣandaganə jirəd xelbe-xa: „b'i nazar'in' xara boro bolōd, əbəl'in' sagāṇ bolōd zara zargaṣija getəd ṣagnaxab. jū xelnāb?“ . esege malāṇ „oṣo!“ gebe. əbəl'in' sagāṇ bolōd, nazar'in' boro xara bolōd jabaxadīn' zara zargaṣa aman-sōgō xaraza jabana-xa.

„yxehen zentöglöhөн оido garmar esege malān gēşe tengr'i x̄ȳn baiza ysi-b̄yhē hurgaza şadxa ybei. bajan xaŋgaida mexel̄ylze-şxe şadamar-me-xedā urdahān' gasaxān xenē: delxejē zer'ilge, uhanā m'iralga ege gexenēn xenē er'ihimīn' bajan xaŋgai jāza sugl̄xl̄imām?“ şandagan esege malānda xar'aigād dūlhanā xelebe. esege malān it'xen-bejēr holongo el'gēbe. t̄yn'i h̄ylēr inzaga, t̄yn'i h̄ylēr xerme, egē h̄ylde yje el'gēbe. esege malān maŋgidai maļşajā abād zērde sōxorō unād bajan xaŋgaida jirbe-xa. bajan xaŋgai gurba xonosor nair gargaza, jehө xonosor zugā gargaza baina-xa. „zai, xuda!“ (esege malān xelbe) „şī basagandā in'ze jū eŋximş?“ — „jū er'ixebş-tā?“ gebe bajan xaŋgai. „delxejē zer'ilge, uhanā m'iralga xyrtēgiş-tā!“ gebe esege malān. bajan xaŋgai jadād sōxōd xelbe: „şī hara narajā aba! adū-şxe-bei bolūzamd'i! gansaxa namhā in'ze be er'il!“ t'īgēd esege malān nara harajā abād tengr'ijē-şxe nalairgaza, ērē-şxe nalairza baina. bajan xaŋgain basagan mөнө xedāgā saxal'i xatan, esege malān'i odxon xyb̄ȳn gal'i ezen saxādai ebөгөн. tedēnde bolbol jamar-şxe xāhī urda sagāgār xyrgexime. saxādai ebөгөн saxal'i xatan xojor am'itan zon'i adū azal xarza gulanta еrxө xarza baixīma. ternehē bolzo gal-sō mūxai ime bog şoroi ylehen dutahan id'ē xajaxa-bei-ime, nol'moxo xan'āxa xereg ybei-ime gal dēre bolbol. gal-sō xo'ogo şebөгөр xadxaxa-bei-ime gal'i ezen'i n'ydēn' tehelxe-bein tolō. bōxoldoin gerte jirēd xon'tөrgөxөdө gal'i ynehe abād xajaxada bōxoldoi ar'ixīma.

5

Jөhөн zuragtan.

hoxor melegei gēşe dolōn xyb̄ȳtei, nege basagatai baigā. nege tailga bolxo өdөр melegei xyb̄yhē zarba-xa: „uhan'i goldo oşozo eşinde garād, şilmā xajād, dolōn zarāxai bar'ād, naimat'xīn' alam-bejēr asarārait!“ geze. dolōn xyb̄yhīn' garād şilmā xajam-bejēr helmēr zarāxai xadxaza naimūlain' alaza bortogo-sō xeze asarba-xa. „uxai! namajā alādt'iba-xejim tā! jāgā gēşeb tā! zarāxai-sōtnai men'i hynehen baiximegşem. zai, odō b'itnai yxexe bolbo gēşem! yxehen xoinim xara sōxor mör'i unaxat, xara xal'ūn degelīm emөdxөxөt, jөhet'xi өdөр bolbol sagāgār tailga xexet, arba naimat'xi өdөр'in' baran xadta orzo sagān ḡygēr tailga xexet!“ esegejē yxehen xoino ede xyb̄ȳdşn'i arşi tamşi ūza jөhөн өdrē gēze, naimat'xi өdөр aldaza baixadīn' n'ydehēn' hoxortozo baina-xa. „jāgā, xergē?“ gēd ongo orūlxadīn' garba-xa: „zemēn xoito b'ide garza, tailga xegti! өdrē gēhen'itnai tolō tā yr'i-bei xosorzo galā untarāxat, jerdei bolbol delxein dolōn gazar'i ezelze baixat!“ zemedē garza malgan sagān bēdө orbot. orxodīn' xoinōhōn' gurban zūn hartūlnūd daxalxa. malgan bē targai bar'iza, turanaxai tab'iza aişahā xyndebe. negete taigada orxodīn' gurban zūn hartūlnūd-sō gurban xara bē n'ūdagar jabahan malgan bēje xyb̄yjīn' alaza ar'işaba. hoxor'i dolōn byt̄y mөngөн xesērē ongo-lozo malgan bēje dūdaba-xa. malgan bē taigada untaza xebtēd, xamar dērīn' arşin' duhaxada, şixendīn' xesēn' dūn'i zirjenexede herēd n'ydenē şulmaha ar'igaza şibşebe. „jāgā gēşeb?“ geze hanaba. t'ixedīn' altan gurgaldai don-

godobo: „gertīšn'i šamaǰā dūdaza baina!“ xar'aiza bodozo sagān sōxorō bar'iza ger tēšē šidebe. „zai, jāgā gēšeb?“ gexedīn' xybȳn'in' yxešēd xebtene-xa. „jāxab belei?“ gēd šibšebe. „hoxor'i dolōn sagānda orxo!“ gebe „ērō xarain xadta orxo!“ gebe. „xojor tēše būbat“. gurbañ xonojo gazar jabād xarxadīn' hartūlnai emēlde yšibȳn'in' tolgoi ašatai baina. hoxor dolōn zȳn tēše malgañ bēdē urmadaba „jiriš!“ geze. suglarād hartūlnai xū barn'in' alād, gurbaxain' ylēgēd amalba: „odō hartūlnūd xor'in' ərxehe ylȳ bē tōrēg! šuhatai m'axa be id'eg!“ geze. t'igēd ede hartūlnūdšn'i ēdōnē ybei, šuhatai m'axa id'ene ybei. zemejē xoito b'ide garād hoxor'i dolōn malgañ bēdē tailga xylēd, alairtā jirbet. yxeheñ xoino alair'i dolōn daidīn ēzēñ bolzo tōrbēt. naimat'xi basagan'in' manjaltnā hamagan bolōd hūgā. yxeheñ xoino erēn' al'āja urdaxi xadain ēzēñ bolō. ede naimañ esegetejē jēhēñ bolōd, hoxornoi dyl'ēšēñgei buzartāšan'i zajāñ bolō. edēnde xon'i sagāgār xyrgexīme.

6

Өнгийн тайшатаан.

olzoitondo nege zalūxan arbañ dolōtoi barlag gēše jabā. negete ailhā barañ talā ȳsede baihanhā nege xai m'ixa asarxajā jabād, šuhan zērde mor'itoi xytei zolḡōd yxedxeze unā. exen' gertē xyl'ēze jadād ārsajā arangā dēre garād xarxadīn' nege ḡol'i dēre šāzḡaihūd šūjaza n'ideze baigā. „ene mū barlag'n'i m'ixajā asarza jabād untašā“. ošxodīn' barlag ama xamarhān' šuha garšxēd, xebtē. bodxōḡōd hurxadīn' xelbe-xa: „jēhēñ sagāñ xāhī jireñ sagāñ ēbēḡēje tyrȳše axalagša xāñ šargai nojoñ jaba gebe“. t'igēd ēbēdēd zaxalā, bēlēd oḡḡōd zaxalā. bēnȳdte zāḡḡulxadīn' xebebe: „xāñ šargajā bēje udxa abxa bainaš. jēhēñ xušū tōxērxē bainaš“. jixe bē bolōd bulūtanda ur'ulā. bulūtanañ nege ēnēšēñ xybȳn' ētōlhēñ exetejē mū jadū ime baigā. exen' xebebe: „sagāñ mor'itoi, sagāñ hor'ibotoi, sagan xubsahatai bē jirxe. terēn'i manaida xyregtī geze ur'arai!“ xadain xazūda nāša baigād, nāša baixadīn' men'šxe barlag jirbe-xa. „manaida orogtī!“ gēd ur'iba. tailga bolxodīn' ene mū nazārxašn'i egē mū jime bolōd, tȳrḡejē egē zȳn zaxadīn' baigā. barlagšn'i bēlxēdē barūn'i xadta orōd ailadxaba: „ene tailga ərḡēhīmejē nazārxa gansārā bar'iba“. tailgajā dūdahan bejērē sasal'ā bar'ixada barlag xebebe ede bulūtanda: „tailgatnai xadta orbo!“ gēd. barūn'i xad „ene ybeitei nazārxa jamar jixe jime ərḡēb!“ gēd, tailgajā xešeg gansa nazārxada būlgaba. t'igēd nazārxa bajazād hȳldīn' taišā bolō. barlag ḡušan dolōtoi bolōd ēbēḡēje suglūlād xebebe: „zai, odō ene hēn'i tēḡr'imn'i hamagan namajā abāšxan!“ gebe. ȳr saixa hamānda uhañ jixe šūjalgāñ, gazar jixe doholḡōñ, gal jixe saxilgāñ bolobo. am'itan'i jirēd xarxadīn' barlag ərxeheñ boimoldošēd baigā.

7

xȳn xedāgā bōlbol gurbañ hȳnehetei imā. negen'in' xedāgā yxeheñ xoinīn' jahā xarza baixa imā. tere hȳnehen'in' dyr'in' bolbol xȳndl'i-imā. xojordxīn' bolbol bahā xȳn-dl'i-imā. enēn'in' bōxoldoi bar'iza id'ixīme. t'igēd

eneş jixe aimxai-ma. x̄yn'i bejēhē garād, ybei bolzo ar'işxīma. t'ixedīn' bē asarād hynehe xurīlxīm. t'ixedīn' hynehen'in' hērşē jirxīme. gurbadxīn' yxeheñ xoinīn' bōxoldoi ada bolxīma. bōxoldoi adan' xedāgā beşenē jirze dailxīma. bōxoldoi bahā x̄yn-dl'īme. zugā nair xeze jabaxīma. bōxoldoijo x̄y jirēd dailaxadīn' bē asarza bēlylxīme. mene haja jamāta dēre nege zajāñ garā. xor'in gurbad'xi zilde marzāñ geze basaga'ja tygehī tēlōñ gēşe alaşxē. t̄yn'i h̄ylde xojor zil bolxodīn' alair'i zalūhūd dū gargā-bei. t'ixedīn' bolbol marzāñ bōxoldoi bolōd ail dēre jirēd yşib̄yhī dailaba geze hanād jamātaiñ ebөгed „marzāñ bōxoldoi bolbo“ gēd terēndē bēlzə orbo-xa.

8

ur'ai nege sagta hamagan b'işāxañ basagatajā hūgād, m'axa id'ixejē hanaza şyberleze baigā-xa. „xon'ō alañ-gehā oimoho-bei tārxiima, jamāgā alañ-gehā daxa-bei ylexīme, n'ēgē alañ-gehā xөрөngө-bei ylexīme, yxerē alaxīma!“ geze xelsebet. eglōn'in' mandañ narn'i garxada n'ēgē hāhār, tugalā xyr'ēde orūlhār nazar'i xalūnda yxerē ebөгөndө alūlba. nege xonobo, xojor xonobo. m'axan'in' an'ir garza, yner tanar garza, ail'i өrxө yde-rū orzo am'itañ zon'i şujā tataba. „yzeheñ xatahanā sāşin' xajış!“ geldebe. „jāxa xergexe?“ gēd tōdei şibşebe. altañ gurgaldai jirēd dū garba: „yşē xyrtēldiş!“ gēd „xydi id'ixebş?“ gebe hamagan. „nege şixen bolxo-dā!“ gebe. „ar'i sāşā!“ geze zandaba. „erze erze gansa şixe er'ēş!“ gebe. şāzgai jirēd şalbalzaba. bahā zandūlād ar'iba. „j̄yndē id'ȳlxīm?“ gēd hamagan uilaba, dūlba. t'ize baisar'in' arbañ jөhөñ tolgoitoi mañgadxai jirēd „m'axanhān!“ gebe. „xydyi id'ixebş?“ gebe hamagan. — „xajilş nāşin'! xydyi xajanaş id'ixeb!“ ūsain' xajād egbө. meñ baisar id'işxebe. xoito ūsain' xajaba, urda xajājīn' xajaba. dotor el'igēn' xajaba. mañgadxai id'i id'ihēr baraba. „sāşin' xaja!“ gebe. „baragdā!“ gebe. „īmaixai xajaxa baiza jū ur'ihimş!“ gēd өrxө dērīn' harabşa dōşo haşād hūşaba. xojor өdөр hūba. gurbad'xadā „ebөгөjө xaja!“ gebe. hamagan jadād sөxэд ebөгөjө bar'ulza egebө. mañgadxai ebөгөн'i arb'in'j'in' bar'iza yzēd turaxañ gēd gertē abāşşa targalūlxajā tezēbe. guşañ xojor xonōd xybydtē zanaba: „men'i aganād jirser ene ebөгөje alād şorlozo, gal dēre bolgōd, togōn-sō xēd baixat!“ ar'ihan xoinīn' ebөгөн xybyhīñ bodō-beide tolgoihūdīn' taha şabşād, bejīn' togōn-sō şanaba. şuhain' nar'in gydehendīn' şudxaba. tolgoihūdīn' zergelylze tab'ād, n'ydenhēn' dōşo xөnzөлөр buxaba. mañgadxai jireheñ b'ijērē togōndo gyize oşobo. şebөгөрө xadxād abād tol'i dēre xēd jabagan şirēde tab'ād id'ize orobo. „jamar m'axan'in' mūxai-jim!“ gēd „al'i galdā xajā-bөb!“ gēd nezēd b'işāxa xerşēd, galdā xajaba. m'axan'in' ber'i mūxai. „jāhañ xybyd-b'i! m'axa şanaza şadaxa ybei!“ gēd hur m'inā abād xybyhē soşixojō xөnzөл dēgyr'in' m'inādaba. t'ixlēr'in' xөnzөл tatagdād xybyhīñ tolgoihūd muxar'ād, ende tende ybei bolbo. „uxai! ene ebөгөн xybyhīm alaza xāna tergelēb?“ gēd gyibe. ebөгөн mөлөhөн dalaida xysegdeze jirxede xybyhīn' şuhaija mөлөhөndө adxaba. mañgadxai „xybyhē şuha dol'ōzo abxam!“ gēd xel'ē mөлөhөndө xөrgөşөbө. „ebөгө! nāşā jir!“ gebe „xelēm arşall“ gebe.

Өбөгөн жирэд толгойн' таһа шабшаба. т'игэд гүйшэ. назар болходо өбөгөн шара
 далайда хысгэдэд хыжылбе. мангадхай шир'ин'jede ошшо ута ургі асарза „uha-rū
 tyl'xexem“ гэд ар'iba. ар'ihan xoinin' nege bajan x̄ȳn jabana-xa. „jāgābš?“
 gebe. „uhan'i zaxada bejē zobōzo xebtenem!“ — „jāxīm?“ gebe. „namai sagān
 xān'i bātar bolgoxojō nojod xašā. b'ī bātar bolxo dur ybei! bejē mūxai bolgo-
 xojō ize bainam!“ . bajan „b'ī bātar bolxom!“ гэд xebebe. „bolxo-xedā men'ī
 orondo ende xebte!“ gebe ujātai өбөгөншн'и. bajan tailād ərjē xubsaha xajād,
 өбөгөн'и xubsaha өмөдэд хыжылбе. „nege x̄ȳn'и jirxede bātar bolxom gēreiš!“
 gebe. bajan'и sōxor mor'in' unād, torgon xal'ūn xubsahain' өмөдэд ар'ишаба.
 мангадхайн jirxede bajan „b'ī sagān xān'и bātar bolxom!“ gebe. мангадхай
 „yxehen xoinō bātar bolōroiš!“ гэд uha-rū tyl'xēd ар'ишаба. nege ail'и xazūda
 jabaxadān' өбөгөншн'и ушаршаба. „uxai! jāgā? šamai uha-rū orūlhan xenēb!“
 гэд мангадхай xebebe. өбөгөн xebebe: „uha-rū tyl'xexediš uhan lubsan xānda
 orzo, ene sōxor mor'и torgon xal'ūn degel abša garša jirēb!“ — „b'ī bahā
 orxom!“ gebe мангадхай. өбөгөжө tatād tugārši gazartā jirebe. өбөгөндө
 хыжылэд uha-rū tyl'šylbe. т'игэд yxešē. өбөгөн дүлһәр бөлһөр гертэ jirebe.

9

urzanan zilde bed'i dərbөн x̄ȳn t'it'ere agnaza garād, baran xērgөdө
 xyrēd, gazarā xubāgābd'i. b'и uhan'и xazūda byxēg bar'iza hūgāb. nөгөdөmnai
 xadain xormoido narahan dorо, gurbad'x̄imnai xasūrain namāda xalxalaza,
 dərbөd'xөmnai өdxөн ul'āhan-sō hūgā. nara orxo bolō. beje bejehē talamnai
 utarxaigād modon t'it'ere jirēd hūba. sām dundimnai mat'ūxamnai z̄ȳn xoino-
 hōn' mar'āza orōd, xojorai unagāgād, men'и t'it'erjē yldebe. b'и бүдэд burū
 tēš'in' yrgēšxēb. namā xal'trād andr'ēn dēḡyr n'idēd negen'in' бүдүлба. xojor
 çās bolōd men'и urtaxanā gušād t'it'ere ov'ōsain yz̄yrte hūba. b'и бүдэд
 negēn' unagāgād, andr'ē tēše yldebeb. andr'ē бүдэд aldašxē. b'и t'ixedīn'
 texerhen t'it'er'yde бүдэд, bahā aldād, t'it'erdē yrgēšxēb. man'и бүдәлдaxada
 nege şandagan өdxөн ul'āhan-sō hūhan xēbөгtө ушарза alulā. hen'и
 болходо uhan'и zaxada galū todxojō jirēbd'i. nūr'и dərbөн bulanşalād
 hūgābd'i. hen'in ten болходо xor'ōd galūn jirēd, uhan'и dunda hūšē.
 yrgēze oirtulza jadād, xēbөгnai xubsahā tailād, namar'и xyiten uhan-sō orobo.
 orozo galūdā xyrze jabahār xulahanda torzo unād, būgā norgoşxē. t'ihen
 xoinō uhanhā garba. namai or gebe. b'и orzo өгө-bөb. t'ize baisramnai baran
 xoinohō tuxr'ūd dū garba. tonгоigōd hūbabd'i. şubūhā oirşolzo jirxedīn' бүдэд,
 negē rān'idlād, xulahan-sō orūlşxēbd'i. terēnē bederēbd'i. tuxr'ūmnai ybei
 bolşē. t'ize baisramnai yrgehen galūhūd n'idēd jirbe. tebdēd gyigēd, b'и būgā
 bahā uhan-sō orūlşxēb. galūhūd jirēd, xor'ōd sazan-sō manhā hūba. „uhan-
 sōgohōn' garād, nөxөrtө oşxo argamn'и ybei. galūdnai yrgexe. xon'undā бүdaxa
 bühūdā norgoşxēbd'i. nөxөdnai tāxa“, гэд hūbabd'i. өbdөгө şalarsarā xojor
 çās hūbabd'i. galūhūd xazūdxan'imnai tamarza oimozo jabana. nөxөrnai manai
 xazūda jirēd medem-bejēr galūhā yrgēšxē. tendehēn' gertē şandagajā abād
 xar'abd'i, rān'idlahan tuxar'ūgā olon bejēr.

10

ene nazar dolōd'xi haraiṇ xor'in dərbəd'xide zyxelehē bulūdta ydeṣiṇ
 haiṇ xabada oroṣo tailgada uṣarāb. ɵngēṇ barāṇ b'ide ail'i zaxada xadaiṇ
 xormoido men'i xyrxede guṣād emēltei mor'id, xor'ōd araltai xɵlɵgūd ujātai
 baigā. xyr'ēn'i barāṇ b'ijēr mor'ihī xazūgār zugā todxōtci baigā. tabāṇ utarxai
 arṣam bolxo gazar-sō maltātai nyxed, zugāja barū ur'āgṣa tabāṇ zalū xybūd
 bōtei gunāṇ baitaha xyl'iṇ xyjēd, dərbəṇ tēṣin' tataza baigā. terēnhēn' xoiṣo
 xuhaṇ ṣirē ṣirteheṇ namāda yje ujātai, terēnhēn' xoiṣo nege zorgōṇ alda
 bolxo gazarta tarhahī tonog xebtē. terēn'in' toir'ōd dərbə tabāṇ ɵbɵgəd hūgā.
 terēnhēn' barūṇ xoiṣo xojor alda-sō ēl'ig mūl'ig egeṣe gēṣe nege xan'itai hūgā.
 terēnhēn' xoiṣo xor'ōd aiṣaṇ ɵbɵgəd tɵxerē bar'iza hūgā. ɵbɵgəhī xoino
 guṣād ail'i hamaga ber'ēnūd hūgā. tyn'i xoino baimaga guṣād basagad xybūd
 baigā. namai ur'ād ɵbɵgəhei tɵxerēndə hūlgād duxar'ā bar'ā. b'i sārha gargād
 beṣeze orōb. bə bələhəṇ b'ijērē xamsigā ṣamā. nege xyn xursa xo'ogo bar'ād
 baitaha gydehēn' xaxalā. bə t'ixlār'in' bəlō. dərbəṇ xara turūgārā tulaṇ orō,
 deṣəṇ sagāṇ ṣydērē xab'iraṇ orō. axaiṇ haixaṇ golōr belṣereṇ orō. baitahā
 alād oṣibo. bə tonogto jirēd, modon tagṣa-sō duxar'ā sagā abād, ṣirēgē barāṇ
 b'ide garād, udxadā xajā. t'ihēṇ b'ijērē jəhəṇ sagāṇ xybūhī ur'ād, bozontoiṇ
 jəhəṇ xybūd bolgōd, tyrge dēre asarād, gar ber'in' sagā bar'ulād, zyn gartin'
 burgāha bar'ulād, tyrge toir'ōd gyixe gebe. xybūd gyibe, bə xoinohōn'. xū
 barandā bejē soṣolsōd taragā id'ize baigād, gyibed. t'ihēṇ b'ijērē nege ɵbɵgəṇ
 geb gemte oṅgo orūlād, tyrge toir'ōd, ulāṇ gartā susal'i bar'za ṣubtarza ba gād
 gyigē. t'ihēṇ b'ijērē bə xybūhē daxūlād, barāṇ xoiṣō oṣōd, ur'ildūlxajā bailgā.
 zugāja urda b'ide xojor xyn modo bar'ād baigā. bəje garārā zanxalār'in', xybū-
 hūd gyigē. gyize jirēd, zugāja urda b'ide bar'ilaza baihaṇ modon dēgūr xar'aiza
 garād, t'ihēṇ b'ijērē dolōṇ mor'i unād, barūṇ xoinohōn' xadaiṇ xormojōr ur'ildād,
 boro mor'itoin' garā. terēn'i ezendin' bə arsi bar'ād ɵgē. baitahā tujalza dūdād
 zugāda ṣanabad. jəhəṇ sagāṇ xybūd tailgajā zyn xoino nāda xebed. ene tailgan'i
 uṣar zor'ihon dū baiximī geze hurxadim, ybei-ime geze xelēd. udāṇ-ṣxe-bejēr
 jəhəṇ xybūdte zalūhūd byxel'ērē n'ilbe. negen'in' nādanhā garād, tyrgehē tarag
 asarād, nādāṣan'i xynde'lebe. negēd'in' arsi asarād xyndelbe. t'ihēṇ b'ijērē
 nādanhā barāṇ tē bar'ildā tɵxerbə. t'ize baisran' togōnhōn' m'axā gargād
 halgābad. jahanā ṣanahanhān' hylde halgāhan'in' ṣuldahaṇ bolō. tyryns'in'
 dalangā bolō, ṣirēgē xoino dərbəṇ xuhār muxar ṣirē beldē. terēn dēre jaha
 gyzējin' galdā. dalangajā xor'in dərbəṇ ɵrxədə xubāgād, modon mənəhed-sō
 xēd, tyrge dērē abāṣā. bə xojor ail'i ɵbɵgəhī abād ṣirēgē urda darxā durdā.
 t'ihēṇ b'ijērē am'itaṇ xū barandā dalanhā abād, ṣirēgē urda toir'izo baigād,
 xurilād. bə sagāgār xū barn'in' tyrge dalanjin' ar'ulā. t'ihēṇ b'ijērē sasal'ā
 bar'ixajā tyrgejē bahā toir'ōd, udxā ɵbɵgē durdād, galdā ṣuldahā xajād, tyrge
 dēre būgād, dalangā id'ize orōd, xyn berē aṣahā ɵrjē tyrgede ur'ād xynde lē
 dərbə tabāṇ xyn bōtejē ṣirēgē xazūda bəgē xajadaha id'ed, t'igēd tarād.

11

ene xabar xabar'i tar'an'i dūdahaṅ xoino zuhalanda n̄yxe bolozo, n'ēhē suglūlza, xyr'ēdē xāza, mor'i xarā xələzə tēxērēd, jabaxa bolbo. eglēḡyr xojor x̄yṅ mor'ihō unād, n'ēhē gargād tūgād, men'jeltiṅ golōr orbo. etelhed ezīn̄yḍ j̄ymejē tergende tēgēd bōzolōd, xoinohōmnai garbad. jamātīṅ goldo xyrxedīmnai bahā dərbəṅ ger n'īlē. n'ē tūgāṣaṅ arbād x̄yṅ bolbobd'i. xū barandā emēl mor'itonə ədər id'ēn'i urdūr xəxə nūr'i xoino jirze id'ēlbebd'i. t'ize baisarnai xalūṅ būba. xalūn'i būxada n'ēh̄ydnai h̄ylē ər̄gēd, xaiṣ xaiṣā gyibed. id'ēl-xejē xajād, mor'ihō unād, adahā jadāṅ geze suglūlād, xəxə nūr'i ail-sō orūlbab'di. t'ize baisarnai tere ail'i x̄yn̄yḍ jirēd xelebe: „med'i tarṣāg alxajā xargajā xazū b'ijēr xoro xajābd'i!“ gebe-xa. „n'ēhē xor id'ylbet!“ gebe. n'ēh̄ydnai xalūrxād xargajā xazū tēṣe garād, gyixejē hanana. jadād tuxan-sōn' ail garsar yldebebd'i. ail garād, hula tab'ihamnai ṣir'in'je tēṣe gyibed. ṣir'in'jede xyrēd, nar'ai tugadnai esēd, jorō bolō. mor'ihō bailgād, tugahā amrūlād jabaxadīmnai, n'ēh̄ydnai xū barāṅ iṣe t'iṣe ybei bolṣē. n'ēhē xū aldād, sāṣā jabābd'i. arīṅ bartāda xyr'ēd, n'ēhē bederxedīmnai nezēhēr xoṣōhōr oldobo. ydeṣn'i haiṅ xabada jixe talbar'ada xyrze, tugahā daṣin' amrūlābd'i. n'ēhē yldēd ende xyrheṅ xoinomnai n'ēh̄ydnai ēdē zuhalan̄gā olxīm baigā. nara orxīṅ urdūr zuhalandā xyrze, tēber'i tailaza, gerē ər̄xə n'ēze, jūxamā gertē orūlābd'i. gernai naima xantai. z̄yṅ urdaḫi z̄yṅ tēd̄xi xojor xanadīmnai sagāṅ id'ēn'i tērsəḡyḍ ṣiparātarūd jūmūd baigāṣīma. z̄yṅ xoitoḫi xanadīmnai xəṣəgə tatātai baigāṣīma. urd̄xi xanada ur'āgṣā garma ydeṅ, terēnhēn' barāṅ tēṣe xoit'xi xanada xyrser xojor dabxar barānhūd baixīm. terēn-dēre zyhe ber'inə xənzəl umtalgaiṅ jūmūd baixīm. dumdīn' narahaṅ tyl'ētei gulanta, ṣir'in'jehē meṣər asarza gertē tyl'ēn'i orondo tyl'ibebd'i. zuhalan'jīmnai xoino gurba dərbəṅ gazar bolxo tugahī xyr'ē, terēn-sōgō nazarai dūsar tugadnai beṣedeg-me. n'ēh̄ydnai zuhalandā orhōr arṣāṅ tēṣe būṣē. uha ūgād xuzarā id'ixejē jabaṣē. hāxa saja bolxodo n'ēh̄yḍ ēdē jirdeg-me, yr saixa xabada, nar orxīṅ urdūr. beṣexede xoito xuṣūn'i goldo ur'āgṣa sōrxotoiṅ xadaiṅ xormoido xyrser. nazar'in' bolbol ṣir'in'jehē ṣono garād, tēngertē ul'iza n'ē dardag-ma. ene nazar man'ī ail'i gurbaṅ n'ē darā. t'ixedīn' arbād zuhalanə bolōd xelseze, zūgād x̄yṅ agnūṣaṅ suglarza zogōṅ xēbd'i. yr saixa xabada xoito xuṣūnhā guṣaṅ tabaṅ mor'i unāṣa ṣonohī yldēṣije gargābd'i. ēdē dalād x̄yṅ bolōd, ṣir'in'jinə urda zaxār toir'iṣlōd hūgābd'i. yldēṣin' xaṣxarād ṣūjād gyilgexede, ṣonohūd man-tēṣe xar'aibad. urdahān' emelṣelēd, ṣoroṅ yner ṣonohūdta medylbe. tede xazū tēṣe xal'tarād xar'aiba. t'ihēṅ b'ijērē gotol tēṣe būbad. t'ixedīn' mēr'in' otlōbd'i. men'ī urdahā ṣono jirē-bei xor'ōd sazaṅ. xū barandā būdaxadīmnai ṣonohūd gedēṣēd texerēd, yldēṣenhē urdā xar'aibad. tedemnai bū tonog-bei ṣonohō xū aldaṣxē. arbaṅ tabād ṣonohō dolōn'in' am'ida garbad. tede ṣonohō gertē abāṣṣa ṣyr'i xajaza xubābābd'i.

12

ene nazar ejyl'i arbadxi edertø xurxad dēre jirze, sagān ebөгөndø baigāb. eglēnhē abād xoјor x̄ytei bōzolōd jirze, ailda orzo, nege x̄yneide būgāb'i. gerte orzo sagā bar'ād, ezehydēr'in' sagān ebөгөн dēre xyrbebd'i. arbād lamanūd nomō un'şaza hūgā, sagān berzēntēr otog todxōgōd h̄yderleze. xaraᅇ gehāmnai xān jānhā suglarhaᅇ gurbaᅇ zūgād emēl mor'itonᅇ zalūhūd baigā. xybyh̄ydīn' xara sabajataᅇ, xara xөxө sagān urmāşitaᅇ, xara өmөdөtөᅇ; basagahūdīn' sagān xөxө xubsahataᅇ, xara ulān plādtanᅇ. lamnūhī un'şaxada ebөгөd jirze azad abza baigā. ezīnh̄yd otoјo z̄yᅇ tē sai lamanūdta şanaza xyn-delze baigā. un'şaza dūdahaᅇ xoinīn' am'itaᅇ toirzo suglarza hūgād, bar'ildā xexe gebe xurxahī nege өrgөᅇ emtei balsagar gartai x̄yᅇ, negedīnᅇ namtarxaᅇ xara şaraitai x̄yᅇ xoјor orolsobod. negedīnşīn' orohonᅇ b'ijērē negēdөјē aşādād abaxa hanātai xөлө tataba. t'ixedīn' negēdīn' gederşē suxar'za, xөлө xazū tēşīn' hulargaza baiba. t'ixedīn' namtarxan'in' tab'iza şinēgē amrūlxajā toir'ōd, gazarā nogō ş̄yrēd jababa. xoјortxi orosotō xurxainşīn' kr̄ygdēd, xөлө orūlba. negēdīn' ur'āgşā gyderze, huga dōgūr'in' bar'iza aşādaba. t'ixedīn' negēdīn' xөлө xazū tēşīn' xal'tarza unaba. unaxalār'in' negedēşīn' өr'inşō jirze hugadād gyigēd abāşaba. darhaᅇ x̄yjīn' lamanhī urda abāşşa, arşī ūlgaba. xoito beşe bar'ildāsūhīn' barilda bar'ildahār, utarxai өdөр bolobo. t'ihеᅇ b'ijērē lamanhūd daşād nomō un'şaza, uha taşiza orbo.

bur'ād zon'i xelxēr gaᅇ jūma bolxo uhaᅇ xadhā ima. tedēn'i xelexēr uhaᅇ xad delxeinᅇ uha dalai xura borō saha şībrā beldedeg-me. tedēn'i zajāgār gazarta xura ordog, saha ordog, mөлөhөᅇ dalai xerdөг-me. xānhā gaᅇ bolono, tende uhatai gazarhā uha tataza abād, ylеᅇ bolgōd, xura orūlād, nogō tar'ā urgūldag-ma. gaᅇ bolxodᅇ bēnhī asarād, uhaᅇ xadta uhain' taşixīma. uhaᅇ xahī axalagşīn' gerel noјonᅇ tujā xatatajā xū baixa şībrā medēşe x̄yᅇ baigād, am'i-tan'i uha erxede xura orūlāşīma. gerel noјonᅇ tөᅇgerhē būxadā baxār noxoi xeze, dalainᅇ oјorto hөmө bar'iza būgā. mөнө bolbol ene uha taşixada bөteјө zergēşēd lama asardag-ma. negete al'ā gedeg ailda nege өdөр bө uha taşā, laman' bahā, maᅇgad bө burxaᅇ turda nomō un'şā. xoito eglēn'in' xurainᅇ orxodo ede gurbaᅇ bal'aldā: „namhā bolzo xur orbo!“ geze, „men'i burxaᅇ hain!“ geze jixe n'ēdeᅇ nādanᅇ bolō-xa. mөнө ene xurxahī sagān ebөгөн dēre gaᅇ bolō geze lamanhūd uha taşād, xara bēnh̄yd bahā margāş negēdrē uha taşixamnai gelsebe. zalūhūd bēnhī lamanhī nāda n'ēde xarza, jixe ebөгөhī ezīnhī ūrlūlba. „burxan'i uşar jāxadā n'ēde nāda xarāb-tā?“ gēd jixe şūjānᅇ bolō. uha taşihanᅇ h̄ylde mor'ihī ur'ildānᅇ bolbo. gyixede gurbaᅇ zorō, gurbaᅇ xatarşa, gurbaᅇ xar'aişa gyibed. sagān ebөгөн'i dūdaldahaᅇ xoino ydeşelenᅇ bolxodo aişad xū baranᅇ ailda orzo xonoxo bolbo. hөн'in' gazā gal tyl'ēd, nādanᅇ bolbo. zūgād x̄yᅇ gar garhān' bar'ilsād galā toir'ōd jababad. nādanai zugā dūlād, xazū in' arbaᅇ tabād x̄yᅇ „maᅇgad zaᅇ orūlxamnai“ geze karkav'āg tānsa nādaza dūlaldaza jababad. mөнө manai alair'i bur'ādta zalūhī nādanᅇ ber'i vāl's karkav'āg ene terīme tansavaidalza dūldagma. zalūhūd bolbol mөнө zyhe ber'inᅇ tānsahī berxe mededeg bolō. tansavaidalkada dūlan-beјēr şadaxa

ybei. dūlaxada jabadal'īn ujaṅgār dūgā ajalga zošōzo todxōzo duldag zantaī bolō. terēnhē bolozo alair'i dūhī mat'iv'īn' jixe berxe ajalgatai olon bolō. karkav'āsīn' nege ondō, pōl'koin'sīn' ondō, beše zyhe ber'īmed ēdōjē ajalgār. hēn'īn teṅ bolxodo men'sxe xura orzo, šabar bolgozo, nāda zugā tarāba. zalūhūd „ede lamnarhāmnaī bolō!“ gēd n'ēden nādaṅ bolōd tarbad. med'i mor'ō xelēd, ger tēšē būgābd'i.

13

sahan'i xailahaṅ xoino alair'i bur'āhūd yr'ē xatāgād, xēre garza torxōr xajadagīma. tar'āgā xajahaṅ xoino modon anzahār nege mor'i xelēd, gazarā xaxalād, xojoṅ mor'i xoino xoinohōn' bornoido xelēd, gazarā utāšalād xēndelēšēlād bornoidog-ma. terēnē hylēr ulān tar'ā xajadag-ma. t'īgēd ov'ōsō xajadag-ma. zabahar'īn' jābalxa hūlgadag-ime. xabaraī tar'ā dūdād, goldō n̄yxīme. goldō n̄yheṅ xoino zuhalan̄hān' hērdē būza, pārā xaxalza zaxalxīma. j̄yn'ī arbad'xi xabār pārda nogōn uta urgād, xaxalxada jixe tyi bolxīm. pārā dūdād, dērbē taba xonsor tar'ā-sō urgahaṅ bog nogō t̄ydeg-me. terēnei hylēr pārā taba zorgō xonsor bornoidog-mo. t'īgēd ebēhēn orsor xor'ōd xonog-sō zalūhūd ebēgēd nāda zugā xeze, arsi tamsi ūza jabaxīma. ur'id bolbol dērbēn xon'ōr, nege dāgār uhaṅ gazar'i ezēde, nege zar'im'īn' xelxēr etējē ebēgēdtē, tailga xehīme. bur'āhī it'xelēr delxeiṅ uhaṅ gazar'i medēše ezed b'ī-me. man'ī zuhalanda sorxotoiṅ xadaiṅ ezen, aršān'ī ezen, xara nūr'ī, sagān nūr'ī ezed baixīma. j̄m gexedē yxehēn bēnhī ongon beši gexede man'ī ebēgēd medexe-bei-ime. arbād xonōd barūn'ī jēhēn sagān xadta, jeren ebēgēdtē jixe tailga xexīme — xān šargai nojondo xusār, buxa nojondo adahār, šara texede šara al'i bolbol šaršag ebērtēi texēr. tailgan' būgād, zalūhūd t̄yrge xexīme. j̄n'ī tuxaida t̄yrge xexīm gexede, man'ī alair'i ebēgēd medexe-bei-ime. ongiṅ bur'ād xelxede zugālxīm: t̄yrgejē tēxerēn gēd — bajan xan̄gai — daida delxeiṅ ezen — xybyṅ ene tēxerējē ezeldeg-me. terēnde zalūhī xyše orxīn tuxaida ene tēxerē xedeg-me. jixe tailga dūdād xon'ihō xyr'ē baxana xabšalgada tailgār orxīm. zēxei šanād, toho xailulād, pastūgta jirēd, xāna baxana baina, xāna xabšalga baina, terēn ber'īn' zēxējē tohojō gōzūlād šudxadag-ma, tedēn'ī ezed xon'ihī haisar xarag gēd. dūdahaṅ b'ijērē edešn'ī pastūgā zēxējērē tohōrō xyndelēd, tohōr'īn' terēnei tologoin' šudxadag-ma. pastūjin' tolgojōrō n'ūrārā xū tohōn bol'šēd, ezīn̄ydhē tergelze jadadag-ma. jixe ederei baragdahaṅ xoino ebēhēndē ordog-mo. arbād hula mor' ton xyh̄yd xēre garād, xadasajā xubādag-ma. xubāxada ere d̄yšrē xubaxīm. t'ihēn b'ijērē yleheṅ dūtahanā zyhe ber'īn mān̄gahūdta, ebēhēr xadasār dutaza jadaza jabāšanda utarxajār'īn' al'i bolbol xon'ī mēn̄gēr egdēg-me. il'jin d'ēnhē abād, m'axan bolsor bur'āhūd ebēhēndē sēlē-bei baixīma. ede xor'īn tabād xonog-sō xadasadā arbad sazan bolxo somōtoi, etēgtē bahā arbād sazantai bolxo. m'axanā hylēr pokrōp bolsor tar'ānda jabaxa. ur'id xojoṅ daši xaxalhaṅ pārda ōzomō yre xajād bornoidog-mo. tyr̄n ebēhēnē zabaharta pārā dašīn' ešlād xaxaldag-ma. ōzomō dūdahaṅ b'ijērē ov'ōsō šabšadag-ma. nege gazarhān' zorōd buxal abdag-ma. arban gurbād bōdolgo bolxo. ov'ōsō hylēr ulān tar'āgā šabšaxa. bahā tēdyi šabšaxadā kr'ygēr šabšaxa.

t'ihən b'ijērē xara tar'āgā pokrōp bolsor xadaxa. ɔdər-sō xadaxadā dunda x̄ȳn naima buxal xadaxa. tar'ā dūdahan b'jērē dərbə taba mor'i xeləd, aral tergēr buxalā zēgəd, ob'insōgō somoxim. t'igəd bur'ahī xədəmər d̄yrē.

14. Xor'im.

xyb̄ynei arban dolōtoi naimatai bolxodīn' exe esegen' nagasadīn' orzo, tedēnhēn' xyite syite oldog baigā. ur'id ailaišin' xojor gurban ɔbɔgɔn orzo, mēnde amar hurza, ſine hon'i medeze, xyb̄yn'i esegen' x̄yr zalgaza xeldeg baigā. behē andaldaxa hanātai, urag el'igen ʃadar nɔxər bolxo geze zɔb bolbol'in' arsi gargūlād, gurba xonsor zugā xedeg baigā. dərbəd'xi ɔdertə bē asarza, ɔdər zalgūlza, xudain ɔdər gargaza xar'ūldag baigā. jixe ulān бага ulān xojor harhā beʃende jamarʃxe harda zoʃixo baigā. t'igəd xudan' jirze, xuda orzo, bahā nege xydyi nair xeze xar'ixa. t'ixedē adūgā tō enzejē xeb̄r xelsexe baigā. guʃa xonōd harain ʃineʃegēr xyrgen'in' xojor gurban daxūltai adūgā tūza jirxe. adū bolbol dərbə taba mor'in arbād n'ēn bajan bolbol, nege mor'in nege xon'i ybeitein'. jirxel̄er'in' ail'i zalūhūd ɔdər dunda nāda xedeg baigā. xadam exen' zal'i bar'ād, ail-rū jabād, zalūhī zal'ārā yldəd, gertē suglūlza nāda xeze baigā. tere nādanda bē jirze, ur'id bābagain ɔngo orūldag. zalūhūd'i xū zergel̄ylze hūlgād, bābagai-dl'i orsirōd, dərbən xel̄erē m̄el'šəd, hūgāʃan'i urdūr ajaglād, n'ēde aldahan x̄yjīn' abāʃād, gerēi bulanḍa al'i harab-ʃinje ʃoroi-sō xebt̄yldeg baigā. t'it'ār t'it'ār oboiso arbād xor'ōd x̄y somodog baigā. nazar'i xalūnda d̄ere d̄er̄en' xebt̄exedē, jixe am'ā tataza jadadag doro xebt̄ēšin' terʃelxe herʃelxe, d̄eḡyr̄s̄yd'in' xəd̄elxə. t'ixl̄er'in' bābagain' jir̄əd, xəd̄el̄ēʃyd̄in' xazaxa, doro xebt̄engā xalūn d̄ere xebt̄engā xazūlxa. t'igəd bābagain' ɔngo orūlād, togōn-sō uha buʃalgād, xalūn togō ʃyd̄erē xazād xebt̄ēʃenei d̄ere xalūn uha xajaxa. xalūn uhan ɔngolxōr'in' xyit̄er seserdeg baigā. t'igəd bog asarād, xebt̄ēʃen d̄ere adxād, haixan xubсахатаi x̄yh̄yd̄in' byr'ideg bolōʃ-xā. xyrgen'in' bahā dorin' xebt̄exe. udxā zūr'in' esegēn' abād, nagasahan' abād, xojor tēʃe jəhən halāda xyrser t̄olūlād tab'idag baigā. t'ihən b'ijērē xadamīn' basagajā j̄yme bar'ūlād x̄exei-dl'i ɔbeidl̄ylē. bē ɔrē ɔngo orūlād, hor'ibōrō ton'ʃozo baigād, xaiʃan ḡəd ȳsib̄ȳ tez̄exim ḡəd hurgāl d̄yrgexe. t'ihən b'ijērē xaiʃan ḡəd araha eldexim ḡəd, bahā ɔngo orūlād hurgadag baigā. taraxa d̄erē jagʃā nādan bolxo. zalūhūd xū gar garhān' bar'ilsād, jōxor bolxo. bē ɔngo orūlād, xojor modon — jabagan ḡeʃe hor'b'ijō bar'ād, xū xū barn'i sošōd, gal'i xazūda hūhan ɔbɔgɔhī gurba dāha tatarar gol'in' taha jabūldag baigā. xoito ɔgl̄en'in' xyrgen'in' xor'imō bolzor abād, xar'ixa xydyi x̄ȳn oʃoxob, xydyi mor'in xyrxeb ḡəd, xor'imō bolxo urdūr basagan'i yjeten suglarza, terēnē zuda-rū abāʃaza tergelxe. zor'en' tedēn'i olōd, zalū xyb̄yd ʃirxe. basagan xadamā xyb̄ynde xydyi-ʃxe durtai bolō, zor'en' burū oʃoxo. arbād, arban tabād tergen bolōd, xor'm būxa. xor'im būxa gerte baran xoito tēn'jede arbād ail'i ɔbɔgɔd hūxa. xor'im'i tyr̄yʃe em̄el mor'ōr xar'ailgaza jir̄əd, zolōgō x̄ynde xajād, godol'ō bar'ād, gerte xar'aiza orōd, tēn'jede hūhan ɔbɔḡeje xel̄erē s̄aʃin' tyl'šəd, al'i bolbol ɔbedog d̄er̄in' geʃxəd, godol'ijō tēn'jede xad-

хаха. t'ihəŋ b'ijērē dōšō būgād, dūlxa. əbөгөd urdahān' dūlād, aĵagār dŷre
 arši ūlgaxa. tyrŷše bodōd, ambārai ŷdende xar'aixa. hyxe abād, ŷdēn' zada
 sošōd, ambār-sō orxo. tendīn' bōšxotoi arši baixa. tendehēn' aršā gōzūlād ūxa.
 t'ixlēr'in' burtāda zalūhūd nāda xexe. terēn'i xor'im'i mor'ōr yndexe baixa.
 mor'in dorо orzo yxē-šxe bolō, zeme ybei. nāda yndehəŋ xudan' egē jixe
 tōtoin' baixa. aišadā sōldo orūlād, xyndelēd, ber'ijē bodxūlxa. xəšөгө-sō orūlād,
 nōhēn' harabšalxa, gөrөxө, n'ydēn' sārhar bōxo. t'ihəŋ b'ijērē urmās'i əmөd-
 xөгөd, tolgoidīn' malgai uglād, gal'i urda asarād zanaxa: „gal'i ezende šaraigā
 ba xarūl, əndər ten'jerde oroĵō ba xarūl, delxein da'dada dalajā ba xarūll“
 t'ihəŋ b'ijēre galdā xur'aixatajīn' toho adxūlxa. t'igəd ŷxe bar'ūlxa. targan
 xon'in'i hŷl dərbəŋ tēšin' xeršəd, exe bolōšin' xadamīn' asarād, əbər'in' zaxa
 tailūlād, xormoijīn' tudūlād, ber'ijē ŷxe xajūlxa xadamā xormoi-sō. tere ŷxejīn'
 zalūhūd bal'āza abād id'ixe. t'ihəŋ b'ijērē gerē toir'ixo. ber'ijē tologoi dērīn'
 xəšөгө tatād, dərbə taban hamagad xətөлəd, ger'in' urda b'ijēr'in' zygər
 toir'ūlxa. urdahān' baran b'ijehēn' xybŷn'in' yjetenērē jirxe. gerē xoino zolġol-
 dōd, xybŷn'in' mөrgө mөrgөhər, xadamā basaganda jirəd, xəšөгө-sō orōd,
 plāhīn' bar'ilsād, hēršə gerei zŷŋ b'ijēr gerēi ŷdende xyrxe. tendē plāhā
 bal'āldaxa. xoĵor talhān' yjeten bodxo. t'igəd ber'in' gerte orxodo urdahān'
 tar'ā šudxaxa. t'ihəŋ b'ijērē ər'əl bəlxo. gazā todxōhəŋ tŷrgedē mөrgŷlxe.
 t'igəd gurba xonsor aršidād taraxa.

СОДЕРЖАНИЕ

ВОСТОЧНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

	Стр.
Предисловие	3
Говор агинских хори-бурят	7—38
1. Загадки	7
2. Пословицы	11
3. Песни	14
4. Стихи-благопожелания	20
5. Шаманские тексты	21
6. Проза	34
Говор цонголов Селенгинского аймака	39—45
Говор баргузинских эхиритов	46—91
1. Пословицы	46
2. Загадки	52
3. Песни	53
4. Стихотворения	65
5. Шаманские тексты	69
6. Проза	79

ЗАПАДНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

Говор эхиритов окрестности села Хогот	93—109
1. Загадки	93
2. Песни	94
3. Шаманские тексты	105
4. Проза	107
Говор булгатов окрестности Усть-Орды	110—143
1. Песни	110
2. Шаманские тексты	121
3. Героический эпос	127
Говор аларских бурят	144—166
1. Песни	144
2. Проза	152

Ответственный редактор А. Н. Самойлович
Технический редактор Д. Бабкин

*

Сдано в набор 11 января 1936 г. Подписано
к печати 7 октября 1936 г. Формат бумаги
72 × 110 см. 10¹/₂ печ. листов. 13,84 уч.-ав. л.
52 715 тип. зн. в печ. л. Тираж 1200 экз. Лен-
горлит № 22981. АНИ № 324. Заказ № 152

*

Типография Академии Наук СССР.
Ленинград, В. О., 9 линия, 12

Прием заказов и подписки

ПРОИЗВОДИТСЯ: НА ВСЕ ИЗДАНИЯ АКАДЕМИИ НАУК СССР

ПРОИЗВОДИТСЯ:

1. В Отделе Распространения Издательства Академии Наук СССР. Москва, проезд Художественного театра, 2. Тел. 33-44.
2. В Ленинградском отделении Издательства Академии Наук СССР. Ленинград, № 104, пр. Володарского, 53а. Тел. 1-99-18.
3. Доверенными Издательства, снабженными специальными удостоверениями.

Вниманию абонентов:

научные работники и учреждения, состоящие абонентами, направляют запросы и заказы в Абонентный сектор Издательства Академии Наук СССР — Москва, проезд Художественного театра, 2.